

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**64 NUMARALI ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE GALATA'DA
EKONOMİK VE SOSYAL HAYAT (H. 1052/ M. 1642-43)**

Birkay KÖSE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Kerim İlker BULUNUR

NİSAN - 2023

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**64 NUMARALI ŞER'İYYE SİCİLİNE GÖRE GALATA'DA
EKONOMİK VE SOSYAL HAYAT (H. 1052/ M. 1642-43)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Birkay KÖSE

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yeniçağ Tarihi

“Bu tez 13/04/2023 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK	Başarılı
Doç. Dr. Kerim İlker BULUNUR	Başarılı
Doç. Dr. Güneş IŞIKSEL	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Birkay KÖSE

13/04/2023

ÖNSÖZ

Şer'iyye sicilleri, kaleme alınma amacı ile hukuki ancak kayıtlarının konusu bakımından sosyal ve ekonomik konulara değinen eşsiz kaynaklardır. Öyle ki halkın herhangi bir ihtilaf veya tescil işleminde halkın ilk başvurduğu müessese kadıların başkanlık ettiği şer'i mahkemeler olmuştur. Bu kaynakların sosyal ve ekonomik yöndeki çeşitliliği ve halka en yakın verilere ulaşma fırsatı 64 numaralı Galata şer'iyye sicilini temel kaynak olarak kullanmamızdaki ana motivasyonu oluşturdu. Çalışma bölgesinin Galata olarak seçilmesinin ise belli başlı nedenleri vardı. Bunlar bölgenin kozmopolit yapısı ve yüksek ticari hacmi olarak bahsedilebilir. Osmanlı halkının genel portresinin ve günlük işlemlerinin böyle bir bölgede gözlemlenmesi her yönüyle cazip gözüktü.

İncelediğimiz kaynak itibarıyla 1642-43 yıllarını kapsayan çalışmamız başlıca üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümümüz olan "Galata'nın Kısa Tarihi ve Osmanlı'da Kadılık Müessesesi" başlığında incelediğimiz bölge ve kaynak hakkında okuyucuya bilgi vermek istedik. "Sosyal Hayat" kısmında ise altında Osmanlı ailesinin kuruluş ve dağılma aşamaları, kadınların sosyal ve ekonomik hayata entegre olmaları, gayrimüslimler, köleler ve müstemenlerin sosyal ve iktisadi hayatta işlemleri incelenmeye çalışıldı. Son ana bölüm ise "İktisadi Hayat" başlığı altında değerlendirilmiştir. Bir önceki bölümden farklı olarak burada ticari işlemlere odaklanılmış, vakıfların gerçekleştirdiği ticari işlemler, halkın içerisinde yer aldığı mülk satışı ve borç alışverişi gibi iktisadi faaliyetler ile sicile yansıdığı kadarıyla esnaflar incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında, oluşturulmasında ve nihai sonuca ermesinde emeği geçen herkese teşekkür etmeyi borç bilirim. İlk olarak beni tavsiyeleri ile yönlendirdiği, büyük bir özveri ve titizlikle çalışmamı incelediği ve bu uzun süreçte her zaman fikirlerimi göz önüne alarak gösterdiği destekleyici tavrıyla beni rahatlattığı için danışman hocam Doç. Dr. Kerim İlker BULUNUR'a teşekkür ediyorum. Ayrıca hayatın her aşamasında aynı yolda yürüdüğümüz kadim dostum Ufuk ER'e özellikle editoryal anlamdaki katkıları için şükranlarımı sunarım. Son olarak hayatımın her safhasında maddi ve manevi desteklerini hissettiğim aileme sonsuz teşekkür ederim.

Birkay KÖSE
13/04/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
GRAFİK LİSTESİ.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: GALATA’NIN KISA TARİHİ VE OSMANLI’DA KADILIK MÜESSESİ.....	6
1.1. Galata’nın Tarihine Kısa Bir Bakış	6
1.2. Osmanlı’da Kadılık Müessesesi, Şer’i Mahkemeler ve Şer’iyye Sicilleri.....	11
1.2.1. Osmanlı’da Kadılık Müessesesi	11
1.2.2. Kadının Görevleri.....	13
1.2.3. Şer’i Mahkemeler ve Kadının Yargı Görevi	15
1.2.4. Kadı Sicilleri/Şer’iyye Sicilleri	17
1.2.5. Kadı Sicillerinin Sosyo-İktisadi Önemi.....	19
2. BÖLÜM: SOSYAL HAYAT	23
2.1. Aile	23
2.1.1. Ailenin Kurulum Süreci: Nişan ve Evlenme	23
2.1.2. Ailenin Dağılma Süreci: Boşanma	28
2.2. Kadın	30
2.2.1. Ekonomik Hayatta Kadınlar	32
2.2.2. Sosyal Hayatta Kadınlar	37
2.3. Toplumsal Yapı	45
2.3.1. Gayrimüslimler.....	45
2.3.2. Köleler	52
2.3.3. Müstemenler	60
3. BÖLÜM: İKTİSADİ HAYAT	64
3.1. Vakıflar.....	64
3.1.1. Vakıfların Galata’daki Fonksiyonları.....	65
3.1.2. Vakıf Kurucularının Sosyal Statüleri	74

3.2. Mülk Satışı.....	79
3.2.1. Mülk Satışlarının Din ve Cinsiyet Bakımından İncelenmesi	81
3.2.2. Mülk Satışlarının Yerlerine Göre İncelenmesi.....	84
3.2.3. Mülk Satışlarının Para Birimi ve Değeri Bakımından İncelenmesi	93
3.3. Borç Alışverişi.....	96
3.3.1. Borç Davalarının Din ve Cinsiyet Bakımından İncelenmesi	99
3.3.2. Borç Davalarının Sosyal Statü Bakımından İncelenmesi.....	103
3.3.3. Borç Alma Yöntemleri	108
3.3.4. Borç Ödeme Yöntemleri.....	111
3.4. Esnaflar/Loncalar.....	116
3.4.1. Galata’da Faaliyet Gösteren Esnaf Grupları	119
3.5. Narhlar	122
SONUÇ	139
KAYNAKÇA.....	143
ÖZGEÇMİŞ	151

KISALTMALAR

b.	: Bin
bt.	: Bint
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
GŞS	: Galata Şer'iyye Sicili
H.	: Hicri
M.	: Miladi
OSAV	: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilindeki Mehr-i Müeccel Bedelleri.....	27
Tablo 2: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilinde Vekil Kullanan Kadınlar ve Vekilleri ile Yakınlık Dereceleri.....	39
Tablo 3: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilinde Kadınların Kurduğu Vakıflar.....	42
Tablo 4: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilinde İsmi Geçen Yahudi Cemaatleri.....	48
Tablo 5: Galata 64 Numaralı Şer'iyye Sicilinde Kölelerin Kıymetleri	57
Tablo 6: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilinde İsmi Geçen Vakıflar.....	75
Tablo 7: Galata ve Galata'ya Tabi Yerlerdeki Mülk Satışları.....	84
Tablo 8: Galata Dışındaki Mülklerin Satışları.....	91
Tablo 9: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilinde Yapılan Satışların Fiyat Aralığı	96
Tablo 10: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Siciline Göre Galata'da Faaliyet Gösteren Esnaf Grupları	120
Tablo 11: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilindeki Narh Kayıtlarının Ürün Gruplarına Göre Dağılımı	124
Tablo 12: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilindeki Narh Kayıtlarının Tarih Aralığı .	125
Tablo 13: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilindeki Ürünlerin Narh Fiyatları	126

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Tanımlama Şekillerine Göre Gayrimüslimlerin Dağılımı	47
---	----

ÖZET	
Başlık: 64 numaralı Şer'iyye Siciline Göre Galata'da Ekonomik ve Sosyal Hayat (H. 1052/ M. 1642-43)	
Yazar: Birkay KÖSE	
Danışman: Doç. Dr. Kerim İlker BULUNUR	
Kabul Tarihi: 13/04/2023	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 151 (ana kısım)
Osmanlı Devleti din, dil, etnik yapı ve kültürel bakımdan homojen olmayan geniş bir coğrafyada asırlar boyu varlığını sürdürmüştür. Altı asır ayakta kalmasında askeri, iktisadi, idari, sosyal, demografik ve kültürel özelliklerinin yanı sıra hukuk anlayışının da büyük rolü olmuştur. Osmanlı padişahları yargı ve hukukun öneminin farkında olmuş ve fethedilen bölgelerin yönetimini askeri unsurlara bırakmak yerine mahkemeler kurarak kadılara devretmiştir. Kadıların başında olduğu şer'i mahkemeler insanların bulunduğu bölgelerde ilk başvurdıkları yargı organı olmuşlardır. Bu manada kadıların kaleme aldıkları şer'i siciller/kadı sicilleri içerdiği kayıtların konuları itibariyle halkı ilgilendiren ekonomik ve sosyal kayıtları barındırmaktadır. Biz de bu doğrultuda Galata'nın 1642-1643 yılları arasını kapsayan 64 numaralı Galata şer'iyye sicilini ana kaynak olarak kullanmayı tercih ettik. Kısa bir dönemi içine almasına rağmen kayıtların çeşitliliği incelenen dönemde Galata'nın birçok yönünü yansıtmayı açısından önemlidir. Bu çalışmada 64 numaralı Galata şer'iyye sicili ışığında Galata'nın 1642-1643 yılları arasındaki sosyal ve ekonomik hayatı incelenmeye çalışıldı. Üç ana bölümden oluşan tezin ilk başlığı olan "Galata'nın Kısa Tarihi ve Osmanlı'da Kadılık Müessesesi" kısmında Galata'nın tarihi ana hatlarıyla anlatıldı ve Osmanlı'daki kadılık müessesesi hakkında bilgi verildi. İkinci ana bölüm ise "Sosyal Hayat" olarak adlandırılmıştır. Bu başlık altında Osmanlı ailesinin kuruluş ve dağılma aşamaları, kadınların sosyal ve ekonomik hayata entegre olmaları, gayrimüslimler, köleler ve müstemenlerin sosyal ve iktisadi hayatta işlemleri incelenmeye çalışıldı. Son ana bölüm ise "İktisadi Hayat" başlığı altında değerlendirilmiştir. Bir önceki bölümden farklı olarak burada ticari işlemlere odaklanılmış, vakıfların gerçekleştirdiği ticari işlemler ve halkın içerisinde yer aldığı mülk satışı ve borç alışverişi gibi iktisadi faaliyetler incelenmeye çalışılmıştır.	
Anahtar Kelimeler: Şer'iyye Sicilleri, Galata, Osmanlı Devleti, Kadı, Şer'i Mahkemeler	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Economic and Social Life in Galata According to the Sharia Registry Nr. 64 (H. 1052/ M. 1642-43)	
Author of Thesis: Birkay KÖSE	
Supervisor: Assoc. Prof. Kerim İlker BULUNUR	
Accepted Date: 13/04/2023	Number of Pages: vi (pre text) + 151 (main body)
The Ottoman Empire survived its existence for centuries in a wide geography that was not homogeneous in terms of religion, language, ethnic structure and culture. In addition to its military, economic, administrative, social, demographic and cultural characteristics, the understanding of law also played a major role in its survival for six centuries. The Ottoman sultans were aware of the importance of judiciary and law and instead of leaving the administration of the conquered regions to the military elements, they established courts and handed them over to the kadis. The shar'i courts, headed by the kadis, were the first judicial organs that people applied to in the regions where they lived. In this sense, the shari'a registers/kadi registers written by kadis contain economic and social records that are of interest to the public in terms of the subjects of the records they contain. Accordingly, we preferred to use Galata's shari'a registry nr. 64 covering the years 1642-1643 as the main source. Although it covers a short period, the diversity of the records is important in terms of reflecting many aspects of Galata in the period studied. In this study, the social and economic life of Galata between 1642 and 1643 is analyzed in the light of the 64 nr. Galata shari'a registry. In the first chapter of the thesis, which consists of three main parts, "A Brief History of Galata and the Institution of Kadi in the Ottoman Empire", the history of Galata was explained in outline and information was given about the institution of kadi in the Ottoman Empire. The second main chapter is called "Social Life". Under this title, the establishment and disintegration stages of the Ottoman family, the integration of women into social and economic life, the transactions of non-Muslims, slaves and mustemen in social and economic life is analyzed. The last main chapter is reviewed under the title of "Economic Life". Different from previous section, the focus is on commercial transactions, and economic activities such as the commercial transactions carried out by the foundations and the sale of property and debt exchange in which the people are involved are tried to be analyzed.	
Keywords: Shari'a Registers, Galata, Ottoman Empire, Kadi, Shari'a Courts	

GİRİŞ

Tarihi olayların tümü belirli coğrafi, beşeri mekanlarda gelişir. Bu mekan en basitinden köy, kasaba, mahalle, semt, şehir olarak tanımlanabileceği gibi biraz daha yakından bakıldığında zaman ev dahi olabilir. Elbette bu mekanların yalın olarak tarihçiye anlattığı şey kısıtlıdır. Ancak mekanların içerisindeki insan faktörü tarihçinin insan-mekan ilişkisini incelemeye izin verir. Bu iki faktör birbirini karşılıklı etkileyen unsurlar olmuştur. Nasıl insan mekanı biçimlendirebiliyorsa mekan da insanı biçimlendirebilir.

Tahmin edilebileceği üzere şehirlerin yani mekanın tarihi, bir parçası oldukları ekonomik, sosyal ve politik sistemlerin tarihlerinden ayrılamaz. Nitekim şehir bağlı oldukları sosyal sistemin gelişimi tarafından doğrudan etkilenir.¹ Şehir tarihi araştırmaları içerisinde insanların oluşturduğu sosyal ve ekonomik ilişkiler önemli bir araştırma sahası oluşturmaktadır. Çünkü tarihin her evresinde görüldüğü gibi toplumların uygarlık seviyesini izleyebileceğimiz mekanlar şehirlerdir. Örneğin sosyolojik olarak şehir, sakinlerinin işbölümü gerçekleştirerek tarım dışı üretimde bulunarak mal ve hizmet sundukları yaşam alanlarıdır. Buna karşın aynı zamanda tarımsal manada ürün ihtiyacı noktasında kırsal alanlara muhtaç kalmaktadır. İşte bu iki alan arasında bir denge varsa orada büyük ve gelişmiş şehirler görülür. Şehirlerin her yönüyle incelenmesi o ülkenin genel durumu hakkında bize önemli bilgiler verir.² İşte bu gibi önemli okumalar ile sosyal tarih araştırmaları ile uğraşan tarihçi ve sosyologlar şehirlerin tarihlerini aydınlatmak gayesiyle çalışmalar yapmışlardır.

İslam şehri üzerine yapılan tartışmaların başlangıcını Weber'in 1921 yılında yayınladığı Şehir (The City) isimli kitaba kadar götürebiliriz. Bir şehrin tarihini yazmaktan ziyade "İslam şehri var mıdır?" sorusuyla ilgilenen Weber, tipik Batı şehri üzerinden Doğu şehrini arıyordu. Ancak Doğu şehirlerinin kendine has özellikleri olabileceğini göz ardı ediyordu. Ona göre Batı şehirleri birçok özelliği bünyesinde barındırırken İslam/Doğu şehirleri kabilecilik ve aşiret mantalitesinden, İslam'ın kent dokusu ve sakinleri üzerindeki etkisinden kaynaklanan tekdüzeliğe sahipti. Kitabın yayınlanmasından hemen sonra Weber'in düşüncelerinin aksini kanıtlamak İslam şehri düşüncelerinin merkezini

¹ Özer Ergenç, *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), s. 7.

² Özer Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya* (Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995), s. 12.

oluşturmaya başlamıştır. Bu manada İslam'ın aslında şehirli bir din olduğunu, esnaf, belediye hizmetlerinin bir sistem dahilinde teşkilatlandığını öne süren çalışmalar ortaya çıkmıştır. Buna örnek olarak William ve Georges Marçais kardeşler, 1950'lerden sonra İslam şehri kavramını bir zemine oturtmaya çalışan Gustave Edmund von Grunebaum, Ira Lapidus, Jean Sauvaget ve Albert Hourani gibi isimler zikredilebilir.³

Türk tarihçilerden Weber'e karşı ilk ciddi eleştiri ise 1960'ta İnalcık tarafından gelmiştir. Weber'in ileri sürdüğü tekdüze İslam şehri tezine karşı çıkan İnalcık, Osmanlı şehirlerinin İslam kültüründen esinlenerek planlı bir örgütlenmeye sahip olduğundan bahseder. Buna ek olarak Osmanlı şehirlerindeki İslam müesseslerinin aşırı vurgusundan kaçınılması gerektiğini söyler. Mimari tarih çalışmalarıyla bilinen Kuban ise 1968 yılındaki çalışması ile Osmanlı'nın vakıf ve esnaf teşkilatları, şehrin merkezi birimlerinden cami ve şehir yönetiminde önemli yeri olan mahallere referans vererek Osmanlı'nın hiç de gevşek olmayan bir şehir yapısına sahip olduğundan bahseder.⁴ Ergenç de tartışmaya katılarak Osmanlı Şehri kavramını ortaya atmıştır. Başından beri İslam şehri kavramına uzak olan Ergenç'e göre Osmanlı şehirleri tipik Orta Asya Türk kültürü ile İslam öğelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Ergenç, tezini Osmanlı şehirlerinin fiziki yapılarıyla desteklemiş ve Osmanlı'nın her iki kültürden beslenerek kattığı yeni yapıları örnek olarak göstermiştir.⁵

Osmanlı'nın şehir teşkilatlanması ve tarih yazımında kullanılacak ana bilgi kaynaklarını üç temel grupta toplayabiliriz. Bunlardan ilki başta seyahatnameler olmak üzere her çeşit kütüphane malzemesi, hala günümüze ulaşabilmiş mimari malzeme ve döneminde resmi belge olarak kullanıldıkları için arşivde toplanmış olan belge koleksiyonları. Her gruptaki kaynak türü şüphesiz araştırmacıların alanlarına göre kullandıkları kaynaklar olmuştur. Ancak arşivde toplanmış olan belge koleksiyonları şehir tarihi araştırmacılarının sıklıkla müracaat ettikleri ana kaynaklar olmuşlardır. Yukarıda özeti verilen şehir tarihini kategorileştirme tartışmalarında Osmanlı tarihçilerinin ilk kullandığı arşiv kaynakları tahrir defterleri olmuştur. İmparatorluğun birçok temel politikasını bir arada uygulamaya olanak veren timar sistemini hayata geçirmek için tutulan bu defterler bir şehrin tarihini

³ Erol Özvar - Arif Bilgin, "Şehir Yönetimi ve Tarihi Üzerine", *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, ed. Erol Özvar - Arif Bilgin (İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2008), s. 16-18.

⁴ Özvar - Bilgin, "Şehir Yönetimi ve Tarihi Üzerine", s. 17-22.

⁵ Ergenç, *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, s. 48-50.

yazmak adına önemli bilgiler vermektedir.⁶ 1960'lı yıllardan sonra ise şer'iyye sicilleri ana kaynak olarak ön plana çıkarken ilerleyen zamanlarda temettuat ve salname kayıtları şehir tarihi araştırmacıları tarafından sıklıkla müracaat edilen temel kaynaklar olmuştur.⁷

Tahrir defterlerinin verdiği istatistiki bilgilerden ziyade şer'iyye sicilleri tabiatı itibariyle daha sosyal ve ekonomik veriler içermektedir. İlerleyen bölümlerde bahsedileceği üzere şer'iyye sicilleri Osmanlı kenti içerisindeki insanların başvurabileceği ilk yargı makamı olduğundan merkezinde insanı ve ekonomik nedenleri barındırmaktadır. Bu sebeple tezimizde ana kaynak olarak 64 numaralı Galata şer'iyye sicilini kullandık. 1642-43 arasındaki davaları ihtiva eden bu defter, diğer siciller gibi sosyo-ekonomik hayata dair birçok kaydı kapsamaktadır. Bu kayıtlar ilk önce transkribe edilip konularına ayrılarak tasnif edildi ve içerdiği bilgilere göre tezin sosyal ve ekonomik iki ana başlığı oluşturuldu. Konularına göre tasnif edilen kayıtlar bölümlerin alt başlıklarını ortaya çıkardı. Bu araştırma ile birlikte Osmanlı Galatası'nın araştırılan yıllar arasındaki sosyal, ekonomik hayatı ve mahkemenin hukuk pratikleri incelenmeye çalışıldı.

Ana kaynağımız 64 numaralı şer'iyye sicili olmakla birlikte ayrıca birçok kitap ve makale ikinci el kaynak olarak kullanıldı. Sicilleri temel kaynak olarak kullanan R. Jennings, S. Faroqhi, D. Ze'evi, H. Gerber ve H. İnalcık vb. yazarların çalışmaları tezimize rehberlik etmesi açısından önemli bir katkı sağladı. Bunlara ek olarak çalışma alanımız olan Galata üzerine temelinde şer'iyye sicilleri olmakla birlikte birçok arşiv koleksiyonunu kullanan K. İ. Bulunur'un 1453-1600 tarihleri arasında bölgeyi inceleyen eseri Galata adına önemli derecede kaynaklık etti. Yine H. İnalcık'ın Galata'nın Osmanlı dönemindeki ilk yüz yılını ve bölgenin Osmanlı hakimiyetindeki değişimini inceleyen makaleleri ile S. Eyice'nin bölgenin fiziki ve idari yapısını inceleyen muhtelif makaleleri Galata'nın siyasi, ekonomik ve sosyal tarihini anlamak için önemli katkıda bulunduğunu söylemeden geçmemek gerekir. İsimleri zikredilen yazarların çalışmaları ve nicesi tezimiz içerisinde gerekli yerlerde atıflar yapılarak kullanıldı.

Çalışmanın Konusu

⁶ Tahrir defterlerinin Osmanlı şehir tarihi çalışmalarında kullanımı hakkında detaylı bilgi için bakınız. Ergenç, *Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet*, s. 17-23.

⁷ Yunus Uğur, "Şehir Tarihi ve Türkiye'de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6 (2005), s. 20.

Çalışmamızın konusunu 1642-1643 tarihleri arasında 64 numaralı Galata şer'iyye sicilindeki sosyal ve ekonomik kayıtlar oluşturmaktadır. Galata'nın Osmanlılar hakimiyetine geçmesinden sonra bölgeye bir kadı atanmış ve bir süre sonra İstanbul'un "bilâd-ı selâse" denilen üç büyük kadılığından birisi olmuştur. Şer'iyye sicili bakımından zengin olan Galata'ya ait günümüze ulaşan toplam 1040 defter bulunmaktadır. Bunlardan ilki H. 943-956 (M. 1536-1550), sonuncusu ise H. 1343 (M. 1924/1925) tarihlidir.

İncelemeyi seçtiğimiz 64 numaralı Galata şer'iyye sicili 1642-1643 tarihlerini kapsamaktadır. 92 görüntüden oluşan sicil içerisinde 589 adet kayıt bulunmaktadır. İçerisinde kadının kaleme aldığı hüccetler çoğunlukta olmakla birlikte ferman gibi merkezden gelen belgelere de rastlanmaktadır. Kapsadığı zaman dilimi kısa olmasına rağmen incelediğimiz sicil, 1642-1643 yıllarındaki Galata'nın sosyal ve ekonomik portresini çizmek açısından önemli veriler sunmaktadır. Sicildeki veriler sayesinde Galata'daki kadınlar, evlilik müessesinin oluşma ve dağılma süreci, çeşitli cemaatlerden halkın işlemleri, köleler, müstemenler, vakıflar, mülk satışları ve borç alışverişi gibi önemli konularda pek çok önemli bilgilere rastlanmaktadır. Biz de bu verileri kullanarak ana kaynağımız 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinin izin verdiği ölçüde incelenen dönemde Galata'nın sosyal ve ekonomik hayatına bir bakış atmaya çalıştık.

Üç ana bölümden oluşan çalışmanın ilk başlığı "Galata'nın Kısa Tarihi ve Osmanlı'da Kadılık Müessesesi" olarak isimlendirilmiştir. Burada Galata'nın çalışılan döneme kadarki tarihi ana hatlarıyla anlatılmaya çalışılmış ve Osmanlı'daki kadılık müessesesi hakkında bilgi verilmiştir. İkinci ana bölüm ise "Sosyal Hayat" olarak adlandırılmıştır. Bu başlık altında Osmanlı ailesinin kuruluş ve dağılma aşamaları, kadınların sosyal ve ekonomik hayata entegre olmaları, gayrimüslimler, köleler ve müstemenlerin sosyal ve iktisadi hayattaki işlemleri incelenmeye çalışılmıştır. Son ana bölüm ise "İktisadi Hayat" başlığı altında değerlendirilmiştir. Bir önceki bölümden farklı olarak burada ticari işlemlere odaklanılmış, vakıfların gerçekleştirdiği ticari işlemler, halkın içerisinde yer aldığı mülk satışı ve borç alışverişi gibi iktisadi faaliyetler ve esnafların kadı sicillerine yansıyan işlemleri incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı

64 numaralı Galata şer'iyye sicilindeki kayıtlar ışığında 1642-1643 tarihleri arasındaki Galata halkının sosyal ve ticari hayatını incelemeyi hedefleyen bu çalışma ile Osmanlı

şehir tarihi çalışmalarına mütevazı bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Sicildeki kayıtların değerlendirilmesiyle beraber incelenen dönemde Galata'nın sosyal ve iktisadi hayatında yaşanan anlaşmazlıklar, kişiler arasındaki işlemler ve vakıf gibi kurumların işleyişleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Sicildeki veriler kaynaklığıyla yapılan bu çalışma ile şehir tarihi araştırmalarında sicillerin önemine gerekli dikkat çekilmekte ve ortaya konulan veriler araştırmacıların istifadesine sunulmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Osmanlı Devleti din, dil, etnik yapı ve kültürel bakımdan homojen olmayan geniş bir coğrafyada asırlar boyu varlığını sürdürmüştür. Altı asır ayakta kalmasında askeri, iktisadi, idari, sosyal, demografik ve kültürel özelliklerinin yanı sıra hukuk anlayışının da büyük rolü olmuştur. İstanbul'un tarihi devletin başkenti ve merkezi olması açısından Osmanlı tarihi içinde ayrı bir öneme sahiptir. Bu bakımdan İstanbul gerek akademik gerekse popüler birçok tarih araştırmasının da konusu olmuştur. Ancak bu araştırmalar içerisinde 17. yüzyıl İstanbul'unun özellikle bölge olarak incelediğimiz Galata'nın sosyal ve ekonomik hayatını ele alan çalışmaların sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle 1642-1643 tarihli kayıtların kaydedildiği 64 numaralı Galata şer'iyye sicili incelenerek şehrin sosyal ve ekonomik tarihinin aydınlatılması amaçlandı. Daha önce herhangi bir çalışmanın konusu olmamış bu defterle gerek Galata gerekse Osmanlı sosyo-ekonomik hayatı üzerinden literatürde yapılan tartışmalara elimizdeki veriler ile katılmaya çalıştık. Kapsadığı kısa döneme rağmen kayıt konularının çeşitliliği de incelenen kaynağın önemini arttırmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın ilk aşamasında ana kaynağımız olan 64 numaralı Galata şer'iyye sicili temin edilmiştir. Ardından daha önce yapılan sicil neşir çalışmaları incelenerek eserin transkripsiyonu yapıldı. Sicil günümüz Türkçesine çevrildikten sonra, kayıtlar konularına göre tasnif edilerek tezin iki ana başlığı olan sosyal ve iktisadi hayat kısımlarını oluşturdu. Tezin ana ve alt başlıklarının oluşturulmasından sonra her başlık için literatüre başvurularak ikinci el kaynaklar titizlikle incelendi. Bu eserlerden istifade edilen bilgiler tezin içerisinde atıf verilerek kullanıldı.

1. BÖLÜM: GALATA’NIN KISA TARİHİ VE OSMANLI’DA KADILIK MÜESSESİ

1.1. Galata’nın Tarihine Kısa Bir Bakış

Galata bölgesi İlk Çağlardan itibaren sırasıyla incirlik manasına gelen Sykai (Sycae), İoustinianai, Galata ve Pera isimleri ile anılmıştır. Galata’yı ziyaret eden seyyahların verdikleri bilgilere bakıldığında zaman Pera ve Galata isimlerinin genellikle birlikte veya birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. 1403’te Bizans başkenti Konstantinopolis’i ziyaret eden Clavijo, bölgede yaşayan Cenevizlilerin buraya Pera, Rumların ise Galata dediğinden bahseder.⁸ 16.yüzyılda Osmanlı başkenti İstanbul’u ziyaret eden Fransız Thevet ve Zaralı Luigi Bassona ise bölgeyi Pera olarak isimlendirmiştir. Bulunur’a göre Pera isminin yalnızca Galata Kulesi’nin kuzeyinde, sur dışında kalan alan için kullanılması Avrupa elçiliklerinin sur içinden buraya taşınması ile alakalıdır. Bu tarihten sonra sur içi Galata, surların dışında kalan ve yabancı elçiliklerin bulunduğu bölge Pera olarak anılmıştır.⁹

Kaynaklarda Galata ve Pera isimlerinin kökenleri hakkında farklı bilgiler yer almaktadır. Özellikle Pera isminin manası hakkında kaynaklar hemfikir oldukları görülmektedir. Yunanca olan Pera kelimesi “karşı yaka, karşı taraf” veya “karşıya geçiş”¹⁰ manalarını taşımaktadır. Bu kelime bölgenin Konstantinopolis’in karşısında kalması ve başkentten bu bölgeye geçişte Haliç’in aşılması gereksinimi nedeniyle birlikte düşünüldüğünde gayet anlaşılır bir hale gelmektedir.¹¹

Galata isminin kökeni hakkında ise iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki Clavijo’nun bahsettiği “sütün sağıldığı yer” manasıdır. Yazara göre Galata, Cenevizlilerden önce otlaklarla dolu bir yerdin ve burada otlayan ineklerin sütleri başkente gönderilmekteydi. Buradan hareketle yazar, Yunancada süt manasına gelen “gala” ile İspanyolcadaki süt sağılan yer manasına gelen “galata” kelimelerini kanıt göstererek Galata kelimesini açıklamaya çalışır.¹² 1544 yılında İstanbul’da bulunan Petrus Gyllius

⁸ Ruy González de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur: Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo’nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri*, çev. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Ses Yayınları, 1993), s. 57.

⁹ Kerim İlker Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014), s. 21.

¹⁰ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk: 1578-1581*, çev. Selma Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004), s. 149.

¹¹ Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 22.

¹² González de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, s. 57.

ise bu fikri reddederek Galata isminin burayı bir zamanlar istila eden Galyalıları ithafen verildiğini söyler.¹³ 1578 tarihinde Galata'ya gelen Schweigger da Gyllius'un tezini devam ettirerek aynı bilgiyi vermektedir.¹⁴

Galata'da yapılan arkeolojik kazılar, bölgenin tarihinin Cenevizlilerden evvel daha ilkçağlarda önemli bir yerleşim olduğunu gösterir. II. Theodosius döneminde bir rehber niteliğinde yaptırılan Notitia urbis Constantinopoleos'ta Galata, şehrin 13. bölgesi olarak tasvir edilmektedir. Bölge, Bizans İmparatoru I. Constantinus (324-337) zamanında surlarla çevrilmiş ve içerisinde kilise, tiyatro vb. yapılarla imarı sağlanmıştır. 528'te I. Justinianos bu imar faaliyetlerini ilerleterek yeni surlar eklemiş ve bölgeyi kara ve denizden gelecek saldırılara karşı müstahkem bir hale getirmiştir. I. Tiberios (578-582) zamanında ise Kastellion ton Galatou adında savunma amaçlı bir hisar yaptırılmıştır. Zaman zaman Galata Kulesi ile karıştırılan bu yapı Osmanlıların Kurşunlu Mahzen veya Mahzen-i Sultani dedikleri yapıdır.¹⁵

Galata'nın yukarıda bahsedilen imar faaliyetlerine rağmen bölgenin önem kazanması Cenevizliler ile birlikte olmuştur. 1142'den beri başkent Konstantinopolis'te ticari imtiyazlar koparmaya çalışan Cenevizliler, 1155 ve 1160'ta imzalanan anlaşmalarla birlikte şehir içerisinde bir mahalleyi almayı başaramışlardı. Ticari imtiyazları da içeren bu anlaşma, Pisa ve Venediklileri kızdırınca bu devletler arasında yer yer çatışmalara sebep olmuş ve Cenevizliler diğer iki İtalyan devletine nazaran imtiyazlarını bir süre devam ettirmişlerdir.¹⁶

Konstantinopolis'teki Latin istilasası dönemi (1204-1261) nasıl Bizans'ı kötü yönde etkilediyse aynı şekilde şehirdeki kolonilerini kaybettikleri için Cenevizlileri de aynı şekilde etkilemişti. Üstelik 1258'de Venediklilerle girdikleri mücadele neticesinde Suriye'deki kolonilerini de kaybeden Cenevizliler, durumu iyileştirmek için Bizans imparatoru VIII. Mihael ile anlaşma yollarını aradı. 1261'te Nift'te yapılan anlaşmada Konstantinopolis'i Latinlerden kurtarmak isteyen İmparator'a gemi tahsis etme sözü veren Cenevizliler, karşılığında Bizans sınırlarında serbest ticaret ve bazı bölgelerde özerk yönetim imtiyazlarını kaptı. Başkentin Latin istilasından kurtulmasından sonra her

¹³ Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 22-23.

¹⁴ Schweigger, *Sultanlar kentine yolculuk*, s. 149.

¹⁵ Semavi Eyice, "Galata", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Tarih Vakfı, 1994), III/s. 348.

¹⁶ Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 24-27.

iki taraf da sözlerini tutmuş ve anlaşma maddeleri uygulanmıştı. Bu anlaşmadan sonra Cenevizlilerin İmparatorluk içindeki imtiyazları neticesinde artan etkinlikleri ve karışıklık çıkaracakları söylentileri 1264'te tüm Cenevizlilerin Ereğli'ye sürülmesine yol açtı. Ancak 1267'te yapılan görüşmeler neticesinde Cenevizlilerin başkentten uzak bir bölge olan Galata'ya nakledilmesi kararlaştırıldı.¹⁷

Bizans'ın adeta başına bela almamak için Galata'ya gönderdikleri Cenevizliler, bölgenin avantajlarını sonuna kadar kullandılar. Burası koloninin genişlemesi için harika bir fırsat sunuyordu, üstelik başkente yakındı ve kıyıları en az Konstantinopolis'in kıyıları kadar elverişliydi.¹⁸ Magnificia Communita isimindeki meclis ile idare edilen koloni, Bizans ile ilişkilerini menfaatleri çerçevesinde dengede tutmaya özen gösterdi. Bununla beraber Bizans'ın zayıflamasını fırsat bilerek de sınırlarını Azapkapı-Şişhane-Galata Kulesi-Tophane çevresine kadar genişletti.¹⁹

1341'deki taht karışıklığında ticari menfaatlerine uygun olarak Kantekuzenos'u destekleyen Cenevizliler 6 yıllık iç savaşın sonunda ticari imtiyazlarını genişleterek Galata'da özerk bir bölge haline geldi. Ancak İmparator'un Bizans içerisindeki bu şehir devletlerinin tehdidini sona erdirmek isteğiyle ticari kısıtlamalar getirmesi Cenevizliler ile Bizans'ı karşı karşıya getirdi. 1349'da Cenevizliler denizlerdeki üstünlüğünü kullanarak galip geldiler. Ardından 1351'de Bizans'ın deniz ticaretinde yükselmesini ve olası Venedik-Bizans ittifakını engellemek isteyen Cenevizliler Karadeniz ticaretinde üstünlüğü sağlamak adına Venedik'e savaş açtı. Bu savaş içerisindeki dengeler İmparator Kantekuzenos'un Venedikliler ile birlikte savaşa girmesine sebep oldu. Bunun sonucunda ittifak arayışına giren Cenevizliler, Orhan Gazi ile anlaştı ve 1352'de savaşın galibi oldu. Oluşan ittifakın anlaşmasına göre Cenevizliler Osmanlılara yıllık vergi verecek karşılığında ise asker ve erzak yardımı alacaktı.²⁰

Osmanlı ile Venediklilerin 1352'deki karşılaşması Türk-Ceneviz ilişkilerinin ilerlemesine sebep oldu. Bu ilerleme Türklerin Gelibolu Yarımadası'na geçişine de yardımcı oldu.²¹ Osmanlı ve Cenevizliler, taht karışıklıkları ile boğuşan Bizans'a karşı

¹⁷ Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 27-28; Eyice, "Galata", III/s. 348.

¹⁸ Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 29.

¹⁹ Eyice, "Galata", III/s. 349.

²⁰ Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 30-37.

²¹ Örneğin 1363'te Anadolu'dan Trakya'ya geçecek olan Türkler için Cenevizliler ücreti mukabilinde gemileri ile yardımcı oldu. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), I/s. 166.

birlikte hareket ettiler. Bu iyi ilişkilerin tezahürü olarak 1387 tarihinde Galata Cenevizleri ile Osmanlı arasında tüccarların birbirilerinin topraklarında özgürce ticaret yapması karşılığında bir anlaşma imzalandı. Cenevizliler Bizans'a karşı uyguladıkları ticari menfaatlere uygun olarak hareket etme politikasını Osmanlı'ya karşı da uygulamışlardır. İlişkiler ilk olarak Yıldırım Bayezid'in İstanbul'u kuşatması ile bozuldu. Bu kuşatmayı ticari etkinliklerini zedeleyen bir tehdit olarak gören Cenevizliler, İstanbul'a yardım gönderdi ve bu da Bayezid'in Galata'yı da kuşatmasıyla sonuçlandı. Kuşatmanın kaldırılması ancak Timur'un yaklaşması ile mümkün oldu. Osmanlı'nın 1402'deki mağlubiyeti sonrasında da Ceneviz, menfaatlerine uygun olarak vergilerini Timur'a ödedi.²²

Fetret Devri'nden sonra tahta geçen Çelebi Mehmed zamanında ise Osmanlı-Ceneviz ilişkileri tekrar iyi yönde ilerledi. Ticari ve dostluk anlaşmalarını yenileyen taraflar II. Murad'ın İstanbul'u fethinde dahi karşı karşıya gelmediler. Hatta Cenevizliler 1444'te Osmanlı'ya karşı kurulan Haçlı İttifak'ında yer almayarak Osmanlılara lojistik yardımında bulundular.²³

İstanbul'un fethi sırasında Galatalı Cenevizliler yine ticari çıkarlarına uygun hareket ettiler. Buradaki ticari kolonisini kaybetmek istemeyen merkez Cenova Hükümeti, her ne kadar fetih esnasında Bizans'a yardım gönderilmesi gerektiğini belirtse de kendisi herhangi bir yardım göndermemişti. Üstelik Galata'daki kolonilerine Türklerle uygun bir anlaşma yapması gerektiği konusunda uyarıda bulundular. Böylece Osmanlı ile ters düşülmeyecek ve şehir düşse dahi ticari varlıklarını sürdürebileceklerdi.²⁴

Doukas'a göre ise Galatalı Cenevizliler, II. Mehmed Edirne'den ayrılmadan önce yapılan anlaşmaları ve dostluk ilişkilerini yinelemişti. Padişah da kuşatma esnasında Bizans'a yardım edilmemesi şartı ile bu anlaşmayı kabul etmişti. Ancak Galatalı Cenevizliler hem gizliden şehir halkına ve Bizans'a yardım ediyor hem de Türkleri kızdırmamaya çalışıyordu.²⁵ Bu çaba Cenevizlilerin şehirdeki ticari kolonilerini koruma güdüsüyle bağdaştırabilir. Galatalı Cenevizliler ile iyi ilişkiler, II. Mehmed'in de kuşatma esnasındaki taktiklerini geliştirmesi açısından kolaylık sağlıyordu. Galatalılar ile anlaşılan

²² Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 37-41.

²³ Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 42-43.

²⁴ Steven Runciman, *Kostantiniye Düştü*, çev. Derin Türkömer (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1972), s. 113.

²⁵ Mikhael Doukas, *Tarih: Anadolu ve Rumeli, 1326- 1431*, çev. Bilge Umar (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008), s. 235-236.

II. Mehmed, böylece olası bir Venedik-Ceneviz ittifakını ortadan kaldırıyor ve Galata'yı savaş dışı bırakarak İstanbul'un Haliç tarafından kuşatılmasına da kolaylık sağlıyordu. Galatalı Cenevizliler ile kurulan iyi ilişkiler bazı gemilerin Haliç'e indirilmesi ile gemilerin karadan yürütülmesi gibi etkili bir işin başlangıcını oluşturmuştu.²⁶

29 Mayıs 1453'teki fethin hemen ardından Galatalı Cenevizliler, Bizans'taki yaşam ve ticari koşullarını koruma ümidi ile Galata'yı Osmanlılara teslim ettiler. Ancak II. Mehmed Galata'nın ticari etkinliğini bilip burayı kaybetmek istemediğinden Galata'yı Osmanlı idari sisteminin içine dahil ederek şehre bir kadı ile subaşı atandı. Ayrıca Galata'da yaşayan Cenevizlilere bir ahidname verilerek imtiyazları açık bir hale getirildi. Hem toplumsal hem de ticari imtiyazları barındırmasından dolayı Osmanlı bünyesinde yaşayan diğer zimmilere verilen ahidnamelerden ayrılan bu belge ile Galata halkına mal ve can güvenliği verilmişti.²⁷

Ahidnameye göre Galata halkı dinsel ayinlerini öncesinde olduğu gibi yerine getirecek, kiliseleri camiye çevrilmeyecek ve kimse Müslüman olma konusunda zorlanmayacaktı. Ayrıca cemaat işlerinin hallolması için bir kethüda seçebilecekler ve angaryadan muaf olacaklardı. Galatalı tüccarlara ise gümrüklerini verme şartıyla ticaret yapma hakkı verilmişti. Karşılığında ise diğer tüm zimmilerden alınan cizye vergisi alınacaktı.²⁸ Bu ahidname ile Galatalı Cenevizliler Osmanlı idari ve sosyal sistemi içerisinde kendisine yer buluyor ve Osmanlı da Galata'nın ticari etkinliğinin getirdiği nimetlerden mahrum kalmıyordu.

Fetihten sonra Galata'da kalan Cenevizlilere isterlerse anavatanlarına dönme serbestiyeti verilmiş ancak birçoğu Galata'da kalmış, gidenlerden de geri dönenler olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra tüm İstanbul'un yaşadığı imar ve iskan faaliyetlerinden Galata da nasibini almış ve bölge Müslümanların, Rumların, Ermenilerin, Yahudilerin ve Katoliklerin yaşadığı bir bölge haline gelmiştir.²⁹

²⁶ Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 46-47.

²⁷ Kerim İlker Bulunur, "II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnamesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler", *Tarih Dergisi* 50 (2009), s. 66-67.

²⁸ Bulunur, "II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnamesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler", s. 67.

²⁹ Halil İnalcık, "Galata", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Tarih Vakfı, 1994), III/s. 350.

1.2. Osmanlı'da Kadılık Müessesesi, Şer'i Mahkemeler ve Şer'iyeye Sicilleri

1.2.1. Osmanlı'da Kadılık Müessesesi

Arapçadaki kaza kelimesinin faili olan kadı terimi, fıkıh terimi olarak insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için görevlendirilmiş kimse manasını taşır. Kuran'da ise hükmetmek anlamına gelmektedir. İslam'ın ilk zamanlarında Hz. Muhammed bizzat kendisi yargılama yani kadılık gücünü kullanmış, kadı atamaları da yapmıştır. Ondan sonra gelen halifeler de fethedilen her yeni şehre kadılar atamışlardır. Abbasiler döneminde ise kadılık müessesesi kurumsallaşmış ve kadıların azli, tayini, denetimi için kadılıkudat isimli kurum kurulmuştur.³⁰

Kadılık kurumunun Osmanlı Devleti'nde beylik döneminden itibaren var olduğunu kuruluş dönemi müellifleri olan Aşıkpaşazade ve Neşri'nin eserlerinde görmekteyiz. Her iki kaynağın mutabık şekilde belirttiğine göre Osman Gazi, Karacahisar'ı fethettikten sonra Selçuklu sultanından hükümdarlık alametleri olan tabl, alem ve kılıç gelmiş ve buna müteakip Osman Gazi de Tursun Fakih'i buraya kadı ve hatip tayin etmiştir.³¹ Yine Osman Gazi zamanında Çandarlı Kara Halil, Bilecik kadılığına getirilmiş ve Orhan Gazi zamanında ise önce İznik daha sonra Bursa'nın fethi ile başkente kadı olmuştur.³²

İstanbul'un fethinden hemen sonra buraya Hızır Bey ardından Molla Hüsrev kadı olarak tayin edildi. Ancak başkent olmasının getirdiği yoğunluk ile İstanbul kadısının yanına bilad-ı selase denilen üç kadılık daha eklendi. Bunlar Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılıklarıdır.³³ Her biri yüksek mevkili kadılık olan bu makamlar İstanbul kadısı ile ortak çalışarak İstanbul'daki asayiş ve sosyal, ekonomik düzeni sağlamaya çalışırlardı.³⁴

Kadılık, 15.yüzyıla kadar aldıkları düşük maaşlardan dolayı çok tercih edilen bir meslek olmamıştır. Hatta bu ücretlerin kadıları rüşvet alma ve işlerini düzgün yerine getirmeme gibi olayları tetiklediği ilk dönem kaynaklarına yansımıştır.³⁵ Ancak II. Mehmed

³⁰ Fahrettin Atar, "Kadı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/s. 66-69.

³¹ Âşık Paşazâde, "Tevârih-i Âl-i Osman", çev. Hüseyin Nihal Atsız, *Osmanlı Tarihleri I* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1947), s. 103; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nüma Neşri Tarihi*, çev. Faik Reşit Unat - Mehmet A. Köymen (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014), I/s. 109.

³² Âşık Paşazâde, "Tevârih-i Âl-i Osman", s. 117-118; Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nüma Neşri Tarihi*, I/s. 155.

³³ Mehmet İpşirli, "İstanbul Kadılığı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/s. 305.

³⁴ Mehmet İpşirli, "Bilâd-ı Selâse", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/s. 152.

³⁵ Âşık Paşazâde, "Tevârih-i Âl-i Osman", s. 138-139.

döneminde her alanda görülen kurumsallaşma hareketi kadılık müessesesine de yansımış, kadıların ücretleri ile işlem harçları düzenlenmiş ve atama usulleri kanuna bağlanmıştır.³⁶

Osmanlı Devleti'nin artan fetihleri üzerine çoğalan kadılıklar, başlıca iki dereceye ayrılmıştır. Bunlardan ilki nispeten küçük kazalara kadılık yapan “kaza kadılıkları” ve ikincisi büyük şehirlere kadılık yapan ve derecesi diğerine göre yüksek olan “mevleviyet kadılıkları”dır.

Kaza kadılıkları Rumeli, Anadolu ve Mısır'daki kadılıkları kapsamaktadır. Rumeli'nde görev yapacak kadılar Rumeli kazaskeri nezaretinde atanır ve kendi içerisinde dokuz sınıfa ayrılırdı. Anadolu ve Mısır'daki kadılar ise Anadolu kazaskerine tabii idi. Anadolu kadılıkları kendi içinde on, Mısır kadılıkları altı sınıfa ayrılıyordu. Bu tür kadılıkların görev süresi yirmi ay olup bu süre dolduktan sonra ilgili kazaskerliğe başvurup mülazemet eder yani yeni tayini için sıra beklerdi.³⁷

Mevleviyet kadılıkları ise daha önce devlete başkentlik etmiş Bursa, Edirne, İstanbul gibi şehirlerle stratejik, kültürel ve nüfus olarak kritik öneme sahip olan Balkanlar ve Arap topraklarındaki şehirlere atanan kadılıklardır. Osmanlı yönetimi bu tür bölgelere tecrübeli ulemaları göndermeyi tercih etmiştir. Buralara atanan kadılar mevleviyet rütbesini kazanmış olurlardı. 15.yüzyılda ortaya çıkan mevleviyet kadılıkları, Sahn-ı Seman medresesinin kurulmasıyla birlikte burada görev yapan müderrislerinin atanması şeklinde istihdam edilmiştir. Bu dönemde bir düzenleme yapılmışsa da içerisinde kesin bir derece ve rütbe sıralaması yapılmamıştı. 16.yüzyılda kurulan Süleymaniye medreselerinin Sahn medreselerinden üstün sayılmasıyla beraber mevleviyet kadılıkları yeniden ele alınarak rütbe ve payeleri düzenlenmiş, hangi kadılıkların mevleviyet statüsü alacağı belirlenmiştir. Bu düzenlemeye göre terfi sırası devriye mevleviyeleri³⁸, mahreç

³⁶ Fatih Sultan Mehmed, *Atam Dedem Kanunu: Kanunnâme-i Âl-i Osman*, çev. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), s. 12-13.

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014), s. 98-101.

³⁸ Adana, Antep, Bağdat, Belgrad, Beyrut, Bosna, Çankırı, Diyarbakir, Erzurum, Filibe, Konya, Kütahya, Maraş, Rusçuk, Sivas, Sofya, Trablusgarp ve Van bu tür mevleviyetlere dahil olan şehirlerdi.

mevleviyetleri³⁹, bilâd-ı hamse mevleviyetleri⁴⁰ ve Haremeyn mevleviyetleri⁴¹ şeklinde sıralanmıştır. Mevleviyet kadısı olmak isteyen birinin en üst mertebeye çıkması için yukarıda sıralanan payelerin tümünde sırasıyla görev yapması gerekirdi. İstanbul kadılığı ise genellikle Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine giden yoldaki son rütbe idi. Mevleviyet kadılıklarının görev süresi genellikle bir yıl olarak zikredilse de bu sürenin uzayıp kısılması mümkündü.⁴²

Kadıların bölgeye atanması padişah beratı ile gerçekleşirdi. İlmiye sınıfının bir üyesi olduklarından dolayı atamaları ile Anadolu veya Rumeli kazaskerlikleri ilgilenirdi. Kadı olmak isteyen birisi bölgesine göre bu kazaskerliklerden birine dahil olur ve ismi ruzname denilen deftere kaydedilirdi. İsmi bu defterlerde bulunmayan kadıların görevleri geçersiz sayılırdı. Görev süreleri ile ilgili bilgiler ise kazasker ruznamçesi denilen defterlere kaydedilmekteydi.⁴³

1.2.2. Kadının Görevleri

Diğer İslam devletlerine kıyasla Osmanlı kadısı görev ve yetki bakımından daha salahiyyetli bir yönetim ve hukuk adamı kişiliğine sahipti. Asıl görevi olan yargı dışında sorumlu olduğu bölgenin idari ve beledi işleri ile de meşgul olurdu. Bu bağlamda Osmanlı kadısının görevleri altı maddede özetlenebilir;

1. Naib, mütevellî, imam, hatib vs. gibi atamalar,
2. Noterlik görevleri, vakfiye tanzimi, vasi ve nafaka tayini, kefalet, alacak-verecek hüccetleri vs. senet tanzimi,
3. Evlilik, miras taksimi,
4. Hakimi olduğu bölgelerdeki mülk satış kayıtlarının tanzimi,
5. İnfaz hakimliği,

³⁹ Galata, Halep, İzmir, Kudüs, Selanik, Tırhala, Eyüp, Girit, Sofya, Trabzon, Üsküp bu tür mevleviyetlere dahil olan şehirlerdi.

⁴⁰ İlk başta Mekke, Edirne ve Bursa olarak düzenlenen bu mevleviyet daha sonra Kahire'nin dahil edilmesiyle dörde çıksa da Mekke kadılığının Haremeyn statüsüne çıkarılmasından sonra sayı üçe düştü. Ancak sonraları Şam ve Filibe mevleviyet kadılığı halini alınca bu tür kadılıkları son halini aldı.

⁴¹ Bu tür kadılıklar İstanbul, Mekke ve Medine'dir. İstanbul, başkent olmasından dolayı bu kategoride yer alırken Mekke ve Medine ise kutsal topraklar olarak sayıldığı için bu kategoriye alınmıştır.

⁴² Fahri Unan, "Mevleviyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/s. 467-468; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, s. 101-108.

⁴³ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adam Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı* (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), s. 24-27.

6. Mülki görevler: has ve tımarların kontrolü, narhın tespiti, loncaların denetlenmesi, iaşe, gerektiğinde ordunun iaşesine yardım, mukataaların kontrol ve kaydı, dini zaviye ve tekkelerin ahvalinin teftişi.⁴⁴

Yukarıda bahsedildiği gibi geniş bir yetki alanına sahip kadılar, bu görevleri ifa ederken tabii olarak yardımcılara ihtiyaç duymaktaydılar. Bu yardımcılarının başında naibler gelmektedir. Kadı, hakimiyet bölgesi içindeki nahiyelere birer naib tayin eder, naibler tayin oldukları nahiyede kadının vekili sıfatıyla aynı işleri görürdü. Bunlar genellikle bölgenin medresesinden icazet alan kişilerdi.⁴⁵

Şehrin yönetimi, lonca denetimi, narh tespiti gibi mülki görevlerinde ise kadının birden fazla yardımcısı bulunmaktaydı. Özellikle asayişin sağlanmasında en büyük yardımcısı subaşıydı. Kuruluş döneminde merkezden atanan lakin 16.yüzyıldan itibaren beylerbeyi ve sancakbeylerine bağlı bir memur olarak görev yapan subaşının iki temel görevi vardı. Bunlardan ilki bad-ı heva denen cürm-i cinayet, niyabet ve resm-i arûsâne gibi vergileri toplamaktı. İkincisi ise bölgedeki kolluk kuvveti görevini görmesiydi. Yargı görevine sahip olan kadı hükmü verir subaşı ise vekaleten bu hükmün tatbikini sağlardı. Subaşının yanında yasakçı (ases) denen görevliler bulunmaktaydı.⁴⁶

Osmanlı kadısının yerine getirmesi gereken bir başka görev de şehir içerisindeki ticaretin denetlenmesiydi. Bu görevde kadıya muhtesipler eşlik etmekteydi. Muhtesip adeta bir zabıta görevi görerek kadının emirleri ile narhlarla ilgilenir aynı zamanda esnafın kanunlara göre hareket edip etmediğini denetlerdi. Bu manada özellikle esnaf ile halk arasındaki münasebeti düzenleyerek önemli bir görevi yerine getirirdi.⁴⁷ Yine para rayicini takip etmek ve narhı ona göre ayarlamak kadının muhtesip eliyle gerçekleştirdiği bir görevdi.⁴⁸

⁴⁴ Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adam Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 42-43.

⁴⁵ Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adam Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 46-47.

⁴⁶ Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adam Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 48-50.

⁴⁷ Ziya Kazıcı, "Hisbe", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/s. 143-144.

⁴⁸ Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adam Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 54.

Bu görevlilerden başka kassamlar terekelerin taksiminde,⁴⁹ muhızrlar şahitleri ve davalıları mahkemeye çağırmada,⁵⁰ mimarbaşılar ise imar konusunda kadıya yardımcı olan görevlilerdi.

1.2.3. Şer'i Mahkemeler ve Kadının Yargı Görevi

Osmanlı Devleti uzun yıllarca devrinin en güçlü devletleri arasında yer almıştır. Bunda şüphesiz askeri ve siyasi gücün yadsınamaz katkısı olsa da devlet müesseselerinin dönemine göre çağdaşlığı ve sağlamlığı da önemli bir rol oynamıştır.

Padişah beratı ile atanan kadılar, örfi ve şer'i kanunların uygulanması için resmi bir enstrümandı.⁵¹ Osmanlı padişahları da kadıların bu önemlerinin farkında olmuş ve fethedilen bölgelerin yönetimini askeri unsurlara bırakmak yerine mahkemeler kurarak kadılara devretmiştir.⁵²

Şer'i mahkemeler, İslamiyet sonrasında ortaya çıkan Türk-İslam devletlerinin adli organlarına nazaran daha teşekküllü bir yapıya sahipti. Kaynaklara meclis-i şer'i veya mahfil-i şer' şeklinde yansıyan bu mahkemeler esas itibariyle tek derecelidir.⁵³ Bu monist kural İslam yargılama prensibinin temelidir ayrıca Sünni mezhebinin tüm okulları tarafından da kabul edilmiştir. Bizans valilerinin tek yargıç olması da yine bu sistemle eş değer özellikler taşımaktadır.⁵⁴

Şer'i mahkemelerin kararlarının temelini üç tür yargı sistemi oluşturuyordu; Şeriat, kanun ve adet. Şeriat İslam hukukunu, kanun padişahın hükümlerini, adet ise Osmanlı'nın yaşadığı coğrafyadaki toplumca kabul edilmiş uygulama ve kanunları yani örfü temsil etmekteydi. Ancak mahkeme kayıtlarına bakıldığı zaman verilen hükümlerde en çok şeriate vurgu yapıldığı görülmektedir.⁵⁵ Osmanlı kadısı mahkemenin başkanı olarak hem şer'i hem de örfi kanunun uygulayıcısı konumunda idi. M. Akif Aydın'a göre bu iki kaynağın bir arada işlemesi Osmanlı hukukunun ahenkli bir uyum içerisinde çalışmasını

⁴⁹ Said Öztürk, "Kassam", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/s. 579.

⁵⁰ Recep Ahışalı, "Muhzır", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/s. 85-86.

⁵¹ Ronald C. Jennings, "Kadi, Court and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and Legal System", *Studia Islamica* 48 (1978), s. 138.

⁵² Nelly Hanna, *Making Big Money in 1600* (New York: Syracuse University Press, 1998), s. XXI.

⁵³ M. Akif Aydın, "Mahkeme", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/s. 341.

⁵⁴ Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adam Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 70.

⁵⁵ Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and Mediterranean World, 1571-1640* (New York: New York University Press, 1993), s. 69-70.

sağlamıştır. Üstelik diğer İslam devletleri ile karşılaştırıldığında bu iki farklı kaynağı bir arada en başarılı şekilde uygulayan devlet Osmanlı olmuştur.⁵⁶ Scharf'tan alıntılar yaparak bu durumu tartışan Abacı ise şeriatın sert hükümler emrettiği yerlerde Osmanlı'nın örf'e yaklaşmasını Osmanlı Türklerinin İslam'a geç girmesine bağlamaktadır. Arus resmi, devşirme gibi uygulamalardaki koyulan kuralların İslam'a aykırı olduğunu delil olarak göstermektedir. Bu durumlar Osmanlı'nın İslam hukuku üzerinde gerektiğinde düzenlemeler yapan bir İslam ülkesi yapmaktadır.⁵⁷

Osmanlı bünyesinde her ne kadar gayrimüslim cemaatlerin kendi içlerinde kullandığı mahkemeler olsa da şer'i mahkemeler din/mezhep fark etmeksizin herkes tarafından kullanılmaktaydı. Bu durum mahkeme kayıtlarına bakıldığında gayet açık bir şekilde görülmektedir. Şer'i mahkemelerinde bu çeşitliliğin sebebi birkaç madde ile açıklanabilir. Bu maddelerden ilki Osmanlı mahkemelerinin pratikliği ve ulaşılabilirliğidir. Mahkemeye başvurmak isteyen birisi için avukat gibi gereklilikler bulunmadığı gibi sorunun çözülmesi de aylar almıyordu. Bu pratiklik kişileri şer'i mahkemelere çeken sebeplerden birisiydi. Bu basit işleyiş, Gerber gibi bazı yazarlar tarafından farklı bir okuma ile yorumlanmıştır. Gerber'e göre bu basitlik Osmanlı mahkemesinin belirli bir yargılama usulü olmadığından ve mahkemenin çok kullanılmamasından kaynaklanmaktaydı.⁵⁸ Özellikle mahkemenin çeşitli unsurları bir arada buluşturmasını etkileyen sebeplerden birisi de yargılamadaki çeşitlilikti. Hanna'nın verdiği örneğe göre bazı Osmanlı mahkemelerinde aynı kişi Hanbeli mezhebine göre ev satışı gerçekleştirebilir, Hanefi mezhebine göre de evlenebilirdi. Bu konuda katı hükümler bulunmuyordu. Osmanlı bireylerini mahkemeye çeken sebeplerden sonuncusu da yargılama usulündeki örfün yeridir. Yukarıdaki paragrafta da bahsedildiği gibi Osmanlı kadısının yargılarken şeriatın yanında örfü de hesaba katmaktaydı. Şeriatın ve örfün bir arada yarattığı ahenk hem gayrimüslimlerin mahkemeye gelişini hem de mahkemenin pratikliğini sağlıyordu.⁵⁹

⁵⁶ Aydın, "Mahkeme", 27/s. 342.

⁵⁷ Nurcan Abacı, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması: 17. yüzyıl* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001), s. 6.

⁵⁸ Haim Gerber, *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700* (Jerusalem: Hebrew University, 1988), s. 207.

⁵⁹ Hanna, *Making Big Money in 1600*, s. XXI.

Şer'i mahkemelerdeki kararı beğenmeyen birisi bu durumu Divan-ı Hümayun'a arzuhal göndererek şikayetini bildirebilirdi. Bu arzuhal sonucunda ise kadıya konuyla alakalı gerekirse davanın yeniden değerlendirilmesi veyahut kapanan davanın tekrar açılması istenebilirdi. Ancak sonuca etki edecek spesifik kararlar alması istenmezdi. Verilen tavsiyeler genellikle eğer durum arzuhalde belirtildiği gibi ise şer' ile gerekenin yapılmasıydı. Divan, devletin dört yanından aldığı arzuhallerin hepsini kendisi denetleyemediği ve yargı pratiğini kadıya bıraktığı için böyle bir işlemi tercih etmekteydi.⁶⁰

Osmanlı kentlerinde kadıların görevlerini yerine getirdikleri anıtsal tarzda bir mahkeme binası bulunmamaktaydı. Genellikle kadılar kendi evlerini mahkeme olarak kullanmıştır. Burada da önemli bir husus şudur; eğer ev mahkeme olarak kullanılacaksa burası artık umumi bir hal halini almalıdır. Görülen davaların ahali tarafından takip edilmesi sağlanmalıdır. 19.yüzyıla kadar kadıların bir mahkeme binası yoktu. Osmanlı yargı sisteminde mekandan ziyade hakim yani kadı merkeze alınmıştır. Kadı eğer şartlar uygunsa yol üzerinde, camide, müderris ise medresede de dava görüp karar verebilirdi.⁶¹

1.2.4. Kadı Sicilleri/Şer'iyeye Sicilleri

Kadıların faaliyetlerini, merkezle olan yazışmaları ve mahkemedeki duruşmaların kayıtlarının tutulduğu defterlere kadı sicilleri ismi verilmektedir. Kadının bizzat kendisi veyahut naipler tarafından tutulan bu defterler kadı sicilleri isminin yanında kadı divanı, mahkeme kayıtları, sicillât-ı şer'iyeye veya en yaygın kullanım şekliyle şer'iyeye sicilleri olarak adlandırılmaktadır.⁶²

Şer'i mahkemeler tarafından verilen her türlü belge asıllarına uygun olarak şer'i sicillere kaydedilirdi. Bu defterler genel itibarıyla mahkemenin iş yoğunluğuna göre ebatları değişmekte, yazı stili ise genellikle talik kırmısı şeklindedir.⁶³ Defterlerde kullanılan dil dönemlere göre farklılıklar göstermektedir. 15. ve 16. yüzyıllarda Arapça kayıtlara rastlanırken 16. yüzyıldan sonra Arap bölgeleri dışında kayıtlar çoğunlukla Türkçe

⁶⁰ Ronald C. Jennings, "Limitations of the Judicial Powers of the Kadi in 17th C. Ottoman Kayseri", *Studia Islamica* 50 (1979), s. 152.

⁶¹ Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adam Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 67-69.

⁶² Yunus Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 39), 39/s. 8.

⁶³ Ahmet Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988), 1/s. 17-18.

tutulmuştur.⁶⁴ Daha önce bahsedildiği gibi fethedilen bölgeye büyüklüğüne göre atama yapan Osmanlı idaresi her kadıyı da defter tutmakla mesul tutardı. Kadı eğer başka yere atanırsa defteri yeni kadıya teslim ederdi. Defterin saklanması ve yeni kadıya teslimi, sonraları başvurulacak bir külliyyat hazırlamak adına önemlidir. Ancak bundan ziyade yeni atanan kadı gerekli durumlarda selefinin defterini inceleyebilirdi. Defterin bir önceki kadı tarafından kaybedilmesi veyahut kaçırılması ise cezalandırma sebebiydi.⁶⁵

Osmanlı kadısının görevlerinin kapsamlı oluşu mahkemeden çıkan belgelerin çeşitlenmesine sebep olmaktadır. Durum böyle olunca şer'iyye sicillerinin içerisindeki belge türleri belirli bir usule göre kaleme alınmaktaydı. Bu manada Osmanlı kadılarına yardımcı olan rehber sak mecmuaları olmuştur. Mecmualar genellikle tecrübeli kadılar tarafından katipler ve göreve yeni başlayan kadılara yol göstermek amacıyla yazılmaktaydı. Sak mecmualarının içerisinde ilam, hüccet, vakfiye gibi belge çeşitleri, şiirler hatta ilaç tarifleri gibi ilginç bilgiler bulunmaktaydı.⁶⁶

Kadı sicillerinin içeriği incelendiği zaman içerisindeki belgeler iki ana başlık altında toplanabilir. Bunlardan ilki içerisinde hüccet, ilam, mürasele gibi belge türlerini içeren ve kadıların yazdığı belgelerdir. İkinci kısmı ise merkezden ve diğer makamlardan kadılara gönderilen belgeler oluşturmaktadır.

Standart bir şer'iyye sicilinin %90'ını kadı tarafından kaleme alınan belgeler oluşturmaktadır. Bu belgelerden ilki olan hüccetler kadıların hükmünü ifade etmeyen ve genellikle bir kişinin ikrarını içeren kayıtlardır. Siciller arasında önemli bir yekun tutan bu belgeleri elde eden kimseler daha sonra çıkacak anlaşmazlıklara karşı bir nevi kendisini garantiye almış oluyordu. Kısacası verilen hüccetin sahibi davasını ispatlamaya yönelik önemli bir delil elde etmiş oluyordu. Kadıların noterlik görevlerinin görüleceği en önemli belge türü olan hüccetler mülk satışı, alacak verecek tahsili gibi olaylarda sık sık karşımıza çıkmaktadır. Nikah hüccetleri, boşanma hüccetleri, ortaklık hüccetleri, sulh hüccetleri ve vakfiyeler hüccet çeşitlerinin onlarcasına örnek olarak verilebilir.⁶⁷

⁶⁴ Uğur, “Şer'iyye Sicilleri”, 39/s. 9.

⁶⁵ İlber Ortaylı, “Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme”, *Prof. Dr. Bülent N. Esen'e Armağan* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977), s. 259.

⁶⁶ Ümit Ekin, *Tokat'a Dair Bir Sakk Mecmuası* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2010), s. 11-12.

⁶⁷ Akgündüz, *Şer'î Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, 1/s. 21-29.

Kadı tarafından kaleme alınan belge türleri arasındaki ikinci sırayı ilamlar oluşturmaktadır. Belirli bir niza sonucunda kaleme alınan ve kadının kararını içermesi bakımından hüccetlerden ayrılan bu belgeler, günümüz mahkeme kayıtlarına oldukça benzemektedir. Kadı dava süresince tarafları dinler, kararını önce şifahen taraflara belirtir ardından gerekiyorsa her iki tarafa ilamın birer suretini verir ve sicile bir kopyasını kaydederdi. Bu tür belgelere kefalet, borç tecili, içki içme, irtidat (dinden çıkma) ilamları örnek olarak verilebilir. Hüccet ve ilamlardan başka şer’iyye sicilleri içerisinde kadıların kendi dengi veyahut kendisinden aşağıdaki makamlarla yaptığı mektuplaşmaları içeren müraseleler bulunmaktadır. Bu tür belgelere kadının dinlemesini istediği sanığı mahkemeye çağırarak için yaptığı yazışmalar örnek olarak verilebilir.⁶⁸

Kadı sicillerinin içerisinde yer alan diğer belge çeşidi ise merkezden veyahut yüksek mevkilerden kadılara gönderilen belgelerdir. Kadılar merkez ile taşra arasındaki bağı kurdukları için hem merkez hem özellikle taşradaki beylerbeyi, sancakbeyi gibi mevkilere gönderilen emirler kadıya hitaben yazılırdı. Merkezden gönderilen fermanlar veya sadrazam gibi mevkilerden gelen buyruldukların bir kopyaları da şer’iyye sicillerine kaydedilirdi.⁶⁹ Buyruldu ve fermanlara ek olarak merkezden gelen belgeler olarak değerlendirilebilecek bir diğer belge çeşidi ise beratlardır. Beratlar; padişahın tuğrasını taşıyan ve genellikle tayin, vazife veya muafiyetin verildiğini gösteren belgelerdir.⁷⁰ Muhatabına gönderilecek olan berat kadı eliyle kişiye ulaştırılır ve beratın bir kopyası şer’iyye sicillerine kaydedilirdi.

1.2.5. Kadı Sicillerinin Sosyo-İktisadi Önemi

Şer’iyye sicillerinin 1890’lı yıllarda çalışılmaya başlanmasından itibaren farklı konulardaki araştırmalara kaynaklık etmiştir. Belgelerin içerdiği bilgilerden dolayı bugünlerde Osmanlı sosyo-ekonomik tarihini çalışan tarihçiler şer’iyye sicillerini yoğun olarak kullanmaktadır. Hatta bazı konularda şer’iyye sicilleri Osmanlı tarihinin karanlıkta kalan kısımlarını aydınlatma konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Buna örnek olarak Osmanlı kadınının toplum içerisindeki yeri verilebilir. Sicillerin kaynak olarak kullanılmasından evvel Osmanlı kadını genellikle Batılı gözlemciler tarafından toplum

⁶⁸ Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, 1/s. 29-39.

⁶⁹ Akgündüz, *Şer’iyye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, 1/s. 39.

⁷⁰ Mübahat Kütükoğlu, “Berat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/s. 472.

tarafından ezilmiş, ekonomik ve sosyal hayatta etkin olmayan kişiler olarak tanımlanmıştır. Ancak sicillerin bize verdiği bilgilere bakıldığında Osmanlı kadını mallarının kontrolünde bağımsız ve sosyo-ekonomik anlamda erkeklerin yer aldığı her türlü ilişkide var oldukları görülmüştür.⁷¹

Osmanlı ailesi hakkında yapılan çalışmalarda sicillerin kullanımı önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle sicillerde yer alan evlenme-boşanma kayıtları bu teamüllerin ilerleyişini görmek adına önemlidir. Örneğin mehir miktarları, gelin-damadın kökenleri vb. kayıtların toplanması ile toplumsal tabakalaşma ve toplumsal hareketlilik gibi konular sicillerin ihtiva ettiği bilgilerdendir.⁷² Bundan başka boşanma süreci de sicillerin konusu dahilindedir. Sicillerin ihtiva ettiği bilgiler çalışılarak kişilerin boşanma niyetleri veyahut süreçteki hareketler görülebilir.

Terekeler ve miras kayıtları da şer'iyye sicillerinin içerisinde sıklıkla rastladığımız kayıtlardandır. Bahsedilen kayıtların içerisinde kişilerin servetleri, toplumsal statüleri, aile ilişkileri gibi konular hakkında bilgiler bulunmaktadır. Buna ek olarak belgelerin asıl kaleme alınış amacı olan miras taksimi hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bilindiği üzere Osmanlı-İslam miras hukukunda bazı özel kaideler bulunmaktadır. Şer'iyye sicilleri bu kaidelerin pratik tatbiki manasında önemli bilgiler sunar.

Şer'i mahkemelerin toplumun her kesimine açık olmasından dolayı Müslüman/gayrimüslim gibi farklı toplulukların ilişkileri şer'iyye sicillerine yansıyan konulardan birisi olmuştur. Örneğin gayrimüslimlerin mahkemede nasıl tanımlandıkları, yargı karşısındaki eşitlikleri vb. konular görülebilir. Özellikle Osmanlı'da kendi cemaat mahkemeleri olan gayrimüslimlerin neden şer'i mahkemelere başvurduğu gibi tartışmalı bir konu siciller aracılığı ile açığa kavuşturulabilir. Veyahut gayrimüslimlerin hangi durumlarda kendi mahkemelerini hangi durumlarda şer'i mahkemeleri kullandığı gibi sorular yine şer'i siciller ışığında aydınlatılabilir. Bundan başka alelade bir mülk satışı dahi Müslüman/gayrimüslim ilişkileri hakkında birtakım çıkarımlar yapmamızı

⁷¹ Ronald C. Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XVIII/1 (Ocak 1975), s. 53-54.

⁷² Dror Ze'evi, "Osmanlı Şer'i Mahkemesi Kayıtlarının Ortadoğu Sosyal Tarihi Açısından Kullanımı: Yeniden Değerlendirme", çev. Erol Patan, *Vakıflar Dergisi* 32 (2009), s. 218.

sağlayabilir. Satış kayıtlarında mülkün komşuları ile tarif edilmesi farklı dinsel grupların mülk edinme pratiklerini görmek adına önemlidir.

Dinsel farklılıktan ziyade toplumun belirli sosyal grupları kadı sicillerinden çalışılarak açığa çıkarılabilir. Örneğin bir meslek grubu, sosyal gruplar veya bir etnik grubu siciller üzerinden mahkemeye geldiği kadarıyla okuyabiliriz. Bu tür çalışmalara örnek olarak Nelly Hanna'nın Mısırlı bir tüccar olan İsmail Ebu Takiyye'yi merkeze aldığı "Making Big Money in 1600" isimli eseri zikredilebilir. Hanna, Ebu Takiyye'yi merkeze alarak çevresinde gelişen sosyal ve ticari ilişkileri hatta özel hayatına dair bilgileri kadı sicillerinden faydalananarak aktarmaktadır.⁷³

Esnaflar ve bağlı oldukları loncalar yine kadı sicillerindeki faydalananarak çalışılmaktadır. Özellikle erken modern Osmanlı döneminde esnaf ve loncaların denetimi kadı eliyle gerçekleşmekteydi. Bu denetimler esnasında kadıların kayda aldığı belgeler esnafların iktisadi hayat içerisinde nasıl konumlandığını göstermesi açısından önemlidir. Bundan başka loncaların içerisindeki atamalar da kadı sicilleri içerisinde yer almaktadır. Belirli bir esnaf grubu lonca içerisinde kethüda, yiğitbaşı vb. olarak görevlendirmek istediği kişiyi kadıya kaydettirerek hüccet almaktaydı.⁷⁴ Yine esnafların kendi aralarındaki şikayetler kadı mahkemesinde çözüme kavuşturulmuştur. Narha aykırı hareket etmek, lonca dışı dükkan açma bu tür şikayetlere örnek olarak gösterilebilir. Son olarak merkezin bazı durumlarda kadılardan esnaf sayımı yapmasını istediği görülmektedir. Özellikle İstanbul kadılığına ait 24 numaralı şer'i'ye sicili bu türden kayıtlara örnek teşkil etmesi açısından önemlidir. Bu sicilde esnaflar, nizamları ile birlikte bazen bölgelerine göre bazense meslek kollarına göre isimleri ile kaydedilmiştir.⁷⁵

Kadı sicillerinde yer alan hüccetlerin çoğunun tescil işlemi için kaleme aldığı düşünüldüğü zaman bireyin her türlü iktisadi hareketi siciller üzerinden okunabilir. Buna örnek olarak mülk ve borç alışverişi örnek olarak verilebilir. Bu iki konu bize kişilerin mülke sahip olma, bunun maliyeti ve kaynak yaratma konusundaki pratikleri bakımından önemli bilgiler verebilir. Ayrıca toplam bilgilerle sosyal grupların kendi aralarındaki alışverişi ortaya konulabilir.

⁷³ Hanna, *Making Big Money in 1600*.

⁷⁴ Bu tür atamalar için bakınız; Esnaf bölümü.

⁷⁵ Coşkun Yılmaz (ed.), *İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151 / M. 1726-1738)* (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010).

Osmanlı şehir hayatı içerisinde önemli bir yere sahip olan vakıflar ile ilgili çeşitli dava ve kayıtlara şer'iyye sicilleri içerisinde sıkça karşılaşmak mümkündür. Yeni kurulan bir vakfın tüzüğü manasına gelen vakfiyeler kadılar tarafından tasdik edilir ve bir sureti şer'iyye siciline kaydedilirdi. Vakıf banileri, mütevellileri, vakfın gelirleri ve bu gelirlerin nereye harcanacağı vakfiyelere kaydedilmiştir. Ayrıca vakıfların muhasebe defterleri de sicil kayıtları arasında yer almaktadır. Bu bilgiler bize vakıfların ticari işlemleri adına önemli bilgiler vermektedir.

2. BÖLÜM: SOSYAL HAYAT

2.1. Aile

Toplu halde yaşama zorunluluğunda olan insanın doğasındaki üreme fonksiyonu çerçevesinde, meşrutiyet kazandırma içgüdüğü ile oluşturduğu beraberliğe aile ismi verilmektedir.⁷⁶ Toplumun en temel sosyal ve ekonomik yapılarından biri olan aile, kimi zaman yalnızca anne, baba ve çocuklardan oluşan bir çekirdek aile olabileceği gibi bir üst neslin veyahut bir alt neslin de aynı çatı altında yaşayan bu yapıya katılımı ile geniş aile şekline bürünebilir. Osmanlı ailesinin ikinci tanıma uygun bir demografik yapıda olduğu söylenebilir. Nitekim ailenin temel üretim birimi olduğu her toplumda olduğu gibi Osmanlı'da da Müslüman gayrimüslim fark etmeksizin üç kuşağın bir arada yaşadığı, yakın akrabaların ve kardeşlerin ailelerinin de dahil olduğu geniş aile portresi görülmektedir.⁷⁷

Şer'iyye sicilleri Osmanlı aile araştırmaları adına önemli kaynaklardan birisidir. Bu defterler içerisinde yer alan evlenme, nişanlanma, boşanma ve miras paylaşımı (tereke) türünden belgeler, Osmanlı ailesi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu bölümde 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinden elde ettiğimiz verilerle Osmanlı ailesinin demografik yapısının incelemekten ziyade Galata ve çevresinde ailelerin kurulma ve dağılma aşamalarını inceleyeceğiz.

2.1.1. Ailenin Kurulum Süreci: Nişan ve Evlenme

Evlenmeye karar vermiş iki kişinin nikah işlemini gerçekleştirmeden önce herhangi bir nişan merasimi uygulaması zorunlu bir hal değildir. İslam hukukunda nişan merasimi hakkında herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak günümüze kadar sirayet eden bir uygulama olan nişan merasimi, İslami bir hareketten ziyade örf ve adetlerin temelini oluşturduğu bir uygulamadır.⁷⁸ Nişan pratiğine bakıldığında zaman aslında erkeğin kadına karşı evlenme niyetini genellikle hediyelerle birlikte belirttiği bir merasim olarak tanımlanabilir.

⁷⁶ İsmail Doğan, "Aile Kavramının Alanı", *Türk Aile Ansiklopedisi* (Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Aralık 1991), 1/s. 22.

⁷⁷ İlber Ortaylı, "Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri", *Türk Aile Ansiklopedisi* (Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Aralık 1991), 1/s. 74.

⁷⁸ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974), s. 46.

Daha önce de belirtildiği gibi İslami bir zorunluluk olmamasından dolayı kadı sicillerinde herhangi bir nişan akdine veya benzeri kayıtlara rastlanmamaktadır. Ancak nişan merasiminin varlığına çeşitli davalarda yapılan atıflardan görebiliyoruz. Bu davalar genellikle tarafların nişan merasiminden sonra evlenmekten vazgeçmeleri üzerine verdikleri hediyeleri geri istemek için açtıkları davalardır. Bu doğrultuda 64 numaralı Galata şer’iyye sicilinde nişan merasimine atıf yapan bir adet dava bulunmaktadır.⁷⁹ Bu davaya göre Galata’da boyacı mesleğini sürdüren İstimad v. Yorgi, mahkemeye başvurarak eski nişanlısı Ezmerağda v. Yorgi’den nişan hediyesi olarak verilen 100 kuruş değerinde tekstil ürünü ve nişanlı oldukları süre içerisinde geçimini sağlayabilmesi adına verdiği 6.000 akçe nafakasını nişan Ezmerağda tarafından bozulduğu için talep etmiştir. Bu beyanı dikkate alan mahkeme, İstimad’ı haklı bulmuş ancak arabulucular aracılığı ile Ezmerağda’nın yalnızca hediye olarak verilen ürünlerin miktarı olan 100 kuruşu vermesine karar vermiştir.

Yukarıdaki dava nişanlılığın yalnızca Müslümanlar arasında değil gayrimüslimler arasında da uygulandığını göstermektedir. Bu davada görülen bir başka vurgu ise İstimad’ın müstakbel karısına henüz evlilik gerçekleşmeden nafaka adı altında belirli miktarda para vermesidir. Bu uygulamaya bakıldığında zaman nişanlanan kadınların, nişandan sonra tam olmasa da belirli oranda nişanlıların sorumluluklarının altına girdiği yorumu yapılabilir.

Mahkemeye intikal eden davanın ana konusu İstimad’ın verdiği hediyelerin iade edilmesi hususudur. Her ne kadar nişan İslam hukuku içerisinde zorunlu bir uygulama olmasa da nişanın iptal olması durumunda verilen hediyelerin iadesi mezhepler arasında bir tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların ana noktası verilen hediyelerin mahiyetidir. Eğer ki erkek verilen hediyeleri mehir olarak veya mehin bir bölümü olarak vermişse, hediyelerin kesinlikle iadesine hükmedilmiştir. Nitekim mehir ancak cinsel birleşmeden sonra kadının hakkettiği bir paradır. Bu konuda müellifler arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır. Ancak verilen hediyeler yalnızca “armağan” niyeti ile verilmişse bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefi mezhebine göre tarafların hediyeleri birbirine bağışlamaları tavsiye edilmiştir. Ancak prensip itibarıyla taraflardan birisi bağışlamadan vazgeçilebilirdi. Bu durumda ise erkek, çoğu zaman nişanı bozan

⁷⁹ Galata Şer’iyye Sicili (GŞS), no. 64, s. 60b/3.

taraf olmasına rağmen nişan hediyelerini geri almaktadır. Maliki mezhebine göre ise temel dayanak noktası ülkede bu konuyu düzenleyen herhangi bir örf veya adet varsa ona göre hareket edilmesidir. Eğer bu konuda herhangi bir düzenleme yoksa mevzu nişanı bozan tarafın aleyhine çözülmektedir. Yani eğer kadın nişanı bozan tarafısa verilen hediyelerin iadesi sağlanacak, bozan taraf erkek ise kadın hediyeleri iade etmeye zorlanmayacaktır.⁸⁰ İstimad ve Ezmerağda arasında geçen davaya bakıldığında zaman, şahitlerin de doğruladığı kadarıyla nişanı bozan kız tarafıdır. Bu davada mahkeme Hanefi görüşüne uygun olarak nafaka ücretini yok sayarak, tarafları yalnızca hediyelerin miktarına sulh ettirmiştir.

Nişan merasimi her ne kadar İslam hukukunca yapılması şart olan bir uygulama olmasa da nikah akdi yerine getirilmesi şart olan bir uygulamaydı. İslam hukukunda nikah, tarafların ve şahitlerin katılımı ile gerçekleştirilen bir akit ve herhangi bir hukuk mercii veya din adamı tarafından kısılması şartı yoktur. Ancak nikahın belgelenmesi toplum hayatında önem arz ettiğinden erken devirlerden itibaren nikah akitleri, aile hukukunu bilen ve evliliği kontrol eden bir meslek adamının önünde yapılmasına dikkat edilmiştir. Nikah akitlerinin yetkili mercii ise kadılar ve kadıların izinname ile yetkilendirdiği din adamları olmuştur. Ancak bu yetkili din adamlarının her evlenmek isteyen nikahını kıydığını düşünmek yanlış olacaktır. Evlenmek isteyen taraflar mahkemeye başvurarak evlenmelerinde herhangi bir sıkıntı olmadığını kadı tarafından verilen bir izinname ile tasdikleyerek nikahlarını kıydırabilirlerdi. Bundan başka kadıların bizatihi kıydığı nikahlar da bulunmaktaydı.⁸¹ Kadı huzurunda kıyılan nikahlar şer'iyye sicillerine kaydedilmiştir. Nikahların kaçının kadı huzurunda kaçının ise görevlendirilen yetkililer tarafından kıyıldığını kesin olarak tespit etmek zordur. Ancak incelediğimiz 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde yalnızca bir adet nikah akdine rastlanması, nikahların genellikle mahalle imamı tarafından kıyıldığını düşündürmektedir.

Elimizde olan tek evlenme (nikah) akdi Fatma bt. Hüseyin isimli kadının Ali b. Mehmed ile evlenmesine şahitler göstermesi ile alakalıdır.⁸² Mahkemeye gelen Fatma, ikrarında annesi Dermani'nin kendisi küçükken Ali'yle evlendirdiğini ve artık kendisinin baliğ yani yetişkin olduğunu beyan ederek nikaha şahitler göstermiştir. Bu davaya bakarak akla

⁸⁰ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 50-51.

⁸¹ M. Akif Aydın, "Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü", *Sosyo-kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992), II/s. 438.

⁸² GŞS, no. 64, s. 90b/3.

gelen ilk düşünce Fatma'nın daha küçükken Ali'ye nikahlanmasıdır. Daha küçükken nikahlanmasına karşın nikahın geçerli hale gelmesi ancak kız tarafının kabulü beyanından sonra gerçekleşmiştir.

İslam hukukuna göre evlenmenin bir şartı olmasından ziyade sonucu olan mehir, Osmanlı mahkemelerindeki evlenme ve boşanma ile ilgili davalarda önemli bir yer tutar. Basit bir tanımla “nikah akdinin sonucu olarak kocanın karısına ödemekle yükümlü olduğu para veyahut mal” olarak tanımlanan mehir, kelime olarak ücret manasına gelir.⁸³ Mehir, genellikle evliliğin gerçekleştiği esnada belirlenir ve kadının kocasından bağımsız olarak kullanabileceği bir varlıktır. Mehirin nikah akdi sırasında belirlenmesinin sebebi sonradan ortaya çıkabilecek ihtilafları önlemektir.⁸⁴ Osmanlı şer'iyeye sicillerinde mehirler genellikle iki türde karşımıza çıkmaktadır; nikah esnasında veyahut nikahtan önce verilen mehr-i muaccel ve kocanın boşanması veya ölümü gibi durumunda kadına verilmesi gereken mehr-i müeccel.

İncelenen 64 numaralı Galata şer'iyeye sicilinde mehr-i muaccel adına herhangi bir kayda rastlayamıyoruz. Ancak eşleri vefat eden kadınların kocalarının muhalefatından veya kocasından boşanan kadınların eşlerinden mehir bedellerini talep ettiği davalarda mehr-i müeccel adına kayıtlar görebiliyoruz. Evli kadınlara ödenmesi taahhüt edilen mehr-i müeccel bedellerinin 480 akçe ile 40.000 akçe arasında değiştiği görülmektedir. Belirlenen bu bedeller nakit veya mülk olarak verilebilmekteydi.⁸⁵ Galata 64 numaralı şer'iyeye siciline yansıyan nakit olarak verilmesi taahhüt edilen 12 adet mehr-i müeccel bedelinin ortalaması 8.470 akçe olarak hesaplanmıştır. Hanefi mezhebine göre mehir miktarının alt sınırı on dirhem, Maliki mezhebine göre ise üç dirhem gümüşe denk gelen nakit para veyahut mal olarak belirlenmiştir.⁸⁶ Gayet cüzi miktarlar olan bu bedellerin ilerleyen zamanlarda ne kadar çok arttığını sicillerdeki kayıtlardan görmek mümkündür. Mehir bedellerinin belirlenmesinde damat tarafının iktisadi gücü ile gelinin statüsü, maharetleri gibi unsurların belirleyici olduğu düşünülebilir.

⁸³ M. Akif Aydın, “Mehir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 28/s. 389.

⁸⁴ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 212.

⁸⁵ Nitekim vefat eden İbrahim b. Ebubekir'in muhalefatından eşi Ayşe bt. Mahmud'un Galata'da Şahkulu Mahallesi'ndeki evin kendisine mehr-i müeccel bedeli olarak temlik edildiğini ileri sürerek evi başka birine satması buna örnek olarak gösterilebilir. GŞS, no. 64, s. 65a/4.

⁸⁶ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 216.

Mehr-i müeccel, İslam ve Osmanlı hukukunda evliliğin temel gereksinimlerinden biri olarak görülse de bazen evlilik süresi içerisinde kadınların mehr-i müeccel bedellerinin bir miktarından vazgeçtikleri de olmuştur. Örneğin 22 Cemaziyülevvel 1052 (M. 18 Ağustos 1642) tarihinde Hatice bt. Mehmed isimli kadın eşi Mehmed b. Ali'den alacağı 5.200 akçelik mehr-i müeccel bedelinin 5.000 akçesinden feragat ettiğini beyan etmiştir.⁸⁷

Tablo 1: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilindeki Mehr-i Müeccel Bedelleri

Hüküm No	Kadın İsmi	Koca	Mehr-i Müeccel Miktarı
5b-3	Hatice bt. el-Hac Receb b. Ahmed	el-Hac Kasım b. Ebu Said	162 riyali kuruş (12.960 akçe)
10a-3	Raziye bt. Ramazan	Mehmed b. Hüseyin	3.000 akçe
14b-1	Hatice bt. Mehmed	Mehmed b. Ali	5.200 akçe
23a-1	Neslihan bt. Abdullah	Yusuf b. Mustafa	500 akçe
28b-2	Ayşe bt. Ali	Mehmed b. Hasan	1.000 akçe
42b-3	Esmâ bt. Himmet	el-Hac Mehmed	5.000 akçe
51a-2	Ayşe bt. Hasan Çelebi	Mahmud Bey b. Abdullah	20.000 akçe
56a-3	Trandafile	Yorgi v. Nikola	6 riyali kuruş (480 akçe)
56b-2	Ayşe bt. Mehmed	Süleyman b. Abdullah	2.500 akçe
56b-3	Ümmühan bt. Ahmed	Bekir Bey b. Hasan	3.000 akçe
62a-2	Hatice bt. es-Seyyid Mahmud Çelebi	Mehmed b. Hacı Musli	100 riyali kuruş (8.000 akçe)

⁸⁷ GŞS, no. 64, s. 14b/1.

65a-4	Ayşe bt. Mahmud	İbrahim b. Ebubekir	25.000 akçe değerinde menzil
76a-1	Ezmerağda bt. Nikola	Benayot v. Yani	40.000 akçe

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.1.2. Ailenin Dağılıma Süreci: Boşanma

Osmanlı-İslam hukukunda sonuçları aynı lakin ortaya çıkışları farklı türde olmak üzere üç adet boşanma türü bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan talak, kocanın herhangi bir sebep göstermeksizin, mahkeme kararının zorunluluğu olmadan, yalnızca kocanın “seni boşadım”, “boş ol” gibi sözlerle gerçekleştirdiği bir boşanma türüdür. Bir diğeri ise muhalaa veya hul adı verilen boşanma türüdür. Bu tür boşanmalarda teoride tarafların anlaşarak evliliği sonlandırması söz konusudur. Ancak özellikle Osmanlı pratiğinde bu tür boşanmalarda kadınlar evlilikte olan maddi haklarından, özellikle mehir bedellerinden feragat ederek boşanma isteğinde bulundukları görülmektedir. Bu tür boşanma yönteminde kadının isteği ön planda olsa da boşanma ancak karşılıklı anlaşma ile gerçekleşebilirdi.⁸⁸ Üçüncü tür boşanma ise belirli sebeplerle tarafların mahkemeye başvurarak boşanmayı talep etmesiyle gerçekleşen kazai boşanma veyahut tefrik olarak isimlendirilen yöntemdir.⁸⁹

64 numaralı Galata şer’iyye sicilinde boşanma hücceti diyebileceğimiz kayıtlar oldukça azdır. Ancak kişilerin boşandıktan sonraki anlaşmazlıklar için sık sık mahkemeyi kullandığı görülmektedir. Bu durum bize aralarında anlaşmazlık bulunan eşlerin anlaşarak boşananlara oranla mahkemeyi daha fazla kullandıklarını göstermektedir.

Yukarıda sayılan talak, hul ve tefrik yöntemi boşanma türlerinden yalnızca talak ve hul yönteminin deftere yansıdığı görülmektedir. Nikah ve boşanma kayıtları karşılaştırıldığında nikah akdinin bu denli az, boşanma davalarının ise ona nazaran çok olması dikkat çekmektedir. Evlilik akdinin bir niyet beyanı düşüncesiyle gerçekleştirilmesi, kadıdan başka yetkili tarafların oluşu ve boşanmaya göre daha az

⁸⁸ Madeline C. Zilfi, “‘We Don’t Get Along’: Women And Hul Divorce In The Eighteenth Century”, *Women In The Ottoman Empire*, ed. Madeline C. Zilfi (Leiden-New York-Köln, 1997), s. 273.

⁸⁹ M. Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma ‘Tefrik’”, *Osmanlı Araştırmaları V* (1986), s. 1-2.

karmaşık olan yapısından dolayı şer'iyye sicillerine yansımaları daha az olmuştur. Ancak boşanma davalarında durum evlilikten daha karışık bir hale büründüğü için (miras, mehir, ortak mallar vs. gibi ekonomik nedenlerle) mahkemeye başvurunun daha çok olduğu düşünülebilir.

Boşanmak amacıyla mahkemeye gelen kişilerin boşanma sebepleri hakkında maalesef incelemekte olduğumuz defterde yeterince bilgi bulunmamaktadır. Ancak talak ve hul yönteminin nasıl uygulandığını görebiliriz. Talak ile boşanmaya ilk örnek 21 Cemaziyülevvel 1052 (M. 17 Ağustos 1642) tarihinde gerçekleşmiştir.⁹⁰ Bu davaya göre mahkemeye gelen Dima v. Laka isimli zimmi, karısı Ekendire bt. Pavlo'yu talak ile boşadığını ve aralarında müşterek olan keten bezinin yarısını eski eşinden tahsil ettiğini beyan etmiştir. Talak ile yapılan bir başka boşanma kaydı ayrıntılarıyla dikkati çekmektedir. Örneğe göre; Beşiktaş Kasabası'nda Sinan Paşa Mahallesi'nde sakin olan Yusuf b. Mustafa, eğer kendisine sefer iktiza olur da bir seneye kadar eşi Neslihan bt. Abdullah'a dönmez ise talak ile boşanmış sayılacaklarını söylemiştir.⁹¹ Esasen kocanın sefere gitmesi Osmanlı aile hukukunda hul'u (muhalaa) gerektiren bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Sefere giden bir kocanın geri dönüp dönmeyeceği belirsiz olduğundan karısını zor durumda bırakmamak ve talak gibi maddi bir külfetten kurtulmak amacıyla belirli bir süre içinde dönmezse eşinin onu hul ile boşayabileceğini kaydettirmektedirler.⁹² Ancak 64 numaralı Galata şer'iyye sicilindeki örnekte boşanmanın talak ile olacağının vurgusu yapılmaktadır. Bilindiği üzere talak ile boşamak kocanın elindedir. Fakat örneğimizde de görüldüğü gibi bazı durumlarda koca bu imkanı evlenme esnasında veya daha sonra karısına devredebilir. Buna tefviz-i talak denmektedir. Osmanlı-İslam boşanma hukukunda var olan ancak pratikte örneklerine nadir rastlanan bu yöntemde koca bu hakkı bir şart neticesinde devredebilir.⁹³

Hul veya muhalaa türü olarak adlandırılan boşanmalarda kadınların genellikle feragatte bulunduklarını daha önce söylemiştik. Nitekim elimizdeki belgeler de bu olguyu

⁹⁰ GŞS, no. 64, s. 12b/5.

⁹¹ GŞS, no. 64, s. 23a/1.

⁹² İzzet Sak - Alaaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi : Muhâla'a (18.Yüzyıl Konya Şer'iye Sicillerine Göre)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 15 (2004), s. 104.

⁹³ Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Boşanma* (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976), s. 68-69; Halime Doğru, "16-17. Yüzyıllarda Şer'iye Sicilleri ve Kanunnamelere Göre Nişanlanma-Evlenme ve Boşanma", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1999), s. 52.

doğrulamaktadır. Öyle ki elimizde olan dört adet hul işleminin gerçekleştiği kayıtlar kadınlarının hepsinin boşanmak için bir şeylerden feragat ettiği görülmektedir. Bunlar arasında mehr-i müeccel ve iddet nafakası kadınların en çok feragat ettikleri hakları arasındadır. Örneğin Galata'nın Mustafa Ağa Mahallesi'nde sakin olan Ayşe bt. Ali'nin kocası Mehmed b. Hasan'dan boşanmak için 1.000 akçelik mehir bedelinden ve iddet nafakasından vazgeçtiğini beyan etmiştir.⁹⁴ Başka bir örnekte ise Hatice isimli kadının 100 riyali kuruş yani yaklaşık 8.000 akçelik mehr-i müeccel bedelinden vazgeçtiğini görüyoruz.⁹⁵ Ancak kadınların ödedikleri bedeller bazen mehir bedelleri ve iddet nafakası bedellerinden fazla olabiliyordu. Öyle ki Galata'da Fındıklı Kasabası'nda Molla Çelebi Mahallesi'nde sakin olan Raziye bt. Ramazan isimli kadın, kocası Mehmed b. Hüseyin'den boşanmak için 3.000 akçelik mehr-i müecceli, iddet nafakasını ve muhtemelen çeyiz olarak getirdiği feraceden kazana kadar birçok eşyayı kocasına bırakmak durumunda kalmıştı.⁹⁶

Muhalaa türü boşanmalar aslında kadınların kocalarının elinde olan boşanma hakkını belirli feragatlerle veyahut bedellerle satın aldığı boşanma sözleşmeleridir. Daha önce de belirtildiği gibi kadınların vazgeçtikleri bedeller genellikle mehr-i müeccel ve iddet nafakası olmuştur. Ancak bu miktar kocayla anlaşılmaya bağlı olarak değişebilir. Nitekim bir önceki paragrafta kocasından boşanmak için Raziye bt. Ramazan'ın çeyizini dahi kocasına bıraktığı görülmektedir.

2.2. Kadın

Genellikle Batılı gözlemciler tarafından İslam toplumu kadını, ekonomik ve sosyal yaşamda etkin olmayan, hakir görülmüş kişiler olarak yorumlanmıştır. Hatta bazen onların ilk olarak babalarının ve kardeşlerinin daha sonra kocalarının gölgesi altında yaşadığı, kendine ait mallara dahi sahip olmadığı gibi yorumlar yapılmıştır.⁹⁷ Ancak şer'iyye sicilleri incelendiğinde Osmanlı kadınının toplum içerisinde düşünülenin aksine daha aktif bir rol oynadığı görülebilir. Kadınların günlük hayattaki pratikleri, aile

⁹⁴ GŞS, no. 64, s. 28b/2.

⁹⁵ GŞS, no. 64, s. 62a/2.

⁹⁶ GŞS, no. 64, s. 10a/3.

⁹⁷ Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", s. 53-54.

içindeki, sosyal ve ekonomik hayattaki rolüne dair soruların cevaplarını şüphesiz kadı sicillerini çalışarak bulabiliriz.

Osmanlı kadı sicillerinde kadınları tanımlamak için genellikle Müslüman kadınlar için hatun⁹⁸, zimmi kadınlar için Nasraniyye⁹⁹, Ermeni kadınlar için Ermeniyye¹⁰⁰ terimlerinin bir standart olarak sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu standart tanımlamalara ek olarak özellikle Müslüman kadınların statülerini gösteren ifadeler yer verilmiştir. Kadınların sosyal statülerini belirleyen bu kutsayıcı ifadeler genellikle kadınların isimlerinden önce yer almaktaydı. Bu ifadeler fahrü'l-emâcid zübdetü'l-muvakkarât¹⁰¹, fahrü'l-muhadderât zahrü'l-muvakkarât¹⁰² veyahut yalnızca fahrü'l-muhadderât¹⁰³ ifadesinin kullanımı örnek olarak verilebilir. Bu ifadelerle malını vakfeden Hâce Mülayim Hatun'un "sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât ve râgıbü's-sadakât Hâce Mülayim bt. Abdullah nâm hatun"¹⁰⁴ şeklinde ifade edilmesini ekleyebiliriz. Bu ifadelerle kaydedilen kadınların toplum nazarında yüksek bir statüye sahip oldukları söylenebilir. Ancak yüksek statüdeki kadınların her zaman bu kadar uzun ifadelerle betimlenmediği yine kayıtlarda görülen hususlardan birisidir. Nitekim bazı kadınların isimlerinin içinde hatun veya hanım kelimelerinin bir unvan gibi yer aldığı görüyoruz. Bu kullanıma Rabia Hatun bt. Hâcî Mehmed¹⁰⁵ veya Hadice Hanım¹⁰⁶ örnek olarak verilebilir. Standart olarak kadının ve babasının isminden sonra yazılan "nam hatun" şeklindeki betimlemenin aksine yukarıdaki örnekler gibi hatun kelimesinin isimle birlikte kullanılması yüksek ihtimalle kadının sosyal statüsünün yüksekliğini gösteren bir ifadedir.¹⁰⁷

Kadı sicillerindeki bazı tanımlamalardan kadınların evli, bekar gibi medeni durumlarını da öğrenmek mümkündür. Özellikle nikah ve boşanma davalarında daha önce

⁹⁸ "...Mahmiye-i Galata hâricinde kasaba-i Tophâne'de Süheyl Bey mahâllesinde sâkine Salime bt. Receb nâm hatun tarafından..." GŞS, no. 64, s. 6a/1.

⁹⁹ "...mezbûrun zevcesi olup bundan akdem hâlîke olan Efendire nâm Nasrâniye..." GŞS, no. 64, s. 1b/4.

¹⁰⁰ "...bundan akdem hâlîke olan Yakut bt. Simavon(?) nâm Ermeniyye'nin..." GŞS, no. 64, s. 32a/3.

¹⁰¹ "...sâkine fahrü'l-emâcid zübdetü'l-muvakkarât Aîşe Hatun bt. merhûm el-mağfûr-leh Salih Efendi..." GŞS, no. 64, s. 5b/1.

¹⁰² "...merhûm Pertev Paşa vakfına meşrûtiyet üzere mütevellîye olan fahrü'l-muhadderât zahrü'l-muvakkarât Safiye Hanım bt. Mehmed..." GŞS, no. 64, s. 9a/2.

¹⁰³ "...medîne-i İzmir'de Yağcı Mahâllesinde sâkine fahrü'l-muhadderât Aîşe Hatun bt. Ehli Mehmed Efendi..." GŞS, no. 64, s. 57b/1.

¹⁰⁴ GŞS, no. 64, s. 79a/1.

¹⁰⁵ GŞS, no. 64, s. 7a/3.

¹⁰⁶ GŞS, no. 64, s. 14a/4.

¹⁰⁷ Leslie Pierce, "Seniority, Sexuality, and Social Order: The Vocabulary of Gender in Early Modern Ottoman Society", *Women In The Ottoman Empire*, ed. Madeline C. Zilfi (Leiden-New York-Köln: Brill, 1997), s. 183.

evlenmemiş kadınlar için bîkr¹⁰⁸ veya bîkr-i balîğ¹⁰⁹ dullar için ise seyyib¹¹⁰ ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir.

2.2.1. Ekonomik Hayatta Kadınlar

64 numaralı Galata sicili incelendiğinde kadınların erkekler kadar olmasa da gözle görülür şekilde ekonomik hayata katıldıkları görülmektedir. Kadınlar, mülk sahibi olup bunun satışını gerçekleştirebilir, borç ilişkilerinde başrol olabilir veyahut alışveriş davalarında adı geçebilirdi.

Kadınların taraf olduğu davaların çoğunluğunu ev alış-satış işlemleri oluşturmaktadır. Bu davalarda kadınlar bazen satıcı bazen de alıcı taraf olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kadınların çeşitli gayrimenkullere sahip olduğu ve bunların alış-satış işlemlerini yapmak için sıklıkla mahkemeyi kullandığını göstermektedir. Kadınlar gerek aile içi gerekse aile dışından herkesle mülk alışverişi yapabilirlerdi. Örneğin 16 Şaban 1052 (M. 9 Kasım 1642) tarihinde görülen davada¹¹¹ Aîşe bt. Mahmud isimli kadının oğlu es-Seyyid Şerafeddin b. es-Seyyid Amir'e evini 7.000 akçeye sattığını görüyoruz. 23 Cemaziyülahır 1052 (M. 18 Eylül 1642) tarihinde görülen başka bir davada¹¹² ise Mahmud Beşe b. İsmail isimli kişinin Fatma bt. Abdullah isimli karısına birçok odayı içeren evini 5.000 akçeye satmıştı.

13 Şevval 1052 (M. 4 Ocak 1643) tarihinde görülen bir dava¹¹³ ise Osmanlı'da kadınların aile içerisinde bireysel olarak mülke sahip olabildiğini göstermesi açısından önemlidir. İzmir'de Yağcı Mahallesi'nde sakin olan fahrü'l-muhadderât Aîşe Hatun bt. Ehli Mehmed Efendi isimli kadın, vekil tayin ettiği el-Hac Ömer b. Osman vasıtasıyla kocası umdetü's-sâlikîn eş-Şeyh Mustafa Efendi b. Kurd Bey ile mülk takası yapmıştır. Galata'da Cami-i Kebir mahallesinde üç fevkani beyti ve tahtani mülke sahip olan Aîşe Hatun bu mülkünü kocasının İzmir'in Yağcı Mahallesi'ndeki iki tahtani beyti, bahçesi ve arsası olan ev ile takas etmiştir. Bu örnek bize Osmanlı kadının münferit olarak mülke

¹⁰⁸ "...Mahrûse-i Galata'da Yükçüzade mahâllerinde sâkine Fatma bt. Hüseyin nâm bîkr..." GŞS, no. 64, s. 90b/3.

¹⁰⁹ "...Sultân Bayezid mahâllerinde sâkine Ezmerağda bt. Yorgi bîkr-i balığa..." GŞS, no. 64, s. 60b/3.

¹¹⁰ "...Mustafa Ağa mahâllerinde sâkine sin ve cüssesinin bülûğa tahâmmülü olup bülûğuna mu'terife olan Aîşe bt. Ali nâm seyyib..." GŞS, no. 64, s. 28b/2.

¹¹¹ GŞS, no. 64, s. 41a/3.

¹¹² GŞS, no. 64, s. 26b/2.

¹¹³ GŞS, no. 64, s. 57b/1.

sahip olma ve bu mülkünü alıp satma konusunda özgür olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Kadınlar ayrıca ailelerinden olmayan başka kişilerle de mülk alışverişine girebilirdi. Örneğin 9 Şaban 1052 (M. 2 Kasım 1642) tarihinde¹¹⁴ Cihangir Mahallesi sakinlerinden Ali Reis b. Nasuh isimli kişinin aynı mahallede sahip olduğu evini Esmâ Hatun bt. Himmet isimli kadına 11.000 akçeye sattığını görmekteyiz. Yine başka bir örnekte¹¹⁵ ise Safiye bt. Bestan isimli kadın mahkemeye gelerek Hüseyin Beşe b. Hasan'a komşusu Şükrullah b. Abdullah ile ortak olan mülklerini 18.000 akçeye satmıştır. Bu örneklere iki kadın arasında gerçekleşmesinden dolayı 27 Zilkade 1052 (M. 16 Şubat 1643) tarihindeki satın alma işlemi¹¹⁶ eklenebilir. Galata haricindeki kasaba-i Kasımpaşa'da Sururi Efendi Mahallesinde sakin olan Hatice Hatun bt. Himmet, içinde bahçesi olan evini Saliha Hatun bt. Musli isimli kadına 22.000 akçeye satmıştır.

Yukarıda örnekleri verilen işlemlerin nispeten düşük ve orta miktardaki satışlar olduğu görülmektedir. Oysaki kadınlar en az erkekler kadar büyük alışverişlerin içerisinde olabiliyorlardı. Bu konuya dair en güzel örnek elimizdeki defterin en büyük mülk satışlarının birinden verilebilir.¹¹⁷ İstanbul'da Şengel Cami'de sakin olan fahrü'l-emâcid zübdetü'l-muvakkarât Ayşe Hatun bt. merhûm'ul-mağfûrun-leh Salih Efendi vekil olarak tayin ettiği Şaban Ağa b. Abdullah vasıtasıyla Veli Bey b. Hasan'a hadikasını satmıştır. Galata'da İstinye nahiyesine bağlı olan Büyükdere karyesinde bulunan bu evin arazisinin içinde iki katlı birçok bina, şadırvan, havuz, çifte ve çekme dalyan gibi birçok yapı bulunuyordu. Ayrıca evin tanımından bir taraftan Bayram Kapudan, diğer taraftan bedesten kethüdası ile komşu olduğunu ve evin sahil kenarında olduğunu anlıyoruz. Bu tanım bize evin gayet güzel bir konumda ve seçkin komşulara sahip olduğunu göstermektedir. Bu kadar büyük ve nezih bir yerde olan evi, Ayşe Hatun Veli Bey'e 2.450 riyalı kuruşa yani yaklaşık 196.000 akçeye satmıştır. Bu örnek bize Osmanlı'da bir kadının ne kadar zengin olabileceğini göstermesi adına gerçekten önemli bir örnektir. Muhtemelen bu ev Ayşe Hatun'a babasından intikal etmiştir.

¹¹⁴ GŞS, no. 64, s. 42a/1.

¹¹⁵ GŞS, no. 64, s. 30b/3.

¹¹⁶ GŞS, no. 64, s. 73a/1.

¹¹⁷ GŞS, no. 64, s. 5b/1.

Kadınların mülkleri hangi amaçla sattıklarını maalesef kadı sicillerinden öğrenemiyoruz. Ancak kadınların bu mallara nasıl sahip olduğu ile ilgili birtakım tespitler yapılabilir. Kadınların özellikle mülk sahibi olmalarının en büyük kaynağı miraslardır. Bir kadının annesi, çocuğu veya kocası öldüğünde en büyük mirasçı konumuna geçiyordu. Hatta amcası, halası, kuzeni gibi ikinci derecedeki akrabaları öldüğünde dahi kadın mirastan pay almaktaydı. Yine mirasa ek olarak kadınlar evlenirken eşlerinden bir takım mal ve mülkler alabilirdi ve bunları özgürce kullanmakta serbestti.¹¹⁸ Ancak kadınların sahip oldukları mülkleri biriktirme konusunda bir eğilim göstermediği görülmektedir. Öyle ki kadınların dahil olduğu mülk satışı davalarının kırkının otuz ikisinde ellerindeki mülkü sattıklarını görmekteyiz. On bir davada ise kadınlar alıcı konumdadır. Kadınların miras olarak kalan malların kullanımında da aynı eğilimi sergilediği görülmektedir. Kadınlar dahil oldukları on üç adet miras hissesi satış kaydının on tanesinde satıcı üç tanesinde ise alıcı konumundadır. Kadınlar, miras hisselerini diğer varislere¹¹⁹, kocalarına¹²⁰ veyahut başka kişilere¹²¹ de satabiliyorlardı.

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde kadınların ekonomik hayattaki aktivitelerini gösteren bir başka belirti ise borç davalarıdır. İncelemekte olduğumuz defterde borç davalarında adı geçen kadınların aile üyeleriyle ve yabancılarla borç alışverişine girdiğini görmekteyiz. Örneğin 21 Receb 1052 (M. 15 Ekim 1642) tarihinde görülen davada¹²² Ali Kapudan b. Mehmed mahkemeye gelerek boşandığı eşi Hatice bt. Himmet'i dava etmiştir. Ali Kapudan'ın ifadesine göre kendisi Hatice'nin menziline eşinin isteği üzerine kendi malından 20.000 akçe vererek tamir ettiğini söylemiş ve bu miktarı eski eşinden talep etmiştir. Ancak Hatice, bu miktarı inkar etmiş ve taraflar arasında tartışma ortaya çıkmış ve arabulucular aracılığıyla Hatice'nin Ali Kapudan'a 10.000 akçe ödemesine karar verilmiştir. Bu konuda bir başka örnek ise 6 Zilhicce 1052 (M. 25 Şubat 1643) tarihindeki davada görülmektedir.¹²³ Davaya göre Emine bt. Hüseyin isimli kadın

¹¹⁸ Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", s. 98.

¹¹⁹ Cihangir Mahallesinde sakin Esmâ bt. Himmet isimli kadının vefat eden eşinden kalan beş bin akçelik mehir parası ve mirastan hakkı olan iki bin akçeyi oğluna hibe etmesi. GŞS, no. 64, s. 42b/2.

¹²⁰ Emine bt. Himmet'in vefat eden babasından kalan hissesini kocası Mehmed bt. Himmet'e 6.000 akçeye satması. GŞS, no. 64, s. 22b/3.

¹²¹ Aişe bt. Mehmed'in vefat eden babası Mehmed b. Mahmud'dan kalan hissesini Sefer b. Ebubekir'e 1.000 akçeye satması. GŞS, no. 64, s. 65a/3.

¹²² GŞS, no. 64, s. 33b/3.

¹²³ GŞS, no. 64, s. 77a/3.

mahkemeye gelerek boşandığı kocası Seydi Ali b. Mehmed'i dava etmiştir. Emine, ikrarında daha önce “züyuf akçe ile altın iki yüz elli rayiç iken” olan zamanda kocasına 6.000 akçe, 14.000 akçe ve 13 riyali kuruş (yaklaşık 1.040 akçe) borç verdiğini ve bu borcun 5 riyali kuruşunu (yaklaşık 400 akçesini) tahsil ettiğini ve eski kocasında 20.000 züyuf akçe hakkı kaldığını söylemiştir. Bu miktarın karşılığı olan 18 riyali kuruşu eski kocasından talep etmiş ancak kocası bu miktarı vermeye yanaşmamıştır. Bunun üzerine mahkeme Seydi Ali'nin 3.000 akçe ödemesine karar vererek taraflar sulh olmuştur.

Kadınlar daha önce de söylediğimiz gibi herhangi bir sosyal bağı bulunmayan kişilerle de borç alışverişine girebiliyordu. Örneğin Galata'da Firuz Ağa Mahallesi sakinlerinden Ayşe bt. Mustafa isimli kadın, mahkemeye gelerek Abdi Beşe b. Yusuf ve Ebubekir Beşe b. Yunus'tan 600 riyali kuruş yani yaklaşık 50.000 akçe gibi büyük bir borç karşılığında Firuz Ağa Mahallesi'ndeki Hadim Havva bt. Abdullah ile ortak olan evini rehin bıraktığını söylemiş ve borcunu ödememesi durumunda evini satması için Şaban b. Ali'yi vekil tayin etmiştir.¹²⁴ Başka bir örnekte ise borcun yüksekliği dikkat çekmektedir. İstanbul Dalbancı Mahallesi'nde sakin olan Dulkadir Ağa b. Abdullah Galata'da Firuz Ağa Mahallesi'nde sakin olan Mehmed Ağa b. Ali'yi şikayet ederek Mehmed Ağa'nın annesi Hatice bt. Hasan'ın kendisine 1.500 riyali kuruş yani yaklaşık 120.000 akçe borcu olduğunu, bunun karşılığında Firuz Ağa Mahallesi'ndeki evinin daha önce rehin bırakıldığını ve kefil olmasından dolayı borcunu Mehmed Ağa'dan istediğini belirtmiştir. Mehmed Ağa ise cevabında kefil olduğunu doğrulamış ve bunun üzerine mahkeme borcun ödenmesine karar vermiştir.¹²⁵

Kadınlar sadece şahıslara değil aynı zamanda istiğlal yoluyla vakıflara da borçlanabiliyorlardı. İstiğlal yolu ile borçlanma Osmanlı'da para vakıflarının tercih ettiği bir finansman yöntemi idi. Bu yöntemde paraya ihtiyacı olan kişi mülkünü vakfa satar ardından satıcı genellikle satış miktarının %10 oranında belirli bir süre kiralardı. Belirlenen süre dolduğunda satıcı parayı vakfa iade eder ve ayrıca vakıf kira geliri elde etmiş olurdu. Eğer taahhüt edilen süre içerisinde borç ödenmezse mülk vakfın olmaktaydı.¹²⁶ Normalde bir mülk satışı gibi görünen sözleşmede aslında kişi, evi sattığı

¹²⁴ GŞS, no. 64, s. 58a/1, s. 58b/2.

¹²⁵ GŞS, no. 64, s. 37/a-2.

¹²⁶ Mehmet Berkun Denli, *17. Yüzyıl Galata ve İstanbul Şer'iyye Sicilleri'nde Bey'bi'l-İstiğlal Akitleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), s. 26; Ayrıca

miktar kadar borç alıyor ve kira miktarı kadar faiz ödüyordu. Aynı zamanda evini güvence olarak vakfa rehin bırakıyordu.

İncelenen defterde istiğlal ile para vakıflarına borçlanan iki kadına rastlanmaktadır. Bu işlemlerden ilki 22 Cemaziyülevvel 1052 (18 Ağustos 1642) tarihinde gerçekleşmiştir.¹²⁷ İsmnin başına gelen elkabtın ve babasının isminden yüksek bir statüye sahip olduğunu anladığımız fahrü'l-muhadderât ve'l-mükerrat Fatıma Hanım bt. Merhûm Hasan Paşa isimli kadın, Katib Mustafa Vakfı mütevellisi Eşref Efendi b. Veli'ye 20.000 akçeye Beşiktaş kasabasında Sinan Paşa Mahallesi'ndeki evini istiğlal yoluyla satmıştır. Satış işlemini takiben vakfın mütevellisi Eşref Efendi ise aynı evin bir seneliğine 2.000 akçeye Fatıma Hanım'a kiralandığını söylemiştir. Bu örnekte aslında Fatıma Hanım, Katib Mustafa Vakfı'ndan 20.000 akçe kredi almış ve senede %10'luk bir faiz ödemeyi kabul etmiştir.

Para vakıflarını yalnızca Müslüman kadınlar kullanmıyordu. Defterimizdeki diğer örnek gayrimüslim kadınla ilgilidir.¹²⁸ Galata'da Bayezid Mahallesi'nde sakin olan Sultane bt. Kostantin isimli zimmi kadın (nasrâniyye), Halil Ağa Vakfı mütevellisi Hasan Bey b. Abdullah'a 100 riyali kuruşa yani yaklaşık 8.000 akçeye aynı mahalledeki evini sattığını beyan etmiştir. Vakıf mütevellisi Hasan Bey ise satış işleminin akabinde aynı evi bir seneliğine 10 riyali kuruşa yani yaklaşık 800 akçeye kiraladığını beyan etmiştir. Burada Sultane'nin aslında 8.000 akçelik kredi karşılığında %10 oranında faiz ödemeyi kabul ettiğini ve evini rehin olarak bıraktığını görmekteyiz.

İncelediğimiz defterdeki 6 kayıttı kadınların ticari ve ekonomik değeri olan değişik türdeki emtianın alışverişine doğrudan taraf oldukları görülmektedir. Diğer ekonomik hareketliliklerde görüldüğü gibi burada kadınların aileleri, yabancılar ve hatta müstemenlerle alışverişe girmektedirler. Tıpkı mülk alışverişinde olduğu gibi kadınlar, alışveriş işlemlerinde yine daha çok satıcı konumunda olduğu görülmektedir. Örneğin Venedik tüccarlarından olan Lorenzo, mahkemeye gelerek Osman Beşe b. Şaban, Veli b. Şaban ve Canfeza bt. Abdullah'tan 500 riyali kuruşa Ceneviz asıllı Dimanko isminde bir

kadınların istiğlal işlemlerinin Bursa'daki örnekleri için bkz; Haim Gerber, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle East Studies* XII/3 (Kasım 1980), s. 234.

¹²⁷ GŞS, no. 64, s. 14a/4.

¹²⁸ GŞS, no. 64, s. 19a/2.

köle aldığını beyan etmiştir.¹²⁹ Başka bir örnekte ise Üsküdar'da Yeni Mahalle'de sakin olan Havva b. Abdullah Galata mahkemesine gelerek mumcu esnafından Süleyman Bey b. Abdullah'a 20 riyali kuruşa çengel ismiyle bilinen bir altın kuşak sattığını beyan etmiştir.¹³⁰ Kadının alıcı olduğu bir örnekte ise Hatibe bt. Abdullah isimli kadın kocasından zahire mavnası olarak bilinen mavnayı satın aldığını beyan etmiştir.¹³¹

2.2.2. Sosyal Hayatta Kadınlar

Bir önceki bölümde sanılanın aksine kadınların ekonomik hayat içerisinde aktif bir rolde olduklarını görmüştük. Ekonomik hayatta kadınların yeterince aktif olmadığı yanılgısının sosyal hayat içerisinde de devam ettiği söylenebilir. Özellikle Osmanlı'yı ziyaret eden batılı seyyahların Osmanlı kadınının çerçevesini harem ile sınırlandırması, gözlerden uzak, halk arasına karışmayan bir figür olarak düşünülmesine yol açmıştır.¹³² Bu düşüncelerin aksine Osmanlı kadının aslında sürekli evinde kalmaktan memnun olmadığı komşularını, arkadaşlarını ve akrabalarını ziyaret etmek için halk arasına karıştığını, köylerde yaşayan kadınların tarlalarda, şehirlerde yaşayan kadınların ticari hayata bir şekilde dahil olduğunu görüyoruz.¹³³ Nitekim 64 numaralı Galata şer'iyye siciline bakarak da kadınların neredeyse hemen her konuda mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Bu bölümde Galata'da kadınların sosyal hayata nasıl katıldıkları incelenecektir.

Kadınlar gerek vekalet yoluyla gerekse bizzat mahkemeyi kullanabiliyordu. İncelenen defterde kadınların taraf olduğu 133 kayıt bulunmaktadır. Bu kadınların 91'nin yani yaklaşık %70'nin Müslüman 42 tanesinin yani yaklaşık %30'nun gayrimüslim olduğu görülmektedir. Dikkat çekici bir şekilde, incelemekte olduğumuz defterde birçok zimmi kadın olmasına rağmen yalnızca 2 adet Yahudi kadına rastlanmaktadır. Bu istatistik bize Galata'da birçok Yahudi'nin bulunmasına rağmen Yahudi kadınların mahkemeyi diğer nüfus gruplarına göre daha az kullandıklarını göstermektedir.

¹²⁹ GŞS, no. 64, s. 9a/4.

¹³⁰ GŞS, no. 64, s. 30b/1.

¹³¹ GŞS, no. 64, s. 23a/4.

¹³² Gerber, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700", s. 231.

¹³³ Dror Ze'evi, "Women in 17th-Century Jerusalem: Western and Indigenous Perspectives", *International Journal of Middle East Studies* XXVII/2 (Mayıs 1995), s. 166.

Bir şekilde mahkemede taraf olmuş kadınlardan yaklaşık %41'i mahkemede işlemlerini vekilleri aracılığıyla yapmıştır. 42 gayrimüslim kadından 17'si (yaklaşık %40), 91 Müslüman kadından ise 38'inin (yaklaşık %41) vekil kullandığı görülmektedir. Jennings 17. yüzyıldaki Anadolu kentlerinin şer'iyeye sicilleri üzerinden yaptığı çalışmada Kayseri'deki kadınların %33, Amasya'daki kadınların %37, Trabzon ve Karaman'daki kadınların ise %53 mahkemelerde vekilleri aracılığıyla temsil edildikleri sonucuna ulaşmıştır.¹³⁴ Bu oranlara bakıldığında zaman Galata'daki kadınların vekil kullanma oranının ortalama ile aynı olduğu söylenebilir.

Vekil kullanan 54 kadının vekilleri ile ilişkisine bakıldığında zaman; 26 tanesinin yani %48'inin belge üzerinde herhangi bir akrabalık ilişkisi bulunmamaktadır. Aralarında vekilleri ile herhangi bir ilişki tespit edilemeyen 26 kadından yalnızca 3'ünün gayrimüslim, diğer 23'ünün Müslüman olduğu ise görülen bir başka istatistiktir. Diğer kadınlar ise eşleri (koca), babaları, erkek kardeşleri ve oğulları vasıtasıyla işlemlerini gerçekleştirmişlerdir.

Kadınlara genellikle erkekler vekalet ediyor, bir kadının başka bir kadına vekil olmasına ise çok sık rastlanmıyordu. 64 numaralı Galata sicilinden bir kadının başka bir kadına vekil olması ile ilgili 4 vaka tespit edilebilmiştir. Hadice bt. Himmet isimli kadının aralarında bir ilişki tespit edilemeyen Saliha bt. Musli isimli kadını vekil olarak kullanarak eski kocası ile borç davasındaki sulhu¹³⁵ ve Ayşe bt. Mehmed'in babasından kalan mülkü halası Güلزâde bt. Mahmud vasıtasıyla satması buna örnek olarak gösterilebilir.¹³⁶

¹³⁴ Ronald C. Jennings, "The Office of Vekil (Wakil) in 17th Century Ottoman Sharia Courts", *Studia Islamica* 42 (1975), s. 164.

¹³⁵ GŞS, no. 64, s. 33b/3.

¹³⁶ GŞS, no. 64, s. 65a/3.

Tablo 2: 64 Numaralı Galata Şer’iyye Sicilinde Vekil Kullanan Kadınlar ve Vekilleri ile Yakınlık Dereceleri

İsim	Vekili	Yakınlık Derecesi
Hadice	Hâcî Receb	Babası
Saîye Hanım	Ali	-
Mahbende?	Hâlîl Bey	-
Sultâne	Yorgi	Kocası
Vasilki	Duka	Oğlu
Ezmerağda	Kostantin	Babası
Fatma Hatun	Gazi Ahmed Dede	-
Emine	Mehmed	Kocası
Fatma Hatun	Osman Çavuş	Kocası
Fatıma	Havva	-
Rukiye Hatun	Mehmed	Akraba
Emine Hatun	Mehmed	Oğlu
Hadice	Saliha	-
Kokoya	Antuvan	Kardeşi
Kiryako	Eşnaş	Kardeşi
Rabia	Abdi Beşe	-
Nana	Aslan	Kocası
Saliha Hatun	Mehmed Çelebi	-
Aişe Hatun	Ebubekir	-
İmrâlo?	Süleyman	-
Hadice	Mahmud Efendi	Kardeşi
Fatma Hatun	Mehmed Dede	-
Kasandıra	Yorgi	Kocası
Raziye	Hasan	-
Kazandra	Dimitri	Oğlu
Raziye	Derviş Murad	-
Müslime	Mehmed	Kocası
Raziye	Derviş Murâd	-
Aişe	Şaban Efendi	-

Rukiye Hatun	Ahmed Çelebi	Kocası
Angelina	Yorgo	Kocası
Belkıs	Musli	-
Trandafile	Anton	Babası
Aişe Hatun	el-Hâc Ömer	-
()	Hristo	Kocası
Fatıma	Süleyman	-
Hadice	Ahmed Efendi	Babası
Saliha Hatun	Hâcı Ahmed	-
Behzade Hatun	Hâcı Ahmed	-
Aişe	Gülzade	Halası
Aişe	el-Hâc Mehmed Bey	-
Bilik?	Androni	-
Saliha	Androni	-
Kanile	Dimitri	Kocası
Tokali	-	-
Kanko	Lefteri	Kocası
Güllü Hatun	Mehmed	Kocası
Ümmü	Mehmed	Kocası
Asiye	Mustafa Çavuş	-
Rukiye	Mustafa Çavuş	-
Doli	?	Halası
Ezmerağda	Petro	-
Aişe Hatun	Hâlil	-
Salime	Hüseyin	-
Selime	Hüseyin	-

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kadınların Osmanlı sosyal hayatındaki yerini anlamak adına şer’iyye sicillerinde görülen kadın-vakıf ilişkisi incelenmeye değerdir. Belirli bir malın veyahut mülkün evlatlarına veya başka birinin yararına bağışlanması herkesin yapabileceği bir şey olmadığı aşikardır. Bu türde ibadeti yapmaya şüphesiz belirli miktarda zenginliğe ulaşmış kişilerin gücü yetebilecektir. Ayrıca vakfetmenin halk nazarında kişinin gücünü gösterdiği bir enstrüman olduğu da düşünülebilir. Bir ibadet niyetinin dışında vakıf sistemi kadınların

iktisadi yararlarına birtakım avantajlar sunmaktaydı. Vakıflar kadınların mal yönetimi ve sahipliğine yasal bir koruma sağlıyordu. Kadınların kurduğu vakıfların çoğu hayri yani halk kullanımından ziyade aile vakıfları idi. Vakfın aile statüsünden hayri statüye geçmesi ise ancak ailenin soyu tükendikten sonra mümkün oluyordu. Böylece kadınlar hayatta iken de vakıf gelirlinden yararlanabilmekteydiler. Üstelik miras ve vasiyet için geçerli olan üçte birlik üst sınır vakfedilen mallar için geçerli değildi. Ayrıca bu mallar vergiye de tabi olmamaktaydı.¹³⁷

Yukarıda belirtilen avantajlar ve ibadet niyeti ile Osmanlı'da kadınların mallarını ve mülklerini vakfetme konusunda etkin oldukları görülmektedir. Öyle ki Baer'in 1546 Tahrir Defteri'ni esas alarak yaptığı çalışmasında 16. yüzyılın ortalarında İstanbul'daki vakıfların %37'sini kadınlar kurmuştu.¹³⁸ Yine Jennings'in sicilleri esas alarak Trabzon'daki vakıfları incelediği makalesinde ise 1565-1640 yılları arasındaki 64 vakıftan 11'i kadınlar tarafından kurulmuştu.¹³⁹ Galata 64 numaralı şer'iyye sicilindeki vakfiyelerden ve herhangi bir işlemde ismi geçen 81 vakıftan 16'sının yani yaklaşık %20'sinin kadınlar tarafından kurulduğu tespit edilmiştir.

¹³⁷ Mary Ann Fay, "Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı", çev. Necmiye Alpay, *Modernleşme Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, ed. Madeline C. Zilfi (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000), s. 33-34.

¹³⁸ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, çev. Elif Kılıç (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), s. 133.

¹³⁹ Ronald C. Jennings, "Pious Foundations in the Society and Economy of Ottoman Trabzon, 1565-1640: A Study Based on the Judicial Registers (şer'i mahkeme sicilleri) of Trabzon", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XXXIII/3 (1990), s. 274.

Tablo 3: 64 Numaralı Galata Şer’iyye Sicilinde Kadınların Kurduğu Vakıflar

Tuti Hatun Vakfı	Münteha Hatun Vakfı
Emine Hatun Vakfı	Ebe Rahime Hatun Vakfı
Hacer Hatun Vakfı	Nuri Hatun Vakfı
Hamamcı Hatun Vakfı	Ayni Hatun Vakfı
Şah Dide Hatun Vakfı	Ayşe Hatun Vakfı
Mihrimah Hatun Vakfı	Ayşe Hatun Vakfı
Belkıs Hatun bt. Abdullah	Hüsni bt. Abdullah
Hace Mülayim bt. Abdullah	Kamer Hatun

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İncelediğimiz defterde yer alan 4 vakfiyeden kadınların kurduğu vakıfların ayrıntılarını görebiliyoruz. Bu vakıflardan ilkinde Kamer Hatun bt. Ahmed, Galata’da Cami-i Kebir Mahallesi’ndeki evini Mümine ve Cihan isimli kadınlara ve onların evlatlarına, evlatlarının ölümünden sonra ise kiraya verilip geliri ile Sefer Kethüda Mescidi’nde bir cüz tilavet okunması şartıyla vakfetmiştir.¹⁴⁰ Galata’da mülkünü vakfeden bir diğer kadın ise Belkıs Hatun bt. Abdullah’tır. Belkıs Hatun, Okçu Musa Mahallesi’ndeki evini hayatta olduğu sürece kendinin, ölümünden sonra Cami-i Kebir imamı Mehmed Çelebi b. Mustafa Efendi’nin, Mehmed Çelebi’nin vefatından sonra karısı Şerife Emetullah Hatun bt. eş-Şeyh Mehmed Efendi’nin neslinin ve neslin kesilmesinden sonra müstahak birinin tasarruf etmesi karşılığında vakfetmiştir. Ayrıca bu şartlara ek olarak tasarruf eden herkesin “hamse-i afiyette” üç ihlas okuyup sevabını Hz. Muhammed’e ve kendi ruhuna hibe etmelerini istemiştir.¹⁴¹ Mallarını vakfeden kadınlardan üçüncü örnek ise Hace Mülayim bt. Abdullah isimli kadındır. Hace Mülayim, Galata’da Okçu Musa Mahallesi’ndeki gayet büyük evini ilk başta ömrü boyunca kendi kullanımına, vefatından sonra evin ikiye bölünerek bir bölümünü hür bıraktığı kölesi Kamile bt. Abdullah ile nesline, diğer kısmını ise üvey kızı Hatibe bt. () isimli kadın ile nesline ve Osman b. Bekir

¹⁴⁰ GŞS, no. 64, s. 14b/3.

¹⁴¹ GŞS, no. 64, s. 62b/1.

isimli kişi ile nesline vakfettiğini belirtmiştir. Ayrıca vakfiyede bu kişilerden herhangi birinin nesli son bulursa diğerlerinin onu payını alması ve eğer ki tũmũnũ nesli kesilirse ulemadan ihtiyaçı olan kişiye mũlkũ verilmesini, alan kişinin de Mũlayım Hatun ruhuna ũç ihlas okumasını şart koşmuştur.¹⁴²

Bu konuyla ilgili son ȳrnekteki belge her ne kadar bir vakıfname kaydı olmasa da geğmişe yȳnelik bilgilerden vakfetme detaylarını gȳrebiliyoruz. 29 Zilkade 1052 (M. 18 şubat 1643) tarihinde gȳrũlen davada¹⁴³ Mehmed b. Abdullah ile karısı Hũsni bt. Abdullah'ın Galata'ya bağlı Kasımpaşa kasabasındaki Yel Değirmeni Mahallesi'ndeki evlerinin tasarrufunu ȳlũmlerinden ȳnce, ilk başta kendilerine ve evlatlarının nesline, evlatlarının neslinin sonunda ise "sulehadan" yani amel sahibi kişilerden Kuran okuyabilecek bir kişiye tevcih edilmek ũzere vakfettikleri ancak evlatlarının neslinin son bulmasından sonra mũlkũ tasarruf eden Mehmed'in gȳrevinden feragat etmesinden dolayı Mustafa b. Veli isimli kişiye gȳrevin tevcihinin geręekleřtiđi kaydedilmiştir.

Yukarıdaki ȳrneklerdeki kadınlar tarafından kurulan vakıfların ilk başta aile vakfi olduğunu daha sonra hayri statũye geğtiği gȳrũlmektedir. Hayri statũye geğtikten sonra vakıflardan azadlı kȳleler, ũvey evlatlar, imamlar ve vakıf kurucusu kadınlarla akrabalık ilişkisi tespit edilemeyen kişiler, faydalanan kişiler olarak karşımıza ęıkmaktadır. Nitekim elimizdeki deftere yansıyan dȳrt adet kayıttan yalnızca son ȳrnekteki Mehmed b. Abdullah ile eşi Hũsni bt. Abdullah'ın mũlklerini evlatlarına ve evlatlarının soyuna vakfettiği gȳrũlmektedir. Evlada vakfedilen mũlk dışında gȳrũlen vakfetme kayıtlarındaki kadınların yũksek ihtimalle birinci derecede varisleri olmadığı dũřũnũlebilir. Bu dũřũnce ile kadınların ȳldũkten sonra miraslarını beytũlmala bırakmaktan ziyade¹⁴⁴ istediği kişilere paylaştırma amacı ile vakfetme yȳntemini tercih ettikleri ęıkarımı yapılabilir.

Kadınlar yalnızca vakfeden rolũyle değil vakıf mũessesinde mũteveli yani yȳnetici olarak da karşımıza ęıkmaktadır. İncelemekte olduğumuz defterde vakfeden kadınlarla ilgili nispeten biraz daha fazla bilgi bulunmasına rağmen mũtevellilik gȳrevini ũstelenen

¹⁴² Gşş, no. 64, s. 79a/1.

¹⁴³ Gşş, no. 64, s. 73a/2.

¹⁴⁴ Nitekim incelemekte olduğumuz defterde varisi olmayan kişilerin miraslarının beytũlmala kalıp ardından mũzayede ile satılması ile alakalı hũkũmlere rastlanmaktadır. ȳrneđin. "...bundan akdem mũteveffũ olup zũhirde vȳris-i ma'rũf olmamağla terekeleri beytũlmala ȳid olan Hasan ve ũmm-i veledi Ahmed nȳm sagirler ..." Gşş, no. 64, s. 49/a.

kadın sayısı buna nazaran daha azdır. Nitekim İslam hukukuna göre kadınların vakıflarda müteveli görevini sürdürmesi için herhangi bir kısıtlayıcı bir hüküm bulunmamaktadır.¹⁴⁵ Ancak kadınların resmi olarak Osmanlı müesseselerinde yönetici olarak görev yaptığı tek kurum da vakıflar olmuştur. Osmanlı’da üst sınıf mensubu yöneticilerin kurduğu vakıfların mütevellileri olarak kadınlar görev alabilmekteydi. Öyle ki 1585 tarihli bir mühimme kaydında Gedik Ahmed Paşa Vakfı’nın mütevellisi olarak Paşa’nın kızı karşımıza çıkmaktadır.¹⁴⁶ İncelemekte olduğumuz defterdeki vakıf davalarında ise kadınların hiçbirinin diğer bir kadını müteveli tayin etmediği, başka erkekleri müteveli olarak belirlediği görülmektedir.

Galata 64 numaralı şer’iyye sicilinde ise vakıflarda mütevellilik görevini üstlenen 5 kadın bulunmaktadır. Bu görevi üstlenen ilk kadın, Yanaki v. Ekesno isimli zimminin para çekmek için Pertev Vakfı’na başvurduğu kayıta görülmektedir.¹⁴⁷ Bu kayıta Pertev Paşa Vakfı’nın mütevellilik görevini Safiye Hanım bt. Mehmed isimli kadın yürütmektedir.

Vakıfta mütevellilik yapan kadınlar ile ilgili başka bir örnek Fatma Hatun bt. eş-Şeyh Mahmud Efendi isimli kadındır. Fatma Hatun, incelemekte olduğumuz defterde biri borç tahsil davası¹⁴⁸ bir diğeri vakıf mülkü kiralama davası¹⁴⁹ olmak üzere iki dava ile karşımıza çıkmaktadır. Gerek Fatma Hatun’un tanımlamasından gerekse belgedeki ipuçlarından Fatma Hatun’un babasının evlatlık vakfına mütevellilik yaptığı görülmektedir. Kadın mütevellilere son olarak Merhum Ali Reis Vakfı’nda müteveli olan Aişe bt. Abdullah isimli kadın¹⁵⁰ ve Ömer Reis b. Ali isimli kişinin evlatlık vakfına müteveli olan Şerife Emine Hatun bt. Süleyman¹⁵¹ örnek olarak gösterilebilir.

İncelenen şer’iyye sicilinde yer alan kadın vakıf banilerinin tümünün Müslüman olduğu görülmektedir. Elimizdeki defterde herhangi bir gayrimüslim-kadın vakıf banisine rastlanmamıştır. Buna rağmen gayrimüslim kadınların da vakıf kurduğu bilinmektedir. Buna Jennings’in Trabzon’da kadınların kurduğu belirlenen vakıflardan bir tanesinin

¹⁴⁵ Nazif Öztürk, “Müteveli”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/s. 218.

¹⁴⁶ Hasan Yüksel, “Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI - XVII. Yüzyıllar)”, *Osmanlı*, ed. Eren Güler (Ankara, 1999), V/s. 51.

¹⁴⁷ GŞS, no. 64, s. 9a/2.

¹⁴⁸ GŞS, no. 64, s. 44b/2.

¹⁴⁹ GŞS, no. 64, s. 20b/2.

¹⁵⁰ GŞS, no. 64, s. 21b/3.

¹⁵¹ GŞS, no. 64, s. 67a/3.

Meryem Ana'ya adanan bir Hristiyan vakfı olması örnek olarak gösterilebilir.¹⁵² İncelenen defterde her ne kadar gayrimüslim bir kadının vakıf kurmadığı görülse de gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu bir bölgede bu tür vakıfların olduğu ancak defterin kapsadığı tarihler içerisinde bir davaya konu olmadığı için kayıtlara geçmediği düşünülebilir.

2.3. Toplumsal Yapı

2.3.1. Gayrimüslimler

Galata üzerine yapılmış incelemelerde genel olarak vurgulanan iki adet husus olmuştur; Galata'nın kozmopolit yapısı ve Galata'nın ticari etkinliği. Bu her iki hususa yine bu tez içerisinde ayrı ayrı değinilecektir. Ancak bu bölümün ana teması Galata özelinde, Osmanlı şer'i mahkemelerinde gayrimüslimlerin nasıl hareket ettikleri, Müslümanlar ile temsil metotlarındaki benzerlikleri ve farklılıkları incelenmeye çalışılacaktır.

Şer'i mahkemelerin Galatalı gayrimüslimleri bize nasıl aktardığını incelemeden evvel Osmanlı Galatası'ndaki gayrimüslimlerin nüfus durumu hakkında birkaç söz söylenmesi gerekmektedir. Genellikle literatürdeki bilgiler Galata'yı gayrimüslim nüfusun hakim sürdüğü bir "Frenk" şehri olarak tanımlar. Edhem Eldem'e göre bu tanımlamanın yapılmasındaki en büyük pay sahibi genellikle seyyahların verdiği bilgilerdir.¹⁵³ Örneğin Evliya Çelebi, ünlü seyahatnamesinde Galata'da 18 Müslüman, 70 Rum, 3 Frenk, 1 Yahudi ve 2 Ermeni mahallesi olduğundan bahsetmektedir.¹⁵⁴ Bu rakamlara binaen Müslümanların gayrimüslimler ile karşılaştırıldığı zaman azınlık konumunda oldukları görülmektedir. 17. yüzyıl müelliflerinden olan Evliya Çelebi'nin verdiği bu rakamlar ancak Galata'nın fetihden hemen sonra yapılan 1455 tahriri ile eşleşmektedir. 1455 yılında yapılan tahrirde Galata'daki Müslüman nüfus 20'yi geçmiyordu. Ancak 1478'te Mevlana Muhyiddin'in yaptığı sayımda II. Mehmed'in iskan faaliyetlerinin meyvelerini verdiği görülmektedir. Bu sayıma göre Galata'daki Müslüman nüfus 535 hane olarak sayılmış ve %35 ile Rumlardan sonraki ikinci en büyük topluluk olmuştur.¹⁵⁵

¹⁵² Jennings, "Pious Foundations in the Society and Economy of Ottoman Trabzon, 1565-1640: A Study Based on the Judicial Registers (şer'i mahkeme sicilleri) of Trabzon", s. 274.

¹⁵³ Edhem Eldem, "Nostaljidən Arındırılmış Bir Bakış: Galata'nın Etnik Yapısı", *İstanbul* 1 (1992), s. 58.

¹⁵⁴ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - dizini*, çev. Robert Dankoff vd. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006), s. 212.

¹⁵⁵ Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 178-179.

Fetihten hemen sonraki iskan faaliyetleri ve artık Osmanlı toprağı olan bir yere Müslüman nüfusun göçü ile Galata'daki Frenk nüfusu zaman içerisinde eski önemini kaybetmiştir. Nitekim 17. yüzyıla dahi gelindiğinde Galata'da tüm Avrupalı Katolik nüfus 1100 kişi ile küçük bir grup olarak hesaplanmıştır.¹⁵⁶ Öyle ki tezin ana kaynağı olan 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde müstemenlerin davalarının sayısı oldukça azdır.¹⁵⁷ Galata'daki gayrimüslim nüfusun artışı ise dış ticaretin gelişmesi ve bunun sonucu olarak mekan kullanımının değişimi ile alakalıdır. Burasının bir uluslararası bir iş merkezi haline gelmesiyle gayrimüslim nüfusun artışı 19. yüzyılda başlamıştır. Nitekim Galata-Beyoğlu-Tophane bölgesinde 19. yüzyıl sonlarında Müslümanların %21,8, gayrimüslimlerin %32 ve yabancıların yani ticaret için bölgeye gelenlerin %47 oranında olduğunu göstermektedir.¹⁵⁸ Bu oranlara ve rakamlara bakıldığı zaman fetihten sonraki iskan politikaları ve çeşitli faktörlerle Galata'da önce Müslüman nüfusun arttığı; 19. yüzyıldan sonra ise ticaret hacminin gelişmesi ile birlikte gayrimüslim nüfusun çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir.

Maalesef kadı sicilleri bize yalnızca mahkemeye gelen kişiler hakkında bilgi verdikleri için elimizdeki kaynaktan çalışılan dönem içerisindeki gayrimüslim nüfus hakkında çıkarımlar yapmak hatalı bir yöntem olacaktır. Ancak kadı sicillerine bakarak mahkemeye gelen gayrimüslimlerin mahkemede nasıl tanımlandıkları, hangi dava türlerinde mahkemeye geldikleri ve mahkeme pratikleri hakkında ayrıntılı bir okuma yapılabilir.

İncelenen defterdeki gayrimüslimler Hristiyan, Ermeni, Yahudi ve müstemen tanımlamaları ile mahkemeye gelmekteydi. Bir şekilde mahkemede taraf olmuş gayrimüslimlerin defterde genellikle zımmi olarak tanımlandığı görülmektedir. Buna ek olarak bazı gayrimüslimlerin milletleri spesifik olarak belirtilmiştir. Buna Yahudiler, Ermeniler ve ticaret için Galata'ya geldikleri düşünülen müstemenler örnek olarak verilebilir. Şer'iyye sicillerinde Müslüman erkeklerin babalarını belirtmek için Arapçada oğlu manasına gelen bin, gayrimüslim erkekler için ise veled teriminin kullanıldığı görülmektedir. Bir diğer farklılık ise kişinin tanımlanmasından sonra gelen ifadedir. Müslüman bir erkek için genellikle kimesne veyahut mesleğini belirten bir ifade

¹⁵⁶ Halil İnalçık, "Osmanlı 'Frengistânı': Galata", *Doğu Batı Makaleler II* (Ankara: Doğubatı, 2008), s. 201.

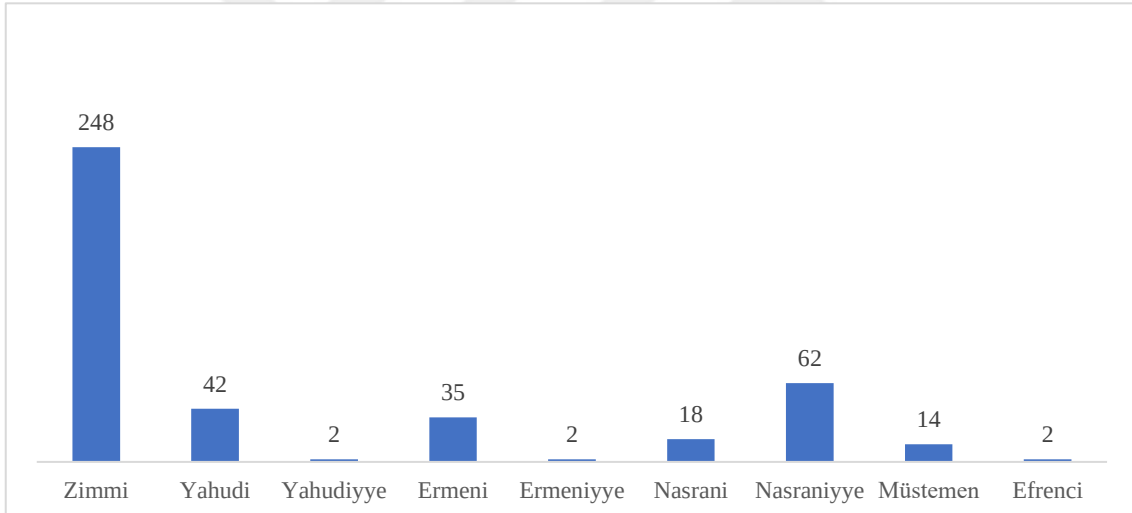
¹⁵⁷ Bkz. Müstemen.

¹⁵⁸ Eldem, "Nostaljiden Arındırılmış Bir Bakış: Galata'nın Etnik Yapısı", s. 61.

kullanılırken gayrimüslim bir erkeğin tanımlaması kişinin etnik ve dini aidiyetine göre farklılıklar göstermektedir. Gayrimüslim bir erkek için çok daha genel bir ifade olan zimmi tabiri kullanılmıştır. Ayrıca özel olarak Nasrani, Ermeni ve Yahudi terimlerinin kullanıldığı ve buna karşı herhangi bir alternatifin olmadığı görülmektedir. Kadınların tanımlanmasında da birtakım farklılıklar bulunmaktaydı. Gayrimüslim-Müslüman fark etmeksizin kadınlarda kızı manasına gelen bint-i teriminin aynı kaldığı görülürken, isimden sonra gelen ifade dine bağlı olarak değişmiştir. Müslüman kadın için Hatun, Hristiyan kadın için Nasrâniyye¹⁵⁹, Ermeni kadın için Ermeniyye¹⁶⁰, Yahudi kadın için ise Yahudiyye¹⁶¹ tabirinin kullanıldığı görülmektedir.

Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki farklı bir tanımlama ölen kişiler kayda geçirilirken kullanılmıştır. Ölen kişi Müslümansa müteveffa veya merhum, gayrimüslim ise hâlik¹⁶² ve mürd¹⁶³ kelimesi ile tanımlanmıştır.

Grafik 1: Tanımlama Şekillerine Göre Gayrimüslimlerin Dağılımı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yahudilerin tanımlanmasında diğerlerinden farklı olarak çoğunlukla isimlerinden önce cemaatlerinin yazıldığı görülmektedir. 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde 15 adet

¹⁵⁹ Örneğin "...Ezmerağda bt. Kostantin nâm Nasrâniyye..." GŞS, no. 64, s. 16b/1.

¹⁶⁰ Örneğin "...Meyrem bt. Karaca nâm Ermeniyye..." GŞS, no. 64, s. 45b/2.

¹⁶¹ Örneğin "...Astoro bt. Divori nâm Yahudiyye..." GŞS, no. 64, s. 4b/2.

¹⁶² Örneğin "...mahâlî-i mersûmede sâkin iken bundan akdem hâlik olan Duma Niko b. Tomazo nâm zimmînin..." GŞS, no. 64, s. 50a/4.

¹⁶³ Örneğin "...mahrûse-i Üsküdar muzâfâtından Krâlâta(?) nâm cezirede mürd olan Yamatar(?) nâm zimmînin..." GŞS, no. 64, s. 46a/4.

Yahudi cemaatine rastlanmıştır. Bu cemaatlerin tasviri yapılırken çoğunun İstanbul’da olduğu vurgulanmaktadır.

Tablo 4: 64 Numaralı Galata Şer’iyye Sicilinde İsmi Geçen Yahudi Cemaatleri

Küçük Selanik	Makras?	Kalora
Ağrıboz	Kiroz	Sisilya
Portakal	Mesine	Edirne
Alman	Terlev?	Niğbolu
Sintoriye[Sinyora?]	İlya	Zeytun

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yahudilerin isimlerinin sicile kaydında göze çarpan bir başka farklılık ise isimlerinin yazılışındaki harf seçimleridir. N. Al-Qattan’ın Şam şer’iyye sicilleri üzerine yaptığı çalışmasında belirttiği gibi Yahudiler ve Müslümanların ortak olarak kullandıkları Yusuf, Musa ve Süleyman gibi isimlerde Yahudilerin isimlerinin Müslümanlardan farklı harflerle yazıldığı görülmektedir. Bu isimler kaydedilirken Müslümanlar için genellikle sin harfi kullanırken Yahudiler için ise sad harfi kullanılmıştır.¹⁶⁴ Aynı tanımlama farklılığı incelediğimiz sicilde de bulunmaktadır. Örneğin Musa bir Müslüman ismi olduğunda istisnasız olarak sin harfi ile (موسى) yazılırken, Yahudi ismi olduğunda ise sad harfi ile (موصى) yazılmıştır.

Defterde ismi geçen Ermenilere bakıldığı zaman Yahudi ve diğer Hristiyan topluluklardan farklı olarak bazılarının Şahin¹⁶⁵, Safer¹⁶⁶, Karakaş¹⁶⁷, Melek¹⁶⁸ ve Meryem¹⁶⁹ gibi Türkçe isimler kullandığı görülmektedir. 1455 tahririnde de aynı şekilde bir durum olduğu görülmekle beraber Halil İncalcık, Galata Ermenileri ile Karadeniz Kıpçak-Kuman bölgesindeki Türkçe isim kullanan Ermeniler arasında bağlantı kurarak

¹⁶⁴ Najwa al-Qattan, “Textual Differentiation in the Damascus Sijill: Religious Discrimination or Politics of Gender?”, *Women, the Family, and Divorce Laws in Islamic History*, ed. Amira El Azhary Sonbol (New York, 1996), s. 196.

¹⁶⁵ GŞS, no. 64, s. 24a/3.

¹⁶⁶ GŞS, no. 64, s. 16b/1.

¹⁶⁷ GŞS, no. 64, s. 37a/3.

¹⁶⁸ GŞS, no. 64, s. 50a/2.

¹⁶⁹ GŞS, no. 64, s. 45b/2.

Galata'daki Ermenilerin Kefe kökenli olduğundan bahseder. Ancak elbette Galata Ermenilerinin tümünün Kefe orjinli olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Nitekim Fatih Sultan Mehmed'in başlattığı iskan politikasından sonra Galata'ya başlayan göç hareketleri ve Galata'nın gitgide artan ticaret hacminden sonra bu bölgeye farklı kökenlerden pek çok Ermeni'nin göç ettiği düşünülebilir.¹⁷⁰

Galata'daki gayrimüslimlerin nasıl ve nerede teşkilatlandıkları, dini liderleri ve ibadet biçimleri hakkında incelenen defter oldukça az bilgi vermektedir. Oysa Batılı seyyahların verdiği bilgilere göre 17. yüzyılın başlarında Galata'da Rumların 10, Frenklerin 10 ve Ermenilerin 1 olmak üzere toplam 21 kilise bulunmaktaydı. Evliya Çelebi ise 15'i Rumlara ve 3'ü Ermenilere ait olmak üzere toplam 18 kilise ve Yahudilere ait 2 sinagogdan bahseder.¹⁷¹ 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde yer alan bilgilere göre Galata'da 5 adet kilise ve 1 adet gayrimüslim mezarlığının varlığından haberdar olabiliyoruz. Örneğin Hızır İlyas Mahallesi'nde Hıdırellez Kenisesi'ne ait bir vakfın işleminden bahsedilmekte ve vakfa ait olan mülkün tarifi yapılırken bir taraftan bu kiliseye bitişik olduğundan bahsedilmektedir.¹⁷² Başka bir hükümde ise Sultan Bayezid Mahallesi'nde bir Kenise Vakfı'ndan bahsedilmiş ancak kilisenin ismi yazılmamıştır.¹⁷³ Diğer örnekler ise gayrimenkul satışları ile ilgili kayıtlardan öğreniyoruz. Sultan Bayezid Mahallesi'ndeki Aya Dimitri Kenisesi¹⁷⁴ ve ismi yazılmayan bir kilise¹⁷⁵, Lonca Mahallesi'ndeki Efrenc Kenisesi¹⁷⁶ ve son olarak Beşiktaş'a bağlı olan Arnavudköy'de ismi belirtilmeyen kilise¹⁷⁷ örnek olarak gösterilebilir. Tespit edilebilen tek gayrimüslim mezarlığı ise Arnavudköy'de bulunmaktadır.¹⁷⁸ Defterde yalnızca Hristiyanlara ait kiliselerden bahsedilmekte, Yahudilere ait herhangi bir sinagoga ait bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca ismi geçen kiliselerin de hangi mezhepler tarafından kullanıldığını da öğrenemiyoruz.

¹⁷⁰ Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 158.

¹⁷¹ Firdevs Çetin, *Batılı Seyyahlara Göre İstanbullu Gayrimüslimler (1553-1673)* (İstanbul: Yeditepe, 2012), s. 132-133.

¹⁷² GŞS, no. 64, s. 1b/1.

¹⁷³ GŞS, no. 64, s. 9a/2.

¹⁷⁴ GŞS, no. 64, s. 9b/2.

¹⁷⁵ GŞS, no. 64, s. 19a/2.

¹⁷⁶ GŞS, no. 64, s. 43a/2.

¹⁷⁷ GŞS, no. 64, s. 26b/3.

¹⁷⁸ "...bir tarafı ayazma ve mekabir-i kâfire..." GŞS, no. 64, s. 26b/3.

Galata 64 numaralı şer'iyye sicilindeki davaları incelediğimiz zaman gayrimüslimlerin mahkemeyi neredeyse Müslümanlar kadar sık ziyaret ettiğini görmekteyiz. İncelenen defterde mahkemeye gelen iki taraftan birinin gayrimüslim olduğu davaların oranı yaklaşık %42,5 olarak belirlenmiştir. Jennings'in 17. yüzyıl Kayseri Şer'iyye Sicilleri üzerine yaptığı çalışmada kent nüfusunun %22'sini oluşturan gayrimüslimlerin %20'sinin mahkemeyi kullandığını belirtmiştir.¹⁷⁹ Bu orana bakıldığı zaman Galata'da mahkemeyi kullanan gayrimüslimlerin oranı oldukça yüksektir. Ancak, elbette bu oranların karşılaştırılmasında kentin gayrimüslim nüfusunun da hesaba katılması lazımdır. Galata'da mahkemeyi kullanan gayrimüslimlerin Kayseri'den çok olmasının sebebi burada yaşanan gayrimüslim nüfus oranının yüksekliği ile ilgili olmalıdır. Mahkemeyi kullanan gayrimüslimlerin yaklaşık %17'si Yahudi, %11'i Ermeni, %6'sı müstemen ve geri kalan %66'sının da zimmi olarak kaydedildiğini görmekteyiz.

Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki davaları görebilecekleri cemaat mahkemeleri bulunurken şer'i mahkemeleri tercih etmesi önemli bir konudur. Bu konu daha önce başka tarihçiler tarafından ele alınmış ve çeşitli yorumlar yapılmıştır. Jennings bunu Kayseri'deki gayrimüslimlerin cemaat mahkemelerinin yargılamasını beğenmemesine bağlamıştır.¹⁸⁰ Gradeva ise Sofya sicilleri üzerine yaptığı çalışmada gayrimüslimlerin şer'i mahkemelere başvurma sebebini düşük mahkeme ücretlerine ve bu mahkemeden çıkan kararın resmi niteliğine bağlar.¹⁸¹ Kemal Çiçek'in Lefkoşa kadı sicilleri üzerine yaptığı çalışmada ise Gradeva'nın bahsettiği etkenlere ek olarak Lefkoşa'da kadının gayrimüslimlerin hakkını yok saymadığı ve genellikle lehlerine kararlar verdiği için gayrimüslimlerin miras, aile gibi kendi iç işlerinde dahi şer'i mahkemeyi kullanmayı tercih ettiğini öne sürmüştür.¹⁸²

İncelenen defterde gayrimüslimlerin çoğunlukla borç ve mülk satışları daha sonra miras ve boşanma davaları için şer'i mahkemeyi tercih ettiği görülmektedir. Yahudiler ise genellikle ticari davaları için şer'i mahkemeye başvuruyorlardı. Buna göre Yahudilerin

¹⁷⁹ Ronald C. Jennings, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XXI/3 (Ekim 1978), s. 250.

¹⁸⁰ Jennings, "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", s. 271.

¹⁸¹ Rossitsa Gradeva, "Orthodox Christians in the Kadi Courts: The Practice of the Sofia Sheriat Court, Seventeenth Century", *Islamic Law and Society* IV/1 (1997), s. 68.

¹⁸² Kemal Çiçek, "İki Toplumlu Bir Şehirde Adalet Arayışları: Lefkoşa Mahkemesinde Rumlar ve Türkler (1698-1726)", *Osmanlı*, ed. Güler Eren (Ankara, 1999), IV/s. 335.

sosyal işlerini kendi cemaatleri içerisinde, şer'i mahkemeye aksettirmeden halletme konusunda diğer cemaatlere göre daha meyilli olduğu söylenebilir.

Mahkemeye gelen gayrimüslimlerin mahkeme pratikleri Müslümanlarınkinden çok farklı değildi. Nitekim Müslümanların isminin görüldüğü her davada aynı rolde gayrimüslim de görülebilirdi. Müslüman ile gayrimüslimlerin pratikteki farklılıkları genellikle dinlerinden kaynaklanan küçük farklılıklardı. Bu farklılığa ilk örnek kişilerin iddialarını ispatlamak veya kendilerini savunmak adına mahkemede gereken yemin etme biçimleriydi. 17 Recep 1052 (M. 11 Ekim 1642) tarihinde görülen bir davada¹⁸³ Ali b. Resul oğlu Hüseyin'i öldürdüğü iddiasıyla Mehmed Beşe b. Mustafa isimli kişiyi suçlamış ve Mehmed Beşe bunu inkar etmiştir. İnkârını doğrulayacak bir şahit bulamayan Mehmed Beşe'den yemin etmesi istenmiş ve Mehmed Beşe'nin ettiği yemin "alâ vefki'l-mes'ûl yemîn billâhi aliyi'l-a'lâ" şeklinde sicile yansımıştır. Örnekte verilen bu yemin türünün Müslümanlar adına hep aynı şekilde kaydedildiği görülmektedir. Ancak gayrimüslimden de iddiasını ispatlayamadığı durumlarda edilmesi istenen yemin sicile din farklılığından dolayı farklı şekilde kaydedilmiştir. Örneğin borcunu inkar eden Niyaki v. Todori isimli kişiden parasını almaya çalışan Yorgaki v. İstimad, daha önce Niyaki'den herhangi bir para almadığını "alâ vefki'l-mes'ûl yemîn billâhi'llezî enzele'l-İncîl alâ İsa azim"¹⁸⁴ şeklinde İsa ve İncil üzerine yemin ederek kanıtlamaya çalışmıştır. Bunlara ek olarak incelenen defterde Yahudi'nin ettiği herhangi bir yemin kaydına rastlanmamaktadır.

Gayrimüslimlerin Müslümanlara nazaran mahkemede daha az boy gösterdiği bir başka bölüm de görülen bir davaya şahitlik edenlerin yazıldığı şuhudu'l-hal kısmıdır. Bu kısmın sürekli sakinlerinin Müslüman olduğu, ancak bazı durumlarda onlara gayrimüslim kişilerin de refakat ettiği görülmektedir. Her iki tarafın Müslüman olduğu davalarda istisnasız olarak şuhudu'l-hal kısmı da Müslümanlardan oluşmaktadır. Taraflardan birinin gayrimüslim diğer tarafın Müslüman olduğu davalarda veya her iki tarafın gayrimüslim olduğu davalarda şuhudu'l-hal kısmına gayrimüslimlerin de zaman zaman eklendiği görülmektedir. Özellikle her iki tarafı gayrimüslimlerin oluşturduğu davalarda Müslüman şahitlerin yanında gayrimüslim şahitlerin varlığı göze çarpmaktadır. İncelenen deftere yansıyan gayrimüslim şahitli davalarda genellikle tarafların mahkemeye geliş

¹⁸³ GŞS, no. 64, s. 32b/1.

¹⁸⁴ GŞS, no. 64, s. 24a/1.

sebepleri ticari kaygılardan oluşan isteklerdir. Şahit olarak yazılan gayrimüslimlerin mahkemede işlemleri görülen gayrimüslimler ile aynı dinden hatta bazı durumlarda aynı cemaatten oldukları görülmektedir. Şuhudu'l-hal kısmına yazılan kişiler genellikle davada taraf olanlar gibi tanımlanmasa da isimlerinden mahkemeye gelenlerle aynı cemaatlerden oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin Otodor b. Tonavak isimli Ermeni ile kardeşi Mikail arasındaki borç davasında şahitlik edenler isimlerinden anlaşıldığı üzere yine Ermenilerdi.¹⁸⁵

Galata sakini gayrimüslimler tıpkı Müslümanlar gibi birbirlerine kefillik yapmaktaydı. Birbirlerine kefil olan gayrimüslimlerin yüksek oranda kendi dinlerinden, cemaatlerinden ve genellikle ailelerinden olan kişilere kefillik yaptığı görülmektedir. Bunun tek istisnası Yoncivan v. Nikola isimli bir zimminin başka bir zimmiye olan borcuna Avraham v. Ezkiya isimli Yahudi'nin kefillik yapmasıdır.¹⁸⁶ İstisnai bu örnekte kişiler arasında herhangi bir iş veyahut komşuluk ilişkisi görülme de birinin borcuna kefil olmanın bir münasebet gerektirdiği düşünüldüğünde bu kişilerin arasında belgeye yansımayan bir ilişki olduğu düşünülebilir.

2.3.2. Köleler

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde karşılaşılan köleler, farklı davalarda karşımıza çıkmaktadır. Bu davalar; köle azadı, azadlı kölelere yapılan hibeler ve köle satışı olarak sıralanabilir. Bunlar incelenerek belirli bir noktaya kadar kölelerin Osmanlı Galatası'nda mahkeme karşısında nasıl tanımlandıkları, hangi ırka mensup oldukları, fiziksel özellikleri, cinsiyetleri hatta dinleri hakkında belirli hükümlere varılabilir.

Galata Mahkemesi'nde kölelerin konu alındığı toplam 17 adet davada köleler hür insanlardan farklı olarak belirli tanımlamalarla sicillere kaydedilmiştir. Bu tanımlamalar erkek köleler için abd-i memluk¹⁸⁷ ve gulam¹⁸⁸ olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın köleler için ise cariyeye ve cariyeye-i memluke terimleri kullanılmıştır. Bu tanımlamalara ek

¹⁸⁵ GŞS, no. 64, s. 63a/3.

¹⁸⁶ GŞS, no. 64, s. 25a/2.

¹⁸⁷ "...ela gözlü uzun boylu açık kaşlı Ceneviziyyü'l-asl Dimanko v. Loko nâm abd-i memlûkümüz..." GŞS, no. 64, s. 8b/3.

¹⁸⁸ "...açık kaşlı ela gözlü sarışın orta boylu Rusiyyetü'l-asl Rıdvan b. Abdullah nâm gulâm..." GŞS, no. 64, s. 22a/4.

olarak azad edilen erkek köleler için mutak¹⁸⁹, kadınlar için ise mutaka¹⁹⁰ terimleri kullanılmıştır.

Kölelerin konu edildiği 17 davadan 5 tanesi köle azadı ile ilgilidir. Köleler diğer satışı yapılan mallar gibi alınıp satılabildiği için¹⁹¹ azat işleminin mahkeme karşısında yapılıp, kayıt altına alınması kölelerin hür olduktan sonra toplumdaki yeni statüsünü kanıtlaması adına önemli bir işlemdir. Ancak bu işlemin her zaman kadı huzurunda yapılmadığı görülmektedir. Köle sahibinin kölesine “sen hürsün” demesi kölenin artık “mutak” yani azat edilmiş olmasına yeterliydi.¹⁹² Bu işlemin kadı tarafından tescil edilmesi ise kölenin hayatını kolaylaştıran bir işlem olmuştur. Nitekim daha önceleri köle olan birisi halk veyahut devlet yetkilileri tarafından yakalanıp kaçak köle şüphesiyle tekrar mahkemeye getirilebilirdi. Ayrıca yine ülke içerisinde bir yerden bir yere gidecek kölenin özellikle şahidin olmadığı farklı bir yerde yakalanıp haksız yere mahkemeye getirilmesi riski oldukça yüksekti. Bu yüzden köleler hür olduklarını kadı huzurunda tescil ettirip “ıtk-name” adı verilen bir belge alırlardı. Özgürlüklerinin yazılı temsili olan bu belgeleri azat edilmiş köleler sürekli yanlarında taşıyor hatta bazıları boyunlarına asarlardı.¹⁹³

İslam’da köleyi azat etmenin dört yolu bulunmaktadır. Bunlar; herhangi bir karşılık beklemeden -kısacası zekat mefhumuyla- sahibi tarafından hür bırakılmak, mükatebe yani belirli bir bedel karşılığında kölenin kendi özgürlüğünü satın alması, tedbir yani köle sahibinin ölümünden sonra kölenin hür olacağını hayatta iken ifade etmesi ve ümm-i veled.¹⁹⁴

64 numaralı Galata şer’iyye sicilinde yer alan köle azat etme yöntemleri karşılıksız, mükatebe ve tedbirdir. Ancak karşılıksız olarak azat etme yönteminde belgede nasıl bir dil kullanıldığı ve hangi ritüellerin yerine getirildiğini maalesef bilemiyoruz. Bunun sebebi elimizdeki kaynakta kölesini karşılıksız olarak hür bırakmak için mahkemeye

¹⁸⁹ “...meclis-i şer’ şer’îfde mu’takı işbu rafî’iül-kitâb Bayram b. Abdullah nâm kimesne...” GŞS, no. 64, s. 34b/2.

¹⁹⁰ “...meclis-i şer’î şer’îfde mu’takası olan işbu râfi’ü’l-kitâb Kamile bt. Abdullah nâm hatun...” GŞS, no. 64, s. 76a/3.

¹⁹¹ İncelediğimiz Galata 64 Numaralı Sicilde bununla ilgili bir örnek bulunmaktadır; Salime bt. Malkoç isimli kadının Ahmed Bey b. Hızır’a sattığı mallar arasında Yevan isimli bir köle de diğer mallardan farklı bir biçimde kaydedilmiştir. GŞS, no. 64, s. 81a/4.

¹⁹² İzzet Sak, “Konya’da Köleler (16. yüzyıl sonu - 17. yüzyıl)”, *The Journal Of Ottoman Studies* IX (1989), s. 181.

¹⁹³ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993), I/s. 10.

¹⁹⁴ Sak, “Konya’da Köleler (16. yüzyıl sonu - 17. yüzyıl)”, s. 180.

gelen bir sahibin bulunmamasıdır. Kölelerin bu yöntemle hür bırakıldığını ise sahip ile köle arasında sonradan ortaya çıkan tartışmalardaki ipuçlarından görebiliyoruz.

Mükatebe yöntemi ise kölenin “kurtulmalık” vererek hür olabilmek için özgürce çalışabilmek ve kendi kazancına sahip olabilmek için belirli hakları kullanmasına olanak sağlayan bir yöntemdi. İki tarafı da bağlayan bu sözleşme ile ortak belirlenen bir bedel veya hizmet karşılığında köle özgürlüğüne kavuşabiliyordu. Böylece köle sahibi, belirlenen sürede iyi ve kazançlı işi garantiye alıyor köle de özgürlüğünü elde ediyordu. Kuran tarafından da tavsiye edilen bu hür bırakma yöntemi Osmanlı’da yaygın bir şekilde uygulanmaktaydı.¹⁹⁵ Bu azat etme yöntemiyle 64 numaralı Galata şer’iyye sicilinde yer alan iki kayıttan birisi 28 Cemaziyülahır 1052 (M. 23 Eylül 1642) tarihinde gerçekleşmiştir.¹⁹⁶ Galata’da Bedreddin Bey Mahallesi’nde sakin olan (...) b. Mehmed, orta boylarda olan sarışın Rus asıllı kölesi Rıdvan b. Abdullah’ı daha önceden 20 akçe karşılığında serbest bırakacağını vaat ettiğini ve kölesi Rıdvan’ın bu miktarı getirdiğini mahkemede beyan edip “sâir ahrâr-ı asliyât gibi hür olup üzerinde olan velâdan gayrı hak ve alâkam kalmadı” şeklinde beyan ederek serbest bıraktığını kaydettirmiştir. İkincisi ise 1 Ramazan 1052 (M. 23 Kasım 1642) tarihlidir ve bu davada kölenin belirli bir süre hizmet etmesinin karşılığında azad edildiği görülmektedir.¹⁹⁷ Orta boylu sarışın ve Rus asıllı Raftar bt. Abdullah isimli cariyeye, vefat eden efendisi Mehmed b. Mehmed’in ölmeden evvel beş sene hizmet karşılığında mükatebe ettiğini ve kendisinin hizmetinin iki senesini tamamladığını ve üç senesinin kaldığından bahsetmesi bu azat etme türüne örnek olarak gösterilebilir. Burada görülen başka bir olgu ise köleye vaat edilen hizmet süresi dolmadan efendisi ölse dahi bu süreyi mirasçılara ifa ederek doldurmasıdır.

Bir başka azat etme yöntemi olan tedbir ile alakalı ise incelenen sicilde 2 kayıtlarla karşılaşmışır. Bu kayıtlardan ilki bir azat etme davası olduğundan bu yöntemle ilgili güzel bir örnektir. 20 Cemaziyülevvel 1052 (M. 16 Ağustos 1642) tarihinde görülen davada¹⁹⁸ Galata’da Okçu Musa Mahallesi’nde sakin olan Fatma bt. Ali isimli kadın, mahkeme huzurunda Rus asıllı Yasemin bt. Abdullah isimli cariyeye-i memlukesini tedbir-i mukayyed yolu ile azat ettiğini beyan etmiştir. Ancak Fatma Hanım kölesi Yasemin’in

¹⁹⁵ Halil İnalçık, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeği”, *Doğu Batı Makaleler* (Ankara: Doğubati, 2008), II/s. 129.

¹⁹⁶ GŞS, no. 64, s. 22a/4.

¹⁹⁷ GŞS, no. 64, s. 45a/2.

¹⁹⁸ GŞS, no. 64, s. 13b/1.

azadını bir takım insani şartlara bağlamıştır. Fatma Hanım, Yasemin'in daima ona itaat etmesi, dürüstlikle hizmet etmesi, her türlü hainlik, isyan ve kötülükten kaçınması karşılığında evinde olduğu takdirde öldüğünden sonra hür olabileceğini beyan etmiştir.¹⁹⁹ Bu insani istekleri yerine getirdiği zaman özgürlüğüne kavuşacak olan Yasemin'i efendisi öldükten sonra da unutmamış, yeni hayatında kullanabileceği bir takım eşyayı da vefatından sonra ona verilmesi adına vasiyet etmiştir.

Tedbir yolu ile azat etme yöntemine dair başka bir örnek 8 Cemaziyülahır 1052 (M. 3 Eylül 1642) tarihli dir.²⁰⁰ Mehmed Ağa'nın kölesi olan Rus asıllı Yakub b. Abdullah, efendisinin ölümünden sonra kızları tarafından Mehmed Ağa'nın muhallefata dahil edilmek istenmiştir. Buna karşılık Yakub, kendisini efendisinin hayatta iken ölümünden 40 gün öncesinde hür olacak şekilde tedbir yoluyla azat ettiğini söyleyerek savunmuştur. Yakub ayrıca bu iddiasını destekleyecek şahitler de bularak “eski” efendisinin kızları tarafından muhallefata dahil edilmekten kurtulmuştur.

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde köle satışı ile ilgili 6 adet davada 5 adet köleden bahsedilmektedir. Bunlardan 3'ü erkek 2'si kadındır. 4'ü Rus kökenli köle iken 1'i Ceneviz kökenlidir.

Sicildeki kölelerin fiyatları 80 ile 500 riyali kuruş arasında değişmektedir. Defterdeki en pahalısı Ceneviz asıllı olan Dimanko v. Loko isimli köledir.²⁰¹ Sicildeki kayıtlara ela gözlü, uzun boylu, açık kaşlı olarak kaydedilen Dimanko, Veli b. Şaban, Canfeza bt. Abdullah ve Mehmed isimli kişilerin ortak malıdır. Bu üç kişi tarafından Venedik tüccarı olan Lorenzo v. Lorenzo isimli kişiye satılmıştır. Bu hüküm ilk başlarda gayet normal bir satış olarak gözükse de satışta belirtilen ayrıntılar satış işlemini ilginç bir hale getirmektedir. Satışı kendi adına tescil ettirmek için mahkemeye giden Lorenzo, mahkemede satan taraf olan Veli ve Mehmed'in kardeşi ve Canfeza'nın eşi olup “dârü'l harb” yani kafir toprağında satışa konu olan köle Dimanko'nun kardeşi Cani'nin elinde esir olan Ömer b. Şaban'ı kurtarmayı taahhüt etmiştir.²⁰²

¹⁹⁹ “... câriyem-i mezkûre Yasemin'i daima bana itâ'at ve inkıyâd ve istikamet-i sedâd üzere hizmet edip hiyânet ve inâd ve isyân ve hasedden ictinâb eyleyip eğer şürût-ı merkûmeden birisini mahâl-i vaz'ı olursa kemâkân def' üzerine bâki olmak üzere mülkümde olduğu hâlde tedbîr-i mukayyed ile tedbîr eyledim ...” GŞS, no. 64, s. 13b/1.

²⁰⁰ GŞS, no. 64, s. 18b/3.

²⁰¹ GŞS, no. 64, s. 8b/3, 9a/4.

²⁰² GŞS, no. 64, s. 9a/4.

Diğer satış davaları içerisinde ise biri dışında kölenin değerinin ne olduğunu maalesef öğrenemiyoruz. Kölenin kıymetini tespit edebildiğimiz tek dava, kölesi İbrahim b. Resul tarafından öldürülen Mehmed Kapudan'ın diyet isteği ile mahkemeye geldiği davadır.²⁰³ Mahkemeye İbrahim'i şikayet ederken Bege isimli kölesinin 80 kuruş kıymetli bir abd-i memluk olduğundan bahseden Mehmed Kapudan, aynı miktarda diyet talep etmiştir.

Diğer köle satışlarında kölelerin tam olarak kıymetlerini çıkaramamamızın sebebi; aynı kölenin iki kere satışa konu olması, kölenin yanında başka mallarla satıldığından münferit olarak fiyatının bilinmemesi ve kölenin yalnızca yarı hissesinin satılmasıdır. Örneğin Salime bt. Malkoç isimli kadın Ahmed Bey b. Hızır'a sattığı birçok eşya içerisinde orta boylu, gök ela gözlü, sarışın ve Rus asıllı Yevan isminde bir köleden bahsedilmektedir. Satılan malların fiyatları tek tek yazılmamasından mütevellit satışı yapılan kölenin değerini tam olarak tespit edemiyoruz.²⁰⁴

Yine 13 Şevval 1052 (M. 4 Ocak 1643) tarihinde görülen bir davada Fatma bt. Yusuf ve Musli b. Mehmed isimli kişilerin ortak kölesi olan ela gözlü, orta boylu, sarışın ve Rus asıllı olan Canane bt. Abdullah isimli cariye Fatma'da olan yarı hissesi Musli'ye 100 riyalı kuruşa satılmıştır.²⁰⁵ Bu satıştan kölenin gerçek değerinin 200 riyalı kuruş olduğu anlaşılmaktadır.

Kölelerin fiyatlarının belirlenmesine etki eden çeşitli sebepler bulunmaktadır. Bu sebepler şüphesiz kölenin yaşı, cinsiyeti, kabiliyeti, kullanılacağı işe göre fiziksel yapısı ve piyasadaki köle sayısına göre değişiklik gösterebiliyordu. Bunlara ek olarak köleler için verilen gümrük ve vergiler kölelerin fiyatını arttıran bir başka sebepti. Bir köle, birden fazla tüccara satıldıkça yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı kölenin fiyatı artıyordu.²⁰⁶

²⁰³ GŞS, no. 64, s. 43a/3.

²⁰⁴ GŞS, no. 64, s. 81a/4.

²⁰⁵ GŞS, no. 64, s. 59b/1.

²⁰⁶ İzzet Sak, *16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1987), s. 69.

Tablo 5: Galata 64 Numaralı Şer’iyye Sicilinde Kölelerin Kıymetleri

Tarih	Eşkali	Milliyeti	Cinsiyet	Değeri	Belge No.
13 Cemaziyülahır 1052 (M. 9 Ağustos 1642)	ela gözlü uzun boylu açık kaşlı	Ceneviz	Erkek	500 riyalı kuruş	8b/3, 9a/4
29 Şaban 1052 (M. 22 Kasım 1642)	-	-	Erkek	80 riyalı kuruş	43a/3
8 Zilkade 1052 (M. 28 Ocak 1643)	açık kaşlı ela gözlü yüzünde ve kolunda iki ellerinde eser-i cerh olan	-	Kadın	130 riyalı kuruş ve 110 kıta riyalı kuruş	62b/2
13 Şevval 1052 (M. 4 Ocak 1643)	açık kaşlı ela gözlü sarışın orta boylu	Rus	Kadın	200 riyalı kuruş	59b/1
6 Zilhicce 1052 (M. 25 Şubat 1643)	orta boylu gök ela gözlü sarışın	Rus	Erkek	Münferit fiyatı bilinmemekte.	81a/4

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

İncelenen defterde köle satışları her zaman pürüzsüz bir şekilde gerçekleşmemiştir. Köleyi sattıktan sonra kölenin hür olduğunu mahkemede ispat etmesi satış işleminin iptal olması manasına geliyordu. Buna 8 Zilkade 1052 (M. 28 Ocak 1643) tarihinde görülen bir dava örnek olarak gösterilebilir.²⁰⁷ İsmi başına getirilen unvan ile ulema sınıfından

²⁰⁷ GŞS, no. 64, s. 62b/2.

biri olduğu anlaşılan²⁰⁸ Kasımpaşa kasabası sakini Çavuşzade İbrahim Efendi, Ali Beşe b. Abdul'dan 130 riyali kuruşa Aişe bt. Kürd Ali isimli bir cariyeye almıştır. Daha sonra bu cariyeyi Sakız Adası'ndan Mehmed b. Ali'ye 110 riyali kuruşa satmıştır. Mehmed'in kölesi olduktan sonra Aişe, mahkeme huzurunda hür olduğunu ispatlamıştır. Aldığı kölenin hür olduğunu anlayan Mehmed ise İbrahim Efendi öldükten sonra köleyi aldığı fiyat olan 110 riyali kuruşu muhalefatından talep etmiştir. Özetlenen hükümde görüldüğü gibi satılan kölenin hür olduğu ispatlanırsa satış iptal olur ve kişi parasını geri alabilirdi.

Köle satışlarında defterde rastlanan bir başka anlaşmazlık konusu ise 1 Ramazan 1052 (M. 23 Kasım 1642) tarihinde gerçekleşen davada görülmektedir.²⁰⁹ Orta boylu, sarışın, ela gözlü ve Rus asıllı Raftar bt. Abdullah isimli cariyeye, mahkemeye gelerek vefat eden efendisi Mehmed b. Mehmed'in kızı Aişe'yi şikayet etmiştir. Raftar, mahkemede efendisinin kendisini beş sene hizmet şartıyla mükatebe ettiğini, bunun iki senesini efendisinin hayatta kaldığı sürede gerçekleştirdiğini ve geriye üç senesi kaldığını söyleyerek kendisini satmak isteyen Aişe'ye karşı çıkmıştır. Bu iddiasının ispatlanmasını isteyen mahkemeye iki kişi şahitlik etmiş ve Raftar'ın satılmasına izin verilmemiştir. Bu örnekle de görüldüğü gibi mükatebe yöntemi ile azat sözü verilen köle miras olarak aktarılabilir ve taahhüt ettiği meblağ/görevi efendisinin mirasçısına borçlanır ancak satılamazdı.

Galata 64 numaralı şer'iyye sicilinde bahsedilen 15 köleden 8'inin milleti kayıt altına alınmıştır. Bu 8 kölenin 7'si Rus kökenli, 1 tanesi Ceneviz asıllıdır. Kölelerin kaydedildiği davalarda kölelerin gayet ayrıntılı bir tarifile sicile kaydedildiğini görürüz. Böylece herhangi bir durumda köleler kolayca ayırt edilebilirdi. Kölelerin fiziksel özellikleri kaydedilirken boyları orta boylu, uzun boylu, gözlerinin rengi gök ela gözlü, kaşlarının şekli açık kaşlı, ten renkleri sarışın gibi örneklerle ifade edilmiştir. Buna ek olarak elimizdeki defterde yalnızca bir kayıta rastlansa da²¹⁰ diğer araştırmalarda bolca görülen vücutlarındaki yaralar kaydedilmiştir. Son olarak kayıtlarda kölelerin yaşları hakkında herhangi bir ibareye rastlanmamaktadır.

²⁰⁸ "... Umdetü'l-mevâlî ..." GŞS, no. 64, s. 62b/2.

²⁰⁹ GŞS, no. 64, s. 45a/2.

²¹⁰ "... yüzünde ve kolunda iki ellerinde eser-i cerh olan..." GŞS, no. 64, s. 62b/2.

Galata 64 numaralı şer'iyye siciline yansıyan kölelerin ikisi dışında diğerlerinin Müslüman olduğu görülmektedir. Din değiştiren kölelerin babalarının isimleri Allah'ın kölesi anlamına gelen Abdullah olarak kaydedilmiştir.

Bir köleye sahip olmak düşünüleceği gibi maliyetli bir iş olduğundan köle efendisi olmanın yaygın bir şey olduğunu söylemek zordur. İncelediğimiz defterde de köle sahiplerinin çoğunlukla belirli statüye sahip kişiler olduğunu söyleyebiliriz. Bu çıkarımı kişilerin isimlerinin başlarına veyahut sonlarına verilen elkablar ve unvanlardan yapabiliyoruz.

64 numaralı Galata şer'i'yye sicilinde de köle sahiplerinin Ağa, bey gibi ehl-i örfe ait unvanları kullanan 2 kişiye, el-Hac yani hacı unvanını kullanan ise 3 kişiye rastlanmaktadır. Buna ek olarak yine kişinin statüsünü belirten “umdetü'l-mevâlî” ve “fahrü'l-akrân” gibi elkabların köle efendileri tarafından kullanıldığı görülmektedir.

Sahibi tarafından daha önce bahsedilen azat yöntemleri ile hür bırakılan köleler daha sonra mutak durumunda yani azledilmiş köle olarak hayatlarına devam ediyorlardı. Aslında bunların hür insan ve köle arasında bir statüye sahip oldukları söylenebilir. Nitekim köleler hür olduktan sonra da Osmanlı sicillerinde hala eski efendisinin mutakı²¹¹ şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Köleler efendileri tarafından azat edildikten sonra genellikle kendilerine belirli miktarda mallar hibe edilmekteydi. Bu yardımlar efendilerin kölelerine aslında yeni yaşamına adapte olmasını kolaylaştıracak ihsanlar olarak düşünülebilir.

İncelenen sicilde 5 köleye yapılan 6 adet hibeye rastlanmıştır. Hibe edilen mallar genellikle bir insanın günlük yaşamda kullanacağı cinsten mallardır. Örnek olarak Galata'da Yazıcı Mahallesi'nde sakin olan el-Hac Mustafa b. Ali isimli kişi mutakı olan Bayram b. Abdullah'a 5.000 akçe kıymetinde pabuç ve mesti hibe etmiştir.²¹² Mülayim bt. Abdullah'ın mutakası olan Kamile bt. Abdullah isimli cariyeye yapılan hibe ise döşekten leğene kadar birçok günlük kullanım eşyasını kapsıyordu.²¹³

Gündelik ev eşyalarının yanı sıra mutaklarına vakıf gelirini ve mirastan pay veren efendiler de bulunmaktaydı. Nispeten büyük sayılacak bahçeli bir evini vakfeden el-Hac

²¹¹ Örnek olarak; “...Mülayim bt. Abdullah nâm hatun meclis-i şer'î şer'îfde mu'takası olan işbu râfi'ü'l-kitâb Kamile bt. Abdullah nâm hatun...” GŞS, no. 64, s. 76a/3.

²¹² GŞS, no. 64, s. 34b/2.

²¹³ GŞS, no. 64, s. 76a/3.

Mustafa b. Ali, bu taşınmazın getireceği geliri ilk başta kendine ardından mutakı Bayram b. Abdullah ve oğullarına bağışlaması²¹⁴ kölelerin efendilerinden yalnızca ev eşyası almadığına dair güzel bir örnektir. Galata'da Memi Çelebi Mahallesi'nde sakin iken vefat eden el-Hac Piyale Hoca b. Abdulhak isimli kişinin mirası ise karısı Müslime'ye ve mutakı olup vefat eden Veli Efendi'nin oğulları Kalenderi Mehmed Efendi ve Mehmed Bey'e kalmıştır.²¹⁵ Yine bu örnek efendi-köle arasındaki ilişkinin önemli göstergesi olarak düşünülebilir.

2.3.3. Müstemenler

Ticaret hacminin büyüklüğü gayet iyi bilinen Galata'nın bir diğer sakinleri de müstemenlerdir. Müstemen güvenmek manasına gelen eman kökünden türemiştir ve terim olarak "kendisine eman verilen kişi" anlamını taşımaktadır. Osmanlı hukukunda ise bu terim genellikle Osmanlı topraklarına ticaret amacıyla gelen tüccarlar için kullanılmıştır.²¹⁶ Osmanlı'daki önemli ticari merkezlerden biri olan Galata'da da müstemen tüccarların hareketliliğini şer'iyye sicillerinde görebiliyoruz.

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde yaklaşık bir senelik dönemde yabancı tüccarların konu edildiği 13 dava ile karşılaşmaktayız. Bu davalarda müstemenlerin farklı tanımlamalar ile sicillere kaydedildiği görülmektedir. Bunlardan şüphesiz en fazla kullanılan "müstemen" olurken, "Nasrani"²¹⁷ ve "efrenci"²¹⁸ gibi tabirlerin tüccarlar için kullanıldığını görmekteyiz. Bundan başka bazı belgelerde yukarıda belirtilen tanımlamalardan hiçbiri kullanılmayıp yalnızca geldiği memleketin tüccarı olarak tanımlandığı da görülmüştür.

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde 16 adet yabancı tüccara rastlanmıştır. Bunlardan 10'u İngiliz, 2'ser tanesi Venedik ve Acem (İran), 1 tanesi de Felemenk (Hollanda) tüccarıdır. 1 tüccarın ise geldiği ülke belirtilmemiştir.

İranlı tüccarların konu alındığı belgelerde özellikle tanımlamalarda diğerlerine göre bir farklılık görülmektedir. Bu tüccarlar için yukarıda belirtilen ifadeler yerine yalnızca

²¹⁴ GŞS, no. 64, s. 38b/1.

²¹⁵ GŞS, no. 64, s. 42b/3.

²¹⁶ Ahmet Özel, "Müste'men", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2006), 32/s. 140.

²¹⁷ "...İngiliz tâifesinden râfi'u hâze'l-kitâb Berolimo(?) v. Vaterno(?) nâm Nasrânî..." GŞS, no. 64, s. 66a/3.

²¹⁸ "...Felemenk tüccârından Gerterno(?) v. Lober nâm Efrenci..." GŞS, no. 64, s. 68a/2.

“acem tüccarı” ifadesi kullanılmıştır. Görülen bir başka farklılık ise bu tüccarların hepsi Ermeni olarak kaydedilmiştir. Bu Ermeni tüccarların özellikle İran-Osmanlı-Avrupa ipek ticaretinde etkin role sahip olan Yeni Culfa Ermenileri olması kuvvetle muhtemeldir.²¹⁹ Bilindiği üzere İran, tıpkı Osmanlı gibi Müslüman bir ülkedir ve Ermeniler Osmanlı’da olduğu gibi İran’da da zimmi statüsünde bulunmaktadır. Osmanlı Devleti İran’a Batı’daki devletlerin aksine biraz daha fazla imtiyaz vermiş ve Acem tüccarlarının Osmanlı topraklarında rahat bir şekilde ticaret yapmalarına imkan tanımıştır. Hatta Ivanova’ya göre Osmanlılar, Ermeni-Acem tüccarlarına bir müstemenden ziyade kendisine tabi olan bir zimmi gibi muamele etmiştir.²²⁰

Osmanlı’ya ticaret amacıyla gelen bu tüccarların iktisadi etkileşimde bulundukları çevreler genellikle gayrimüslim tebaa oluyordu. Öyle ki incelediğimiz sicilde müstemelerin taraf olduğu ticaret davalarının yalnızca 3’ünde karşı taraf Müslümandı. Gayrimüslim tebaa içerisinde ise Yahudilerin müstemelerle etkileşimi çoğunlukta idi. Müstemeler ile gayrimüslimler arasında gerçekleşen 7 davadan 4’ünde Yahudiler, 1’inde zimmi ve diğer 2’sinde Ermeniler diğer tarafı oluşturmaktadır. Ayrıca 1 adet davada Acem tüccarı ile İngiliz tüccarının ticaret yapmak üzere mahkemeye geldiğini görmekteyiz.

Müstemelerin davalarında tercümanların hazır bulunduğu görülmektedir. Nitekim bu husus devletlere Batılı devletlere verilen ahitnamelerde açık bir şekilde ifade edilmiştir. Örneğin Fransızlara 1569’da verilen ahitnameye göre bir Fransız mahkemelik olursa veyahut bir anlaşmazlık ortaya çıkarsa tercüman hazır olmadıkça davalarının görülmemesi karara bağlanmıştır.²²¹ Ancak incelenen defterlerde bu tercümanların isimleri her davada kaydedilmese de bir tercümanın varlığını vekillik yaptığı için görebiliyoruz. 28 Cemaziyülevvel 1052 (M. 24 Ağustos 1642) tarihinde görülen davada; İngiliz tüccarlarından olan Covani v. Golef’in vekilliğini Corç v. Lazari isimli Hristiyan

²¹⁹ 16. yüzyılın sonu itibarıyla I. Şah Abbas’ın kendi temsilcileri olarak ticaret yapan Yeni Culfa Ermenileri, bu dönemden itibaren Müslümanları geçerek İran ipek ticaretinde önemli bir noktaya gelmişlerdir. Zainullah Karimi, *İran Ticareti ve İran Ermeni Tüccarlarının Uluslararası Ticari Bağlantıları (1600-1650)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016), s. 22.

²²⁰ Ivanova Svetlana, “The Empire’s ‘Own’ Foreigners: Armenians and Acem Tüccar In Rumeli In The Seventeenth And Eighteenth Centuries”, *Oriente Moderno* 22/3 (2003), s. 699.

²²¹ Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953), s. 180.

yapmaktaydı.²²² Corç isimli tercümanın “İngiliz tüccarı tercümanlarından” şekliyle kaydedilmesi bu kişinin resmi olarak bu işi yaptığının bir göstergesi. Tercümanın isminin Nasrani ifadesi ile birlikte kaydedilmesinden dolayı bu kişinin Osmanlı tebaası bir zimmi olduğu düşünülebilir.

Müstemenler çeşitli gerekçelerle Galata mahkemesine başvuruyorlardı. Bunlar arasında en çok borç davaları bulunmaktadır. Örneğin 11 Cemaziyülevvel 1052 (M. 7 Ağustos 1642) tarihinde görülen davada²²³ Galata’da Kara Huriye? mahallesinde sakin olan Manik v. Aslan isimli Ermeni, memleketi belirtilmeyen Rikardo v. İstavret isimli müstemene 150 riyali kuruş borcu olduğunu ve bu borcun Rikardo tarafından davanın görüldüğü tarihten beş ay ertelediğini beyan etmiştir. Borç ile ilgili başka bir hüküm ise 17 Şaban 1052 (M. 10 Kasım 1642) tarihinde görülmüştür.²²⁴ Aralarında ticari ortaklık bulunan Yako v. David ve Kemal v. Yahuda isimli Yahudiler, İngiliz tüccarı olan Roca v. Koka ile yaptıkları alışverişten sonra kalan borçlarına karşılık daha önce rehin bıraktıkları eşyalarını ödeme yaptıktan sonra teslim aldıklarını kaydettirmişlerdir.

Elbette her zaman borç tahsil eden taraf müstemenler olmamıştır. Örneğin 2 Zilhicce 1052 (M. 21 Şubat 1643) tarihinde görülen davada²²⁵ Galata’da Kalafatçıbaşı Mahallesinde sakin Antuvan isimli Ermeni, Tomazo ve Rikardo isimli müstemenler ile aralarındaki alacak-verecek davası üzerine mahkemeye gelmiştir. Antuvan, söyleminde Tomazo, Rikardo ve yine İngiliz tüccarından olup vefat eden Camis v. Covani’nin ortak olarak kendisinden 6.500 riyali kuruş borç aldıklarını söyleyerek bu parayı talep etmiştir. Müstemen ortaklar, Antuvan’a 2.031 kıta riyali kuruş vermiş ve taraflar kendi aralarında bir anlaşma sağlamıştır. Bu borç davaları bize müstemenler ve Osmanlı’nın gayrimüslim tebaası arasında karşılıklı bir borç alışverişi olduğunu göstermektedir.

Müstemenler ayrıca sıklıkla alışverişlerini ve ticari işlemlerini kaydettirmek için de Galata mahkemesinin yolunu tutuyorlardı. Müstemenlerin köle de dahil çeşitli malları alıp sattığını görüyoruz. Buna örnek olarak 20 Rebiyülahir 1052 (M. 18 Temmuz 1642) tarihinde görülen dava²²⁶ örnek olarak gösterilebilir. İstanbul’un çeşitli mahallelerde sakin olan İsa b. İsmail, Mehmed b. Abdullah, Kasım b. Abdullah, Hacı Mahmud b.

²²² GŞS, no. 64, s. 15a/3.

²²³ GŞS, no. 64, s. 7b/1.

²²⁴ GŞS, no. 64, s. 41b/2.

²²⁵ GŞS, no. 64, s. 77b/1.

²²⁶ GŞS, no. 64, s. 10a/5.

Hüseyin, Hacı Müteveddin?, Hacı Yusuf b. Abdullah ve Hacı Mehmed b. Abdullah isimli kişiler Galata Mahkemesi'ne gelerek Venedik tüccarından Bazi v. Pederiko isimli kişiye 4.280 riyalı kuruşa bin kıta su sığırı gönü (derisi) sattıklarını ve bu miktarın 2.280 kuruşunu daha önce Bazi'den satın aldıkları malların borcundan düştüklerini, geriye kalan 2.000 kuruşu ise iki yüz gün sonraya ertelediklerini belirtmişlerdir. Bazi, muhtemelen satın aldığı su sığırı gönünün parasını bu malları sattıktan sonra ödeyecekti.

Satışla ilgili bir başka örneği birbiri ile bağlantılı olan 13 Cemaziyülevvel 1052 (M. 9 Ağustos 1642) tarihinde kaydedilen iki davada görüyoruz.²²⁷ Canfeza bt. Abdullah isimli kadın Galata Mahkemesi'ne gelerek Venedik tüccarından Lorenzo v. Lorenzo'ya Ceneviz asıllı kölesi Dimanko v. Loko'yu 500 riyalı kuruşa sattığını beyan etmiştir. Bu satışın hemen akabinde Canfeza kölenin satış değeri 500 riyalı kuruşu tekrar Lorenzo'ya verip “dar'ül-harb”da olan eşi Ömer b. Şaban'ın köle Dimanko'nun kardeşi olan Cani'nin elinde esir olduğunu ve verilen para ile eşini kurtarmak için Lorenzo'yu görevlendirdiğini söylemiştir. Bu davada görüldüğü gibi yabancı memleketlerden gelen tüccarlar yalnızca Osmanlı memleketinde ticaret ile uğraşmayıp ayrıca Osmanlı tebaasının sınır dışındaki işlerini görmek için de anlaşmalar dahilinde hareket edebiliyorlardı.

²²⁷ GŞS, no. 64, s. 8b/3, 9a/4.

3. BÖLÜM: İKTİSADİ HAYAT

3.1. Vakıflar

Arapça bir mastar olan vakf kelimesi sözlüklerde durdurmak, alıkoymak anlamlarına gelmektedir. Genellikle emanet, terk ve depo eylemlerini ifade eden bu deyim, pratikte dindarlık gayesiyle halkın ihtiyaçlarına ve ibadet hizmetlerine yardımcı olmak için adanmış nesne düşüncesine karşılık gelmektedir. Vakıfların menşei hakkındaki tartışmalarda bu müessesinin nüvesi her ne kadar eski Arap, Babil, Roma veya Bizans geleneklerine dayandırılrsa da vakıflar, İslamiyet ile bir hukuk düzeni içerisine oturtularak İslam medeniyetinin önemli müesseseleri arasında yer almıştır. Özellikle İslam dininde ayet ve hadislerle tavsiye edilen “sadaka” ve “sadaka-i cariye” sevabına ulaşma arzusu İslam vakıf hukukunun gelişiminde önemli bir rol oynamıştır.²²⁸ Zamanla hizmetin devamı adına bağışlanan malların miras bırakılmaması, hayır veya para karşılığında devredilmemesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda bağışlanan mallar için ilk başka “sadaka-i mevkufat” daha sonra “mevkufat” kelimeleri kullanılmış nihayetinde “vakıf” olarak adlandırılarak bağışlanan malların hayratlar zimmetinde kalması sağlanmıştır.²²⁹

İslam ile birlikte belirgin bir hüviyete ulaşan vakıflar, Müslümanların hayatında önemli bir yer edinmiştir. Fonksiyonu yalnızca ferdi bir hayırseverlik olmayan vakıflar, günümüzde devlet eliyle yürütülen birçok kamu hizmetini ifa etmekteydi. Özellikle Osmanlı pratiğinde sıkça gördüğümüz; okullar, camiler, mezarlıklar, yollar, köprüler ve çarşılar gibi yapıların faaliyetleri vakıflar sayesinde gerçekleşmiştir.²³⁰ Bu tür hizmetlere ek olarak ihtiyaç sahibi kişilere de yardım eden vakıflar, İslam medeniyetinde önemli bir yere ulaşmıştır. Osmanlı da önceki İslam devletlerinde var olan bu mirası almış ve gerektiğinde kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirerek Osmanlı Vakıf Medeniyeti’ni oluşturmuştur.

²²⁸ Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), s. 8-29.

²²⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993), III/s. 577.

²³⁰ Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), 1996), s. 42.

Vakıflar, Osmanlı kaza teşkilatında önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki kadı sicilleri üzerine araştırma yapan herkes inceledikleri defterde vakıflarla ilgili bir kayda rastlamaması imkansızdır. Nitekim kadı mahkemeleri, vakıfların kontrolü, teftişi ve tescili bakımından yetkili kurumlardan biridir. 64 numaralı Galata şer’iyye sicilinde 81 adet vakfın ismiyle karşılaşmaktayız. Ancak mahkemeye gelen mütevellileri vasıtasıyla bilgi sahibi olduğumuz vakıfların tümü hakkında ayrıntılı bilgilere sahip olamıyoruz. Bazen vakıfların tüzüğü olan vakfiyelerle karşılaşabilirken bazen de yalnızca ismini görmekle yetiniyoruz. Biz de bu kısımda elimizdeki vakıflarla ilgili verilere dayanarak Osmanlı sosyal ve ekonomik yönündeki katkıları, türleri, çalışma yöntemleri gibi konulara değinmeye çalışacağız.

3.1.1. Vakıfların Galata’daki Fonksiyonları

Vakıflar, vakfedilen mülk ve paranın sağladığı fırsatlar ile Osmanlı halkının sosyal ve iktisadi hayatında önemli bir yerde bulunmaktadır. Vakıflar, şehirlerdeki amme hizmetlerinin büyük bir kısmını yerine getirirken ayrıca gerektiğinde halka nakit para ihtiyacı sağlayan, gerektiğinde ise kiralama işlemleri ile şehirlerin iktisadi devamlılığını sürdürülmesine yardımcı olan kurumlar olmuştur. Bu bölümde halkın hangi yöntemlerle vakıflardan yararlandığı örnekler üzerinden değerlendirilmeye çalışılacaktır. İncelenen defterde halkın genellikle vakıflardan kredi yöntemi ile nakit para ihtiyacını karşıladığı ve belirli yöntemler ile kiralama işlemi yaptığı görülmektedir.

Osmanlı vakıf medeniyetinin bir ürünü olan para vakıfları, kuruluş sermayesinin belirli kısmı veya tamamı paradan oluşan vakıflardır. Daha önce bahsedilen geleneksel “sadaka” niyeti ile kurulan bu vakıflar, ana paranın işletilmesiyle elde edilen geliri amme hizmeti olarak adlandırabileceğimiz faaliyetlerde kullanmaktaydı. Bu yararlarla ek olarak para vakıfları bu gelir ile kişilerin nakit ihtiyaçlarını karşılamak adına kredi sağlıyordu. Vakıflara Osmanlı’dan daha önceki devirlerde rastlansa da para vakıflarının ilk örneği 1423 tarihlidir. 15. yüzyıl ve 16. yüzyılın başlarında pek popüler olmayan bu kurumlar özellikle I. Süleyman (1520-1566) döneminde önde gelen vakıf kurma yöntemi olarak karşımıza çıkmaktadır.²³¹

²³¹ Tahsin Özcan, “The Legitimization Process of Cash Foundations: An Analysis of the Application of Islamic Law of Waqf in the Ottoman Society”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2008), s. 238-239.

Osmanlı mahkeme kayıtlarında 15. yüzyıl başlarında işlemleri görülmeye başlayan bu vakıflar, 16. yüzyıl itibarıyla tüm Anadolu ve Rumeli’nde Osmanlı halkının kredi temin etmek adına kullandığı oldukça yaygın bir müessese haline gelmişti.²³² Faiz, bilindiği üzere İslam hukukuna tamamen aykırı bir mefhumdur. Dolayısıyla bu ihlal, 16. yüzyılda para vakıflarının gitgide artmasıyla Osmanlı ulehasının üzerinde tartıştığı bir konu olmuş ve çeşitli görüş ayrılıkları yaşanmıştır.²³³ Ancak bu tartışmalara rağmen Osmanlı halkının özellikle ticaret ile uğraşan kesiminin para vakıflarını kullandığı görülmektedir. Kısacası para vakıfları, İslam hukukunda uzlaşması hiç de kolay olmayan faiz konusunda şaşırtıcı derecede esnekliğin sağlanabildiği, Osmanlı icadı kurumlar olarak ortaya çıkmıştır.²³⁴

Para vakıflarının temel gelir kaynakları kişilere kullandırdıkları kredilerden aldıkları ribh yani faiz oranıydı. Bu tür vakıflar, kazandıkları bu geliri belirli yöntemlerle işleyerek vakfın gelir döngüsünü devam ettiriyorlardı. Bu yöntemlerden ilki mu’âmele-i şer’iyye’dir. Hukuki dayanağı bey’ül-îne satım akdidir. İslam uleması arasında tartışmalı bir mevzu olan bu akde göre bir kişi malını veresiye olarak satıp, malın tesliminden sonra yine aynı kişiden peşin ama daha az bir bedelle satın almaktaydı. Değişik şekilleri de olan bu sistemde önemli olan veresiye alıp peşin satarak ödünç para temin etmek ve para sahibine de fazla bir miktar kazandırmaktadır. İslam’ın ilk yıllarından itibaren kullanılan bu yöntem daha sonraları Osmanlı hukukçuları tarafından para vakıflarının işletilmesi için kanuna uydurulmuş ve mua’âmele-i şer’iye ismini almıştır.²³⁵

İkinci yöntem ise bey’ bi’l-istiğlal’dir. Bu yöntem dar manada tanımlanacak olursa satıcının kendi malını tekrar kiralamak şartıyla geçici olarak satmasıdır. İstiğlal yoluyla vakıflardan kredi alma işlemlerinde kişiler vakıf mütevellilerine mülklerini geçici olarak satmaktaydı. Yine aynı işlem esnasında satılan mülklerin belirli bir süreliğine eski sahibine kiralandığı görülmektedir. Bu yöntem ile kişi borçlanacağı miktarda paraya evini vakfa rehin olarak bırakıyor ve karşılığında kira bedeli kadar faiz miktarını ödemeyi kabul ediyordu.²³⁶ Vakıfların tatbikatında bey’ bi’l-istiğlal’i bir örnek ile izah etmeye çalışırsak;

²³² Murat Çizakça, “Cash Waqfs of Bursa, 1555-1823”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 38/3 (1995), s. 313.

²³³ Bu tartışmalar konumuzun asıl odak noktası olmadığı için metin içinde değinilmemiştir. Tartışmalar için bkz. Jon E. Mandaville, “Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire”, *International Journal of Middle East Studies* 10/3 (Ağustos 1979), 289-308.

²³⁴ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017), s. 54.

²³⁵ Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, s. 225-226.

²³⁶ Gerber, *Economy and society in an Ottoman city*, s. 128.

A kişisi B vakfına evini 100 kuruşa satmakta, B vakfı aynı evi 12 ay süreyle aylık 10 kuruşa kiralamaktaydı. Burada A kişisi hem evini kullanmaya devam ediyor hem de 100 kuruşluk nakit ihtiyacını sağlıyordu. B vakfı ise 12 ay sonunda alacağı 120 kuruştan 20 kuruşluk kar etmiş oluyordu. Süre sonunda miktar ödendiğinde ise A kişisi evini geri alıyordu.

Ferağ bi'l-istiğlal ise vakıfların kullandığı üçüncü yöntemdi. Uygulama bakımından bey' bi'l-istiğlal'e çok benzeyen bu yöntemde kişi miri arazi üzerindeki tasarruf hakkını, borcunu geri ödediğinde almak şartıyla alacaklıya ferağ etmekteydi. Miri arazilerin ve icareteynli vakıf arazilerinin satılması veya rehin gösterilmesi kabul edilmediğinden bu işlem gerçekleştirilmekteydi.²³⁷

Para vakıflarının kullandığı bir başka borç verme yöntemi ise karz-ı hasen'di. Faizsiz ödünç verme anlamına gelen bu yöntem faize alternatif olarak düşünülmüş ve teşvik edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu teşvike rağmen diğer yöntemler arasında en az kullanılanı olmuştur. İnsanlar arasındaki güven eksikliği ve mal sahiplerinin verdikleri borçlardan çıkar sağlama istekleri daha önce bahsedilen yöntemlerin daha sıklıkla kullanılmasına sebebiyet vermiştir. Para vakıflarının karz-ı hasen yöntemiyle verdikleri borçlara rastlansa da bunların hangi amaçlarla ve vadelerle verildiği konusunda yeterince bilgi bulunmamaktadır.²³⁸

64 numaralı Galata şer'iyye siciline kaydedilen vakfiyelerde veyahut vakıflarla ilgili davalarda yalnızca bir adet para vakfı kurma girişimine rastlansa da borç işlemlerindeki bilgilerde ve istiğlal türü mülk satışlarında halkın nakit sağlamak adına bu kurumları kullandıkları görülmektedir. Ancak elimizdeki sicilde kullanılan terminolojiden dolayı vakıfların borç verme yöntemlerini tespit etmek oldukça zordur. Osmanlı kadı sicillerindeki faizli finansman sağlama yöntemlerini ifade etmek için genellikle devr-i şer'iyye, ribh, muamele/muamele-i şer'iyye, faide ve istirbah gibi kelimeler kullanılmıştır.²³⁹ Bu kelimelere yalnızca bir davada, nakit parasını vakfeden Mustafa Dede isimli kişinin vakfiyesine yapılan bahiste rastlanmıştır. Ancak bu kayıta bahsedilen

²³⁷ Ali Bardakoğlu, "Ferâğ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/s. 354.

²³⁸ Tahsin Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), s. 73.

²³⁹ Ronald C. Jennings, "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 16/2/3 (1973), s. 187.

vakfiyenin aslını görmediğimiz için yalnızca Mustafa Dede'nin 37 esedi kuruşunu %11,5 faiz işletilmesi şartı ile vakfettiği bilgisine ulaşabiliyoruz.²⁴⁰ İncelenen defterdeki vakıflardan sağlanan finansman işlemleri ayrıntılı olarak istiğlal satışlarında, kısmi olarak ise borçlu kişilerin başkalarıyla olan alışveriş işlemlerinde ve vakıf mütevellilerinin tahsillerinden anlaşılmaktadır.

Para vakıflarından istiğlal yoluyla kredi alanlara ilk örnek 12 Cemaziyülevvel 1052 (M. 8 Ağustos 1642) tarihinde görülmektedir.²⁴¹ Galata dahilinde Sultan Bayezid Mahallesi'nde sakin olan Yanaki v. Ekesno isimli zimmi mahkemeye gelerek, Safiye Hanım bt. Mehmed'in mütevelliliğini yaptığı Pertev Paşa Vakfı'na aynı mahallede bulunan evini ve Beşiktaş Kasabası'nda Fundalık isimli mevzide bulunan bağını, istiğlal yoluyla 375 kıta riyalı kuruşa yani 30.000 akçeye sattığını beyan etmiştir. Sattığı mülkünü ise vakıftan bir yıllığına 3.000 akçeye kiralamıştır. Özetlenen bu hükümde aslında Yanaki'nin evini rehin göstererek 375 riyalı kuruş yani 30.000 akçelik bir kredi aldığı görülmektedir. Evin Yanaki'ye tekrar 3.000 akçeye kiralanması ise alınan borca %10 faiz uygulandığının resmi olmayan bir tasviridir.

İstiğlal usulüne başvuran başka bir kişi ise Nikola isimli zimmidir.²⁴² Bir önceki örnekteki kişi gibi Sultan Bayezid Mahallesi'nde sakin olan Nikola, mahkemeye gelerek bi-Zaman (...) Ağa Vakfı'na müteveli olan Hasan Efendi b. Fazullah isimli kişiye aynı mahallede olan mülkünü 125 riyalı kuruşa yani yaklaşık 10.000 akçeye sattığını, bunun ardından aynı mülkü 1.200 akçeye bir seneliğine kiraladığını beyan etmiştir. Bu hükümde Nikola'nın aslında 10.000 akçelik krediye karşılık %12'lik bir faizle 11.200 akçe ödemeyi kabul ettiğini görüyoruz. Bir önceki örneğe göre bu hükümdeki farklılık ise satış ve kiralama işleminin ardından Dimitri b. Todori isimli zimminin satış işlemine kefillik yapmasıdır. Diğer vakıflardan kredi alma işlemlerinde görülmeyen kefalet işlemi, yüksek ihtimalle vakfın kredi verdiği miktarı Nikola'nın ödememesi durumunda borcuna garantör olarak belirlediği kişiydi.

Elimizdeki verilere göre en yüksek faizle kredi veren para vakfı Merhum İbrahim Efendi Vakfı'ydı. 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde iki kredi davasında karşımıza çıkan

²⁴⁰ GŞS, no. 64, s. 61b/1.

²⁴¹ GŞS, no. 64, s. 9a/2.

²⁴² GŞS, no. 64, s. 14b/2.

vakfın, uyguladığı faiz miktarı %12,5'tu. Bu iki davanın birinde²⁴³ Domenico v. Antuvan isimli zimmi Galata haricinde Sururi Efendi Mahallesi'ndeki evini Merhum İbrahim Efendi Vakfı mütevellisi Mehmed Efendi b. Ali'ye 1.000 riyalı kuruşa sattığını ve aynı mülkün 125 riyalı kuruşa yani satış miktarının %12,5'ine kendisine kiralandığını beyan etmiştir. Merhum İbrahim Efendi Vakfı'nın dahil olduğu bir başka kredi davası ise aynı zamanda kredisini ödeyen birinin evini teslim aldığını göstermesi adına önemlidir.²⁴⁴ Müteveli Mehmed Efendi b. Ali, daha önce Corci v. Lazari isimli zimminin evini 1.000 riyalı kuruşa kendisine sattığını ve kendisinin de aynı evi bir seneliğine 125 riyalı kuruşa yani satış işleminin %12,5'lik miktarına kiraladığını ve Corci'nin bir sene boyunca mülkü tasarruf ettiğini beyan etmiştir. Mehmed Bey, Corci'nin bir senelik tasarrufundan sonra satış işleminin tarafların arasında rıza ile feshedildiğini söylemiş ve Corci'den alacağı olan 1.000 riyalı kuruş satış bedeli ile bir senelik kira bedeli olan 125 riyalı kuruşu alıp evi tekrar Corci'ye teslim ettiğini söylemiştir. Bu dava aslında kendi başına istiglal yoluyla vakıfların verdiği kredi işleminin nasıl işlediğini anlamak adına yeterlidir.

Para vakıflarını sadece erkeklerin değil kadınların da kullandığı görülmektedir. Buna Sultane bt. Kostantin isimli gayrimüslim kadın örnek olarak verilebilir.²⁴⁵ Galata dahilinde Bayezid mahallesinde sakin olan Sultane, Halil Ağa Vakfı mütevellisi olan Hasan Bey b. Abdullah isimli kişiye aynı mahalledeki evini 100 riyalı kuruşa satmıştır. Bu işlemin ardından müteveli Hasan Bey'in aynı evi 10 riyalı kuruş karşılığında tekrar Sultane'ye kiraladığını görmekteyiz. Daha önceki örneklerde görüldüğü gibi aslında Sultane, Halil Ağa Vakfı'ndan 100 riyalı kuruş kredi almış ve karşılığında %10'luk bir faiz ödemeyi kabul etmiştir. Kadınların para vakıflarını kullanıma dair bir başka örnek de Fatma Hanım bt. Merhum Hasan Paşa isimli kadındır.²⁴⁶ Galata haricinde Beşiktaş Kasabası'nın Sinan Paşa Mahallesi'nde sakin olan Fatma Hanım, vekili aracılığıyla aynı yerdeki evini Katib Mustafa Vakfı mütevellisi Eşref Efendi b. Veli'ye 20.000 akçeye satmıştır. Bu işlemin ardından aynı ev, satış miktarının %10'una denk gelen 2.000 akçeye Fatma Hanım'a kiralanmıştır. Bu işlemde Fatma Hanım 20.000 akçelik krediye karşılık %10 faiz ödemeyi kabul etmiştir.

²⁴³ GŞS, no. 64, s. 74b/1.

²⁴⁴ GŞS, no. 64, s. 74b/2.

²⁴⁵ GŞS, no. 64, s. 19a/2.

²⁴⁶ GŞS, no. 64, s. 14a/4.

Vakıflardan borç alan kişiler öldüğünde, vakıf mütevellileri alacaklarını borçlunun muhalefatından talep edebiliyorlardı. 4 Şaban 1052 (M. 28 Ekim 1642) tarih bir davaya göre Eyüp'teki Merhum Ali Ağa Vakfı mütevellisi Abdurrahman Çelebi b. Receb isimli kişi mahkemeye gelerek Galata'nın Saray Mahallesi'nde ölen Françesko v. Duma'nın vakfa 22.000 akçe borcu olduğunu, bu borç karşılığında Saray Mahallesi'nde olan mülkünün rehin olarak vakıfta kaldığını söylemiş ve borcun muhalefattan verilmesini Françesko'nun varislerinden talep etmiştir. Ardından borcu varislerinden alarak mülkün rehinini kaldırmıştır.²⁴⁷ Bu tahsil yöntemine bir başka örnek²⁴⁸ ise Galata'nın Hacı Memi Mahallesi'nde vefat eden Mustafa Reis b. Ramazan'ın muhalefatında Galatasaray Vakfı'na 5.000 akçe borcu olduğunun belirtilmesi eklenebilir.

Mütevellilerin tahsilat adına kullandıkları başka bir yöntem ise borçlunun rehin bıraktığı evini satmak istedikleri zaman mahkemeye gelip borcu tahsil etmektir. Nitekim bu yönteme Ayşe bt. eş-Şeyh İbrahim Efendi isimli kadının damadına ev satışı yaparken vakıf mütevellisinin yaptığı tahsilat örnek olarak verilebilir.²⁴⁹ Bu örnekte Ayşe'nin damadı Hızır Beşe'ye evini 30.000 akçeye satarken borçlu olup evi rehin bıraktığı Merhume Nuri Hatun Vakfı mütevellisi Memi bt. Muharrem'in Ayşe'nin vakfa 200 riyalı kuruş yani 16.000 akçe borcu olduğunu ve bunu Ayşe'den tahsil ederek evin rehinini kaldırdığını görüyoruz. Yine bu yönteme Galata'da Şahkulu Mahallesi'nde sakin olan Rıdvan bt. Abdullah'ın vefat eden karısında kalan evini kızı Havva'ya satarken İsmail Çelebi Vakfı'nın mütevellisi Mehmed Bey b. Ahmed'in borcu tahsil etmesi²⁵⁰ ve Sabiha bt. Hüseyin isimli kadının evini sattığı 100 riyalı kuruşu evi satın alan kişi vasıtasıyla İstanbul'daki eş-Şeyh Alaeddin Vakfı'na havale etmesi²⁵¹ örnek olarak gösterilebilir.

İstiğlal satışlarının dışında vakıf-kredi ilişkisinin ipuçlarını bulabileceğimiz belgelerde maalesef ayrıntılı bilgilere ulaşamıyoruz. Bu davaların içerisinde herhangi bir faiz işlemi görülmemekle birlikte yalnızca vakıftan borçlanan kişilerin hangi vakıflara ne kadar borçlandığı gibi bilgileri elde edebiliyoruz. Ancak istiğlal satışları ile toplandığında para vakıflarının kimler tarafından tercih edildiği görülebilir. Bu manada para vakfı ile kredi ilişkisi olduğu görülen 12 kişiden 7'sinin gayrimüslim 5'inin ise Müslüman olduğu

²⁴⁷ GŞS, no. 64, s. 40a/1.

²⁴⁸ GŞS, no. 64, s. 3b/3.

²⁴⁹ GŞS, no. 64, s. 61a/2.

²⁵⁰ GŞS, no. 64, s. 66b/3.

²⁵¹ GŞS, no. 64, s. 35b/1.

görülmektedir. Para vakfı ile kredi ilişkisi görülen 4 kadından 3'ü Müslümandır. Bu istatistikler bize Osmanlı halkının her kesiminin günümüzdeki gibi banka ilişkilerinin olmadığı bir dönemde nakit ihtiyacını karşılamak adına para vakıflarına başvurduğunu göstermektedir.

Özellikle istiğlal yoluyla verilen kredilere bakılarak Galata'daki para vakıflarının kullandıkları faiz oranı hakkında birkaç şey söylenebilir. Elimizdeki verilere göre Galata'daki vakıfların %10 ile %12,5 arasında bir faiz oranı ile kredi verdiği görülmektedir. Bu faiz ortalama 11,25 oranındadır. Barkan, 16. yüzyılın ortalarında İstanbul'daki para vakıflarının faizi oranını %10/11,25,²⁵² Genç %10/15,²⁵³ İnalçık ise normal oranın %10²⁵⁴ olduğunu belirtmiştir. Bu rakamlara göre Galata'da 1643 yılında aktivitelerini izleyebildiğimiz para vakıflarının uyguladığı faiz politikasının normal bir seyrinde işlediğini söyleyebiliriz.

Halkın nakit para ihtiyacını temin etmek dışında vakıflar, insanlar için ayrıca sosyal ve ekonomik tesislerin inşasında önemli bir yere sahipti. Vakfın sürdürülebilirliği ve giderlerinin karşılanması için vakıfların mülk kiralama ile gelir elde ettikleri görülmektedir. Elimizdeki kayıtlarda kira ücreti ile vakfa gelir sağlayan pek çok dükkan, ev ve arsaya rastlanmaktadır. Vakıflar bu mülkleri üç yöntemle kiralıyordu; icâre-i sahiha, mukataa ve icâreteyn.²⁵⁵

Fıkıh kitaplarındaki bilinen tek kiralama usulü olan icâre-i sahiha, kısıtlı bir kiralama süresini ifade ediyordu. Osmanlı pratiğinde ender rastlanan bu tür ile topraklar en fazla üç, diğer gayri menkuller ise bir yıllık kiralama müddetine sahipti. Diğer iki yöntem ise Osmanlı'nın kendi ihtiyaçları konusunda geliştirdikleri yöntemlerdi. Mukataa usulü, kesilmiş bir yıllık ücretle, vakfedilmiş toprağın idaresinin, üzerinde şahsi mülk yapabilme ve ağaçlandırabilme hakkı ile devredilen bir sözleşmedir. Yalnızca kira ödenmediği zaman fesih gerçekleşebilen bu yöntemde kiralama ile oluşan tasarruf hakkı miras olarak bırakılabiliyordu. Kiracı, üzerinde inşa ettiği mülk ve ağaçlarda sınırsız mülkiyet hakkına sahipti hatta isterse bunları vakfedebiliyordu. Çift kira da denilen icâreteyn ise Osmanlı

²⁵² Ömer Lütfi Barkan - Ekrem Hakkı Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1970), s. XXXI.

²⁵³ Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, s. 82.

²⁵⁴ Halil İnalçık, "Capital Formation in the Ottoman Empire", *The Journal of Economic History* 29/1 (Mart 1969), s.34.

²⁵⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu", *Vakıflar Dergisi* 18 (1984), s. 20.

vakıflarının en çok kullandığı kiralama türüydü. İcadı 16. yüzyıla dayanan bu yöntemde kiracı vakıf mütevellisine, kiralama esnasında bir kereliğine mahsus olmak üzere icâre-i muaccele yani peşin bir kira ile ertelenmiş kira anlamına gelen icâre-i müeccele adında aslen normal kira bedelinden oldukça düşük olan ve değiştirilmesi mümkün olmayan bir ücret ödüyordu. Yediyıldız'a göre icâreteyn usulü vakıfların ancak işletilemeyecek kadar harap olmuş ve vakfın gelirlerinin tamiratına yetmediği mülklerde kullanılıyordu. Nitekim alınan peşin kiralar (icâre-i muaccele) normal değerinin yarısı kadardı.²⁵⁶ Bu yöntemle kiralanan gayrimenkullerde kiracı mutlak mülkiyet hakkına sahip değildi. Ancak bu mülkten istedikleri gibi faydalanma, haklarını miras yoluyla çocuklarına bırakma ve vakıf mütevellisinin izni ile satma hakları mevcuttu.²⁵⁷

64 numaralı Galata şer'iyye sicili incelendiğinde yukarıda bahsedilen üç kiralama yönteminden ikisinin kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki olan mukataa ile kiralanan toprakların maalesef kiralama hüccetleri sicilde bulunmamaktadır. Ancak bilindiği üzere mukataa ile kiralanan toprakların üzerine kiracılar ev inşa edebilmekteydi. İşte bu evlerin satışları esnasında vakıfların aldıkları mukataa kiralarını görebilmekteyiz. Örneğin Petro b. Benayot isimli zimminin gümrük emini Ali Paşa'ya sattığı evin mukataa kirası senelik 150 akçe idi.²⁵⁸

İncelediğimiz dönemde vakıfların yaygın olarak kullandığı kiralama biçimi icareteyn usulüydü. Vakıfların kiraladığı dükkanlar arasında demirci dükkanı, bozahane, ekmekçi, fırın, çuka dükkanı, iplikçi dükkanı, balıkçı dükkanı, pazarcı dükkanı hatta meyhaneye rastlanmaktadır. Örneğin Mustafa Bey'in kurduğu vakfa müteveli olan oğlu Hüdaverdi Çelebi'nin Galata'nın Tophane Kasabası'nda el-Hac Memi Mahallesi'ndeki fırın yerini, 4.000 akçe icare-i muaccele (peşin kira) ve ayda 15 akçelik ücret-i müeccele ile Mehmed Bey b. Bayram isimli kişiye kiraladığı görülmektedir.²⁵⁹

Vakıflardan icareteyn ile kiralanan gayrimenkullerde kiracılar aslında mülkün tasarruf hakkını satın almaktaydı. Bu tasarruf haklarını isterlerse başka kişilere mütevellinin izni olmak şartıyla satabilirdi. Bu uygulamaya 1 Zilhicce 1052 (M. 20 Şubat 1643) tarihindeki kayıt örnek olarak gösterilebilir.²⁶⁰ Galata haricinde sakin olan Dimo v. Andriye,

²⁵⁶ Yediyıldız, "XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu", s. 21.

²⁵⁷ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *İslâm Ansiklopedisi* (Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı, 1997), 13/s. 159.

²⁵⁸ GŞS, no. 64, s. 8b/1.

²⁵⁹ GŞS, no. 64, s. 59b/3.

²⁶⁰ GŞS, no. 64, s. 75/4.

Ayasofya Evkafı'ndan icare-i muaccele ve ücret-i müeccele ile tasarruf hakkını elinde bulundurduğu demirci dükkanını Kosta v. Duka isimli bir zimmiye 450 günlüğüne kiralamıştı. Daha önce bahsedildiği gibi icareteyn ile kiralanan bir mülk miras olarak varislere aktarılabilirdi. Örneğin Hristokolo v. Yamandi isimli zimmi babasının Ayas Paşa Vakfı'ndan icareteyn ile kiraladığı meyhanenin babasının vefatından sonra kendisine intikal ettiğini beyan ederek vakıf mütevellisinden tasarruf hakkının kendine ait olduğuna dair hüccet istemiştir.²⁶¹ Vakıftan kiralanan mülkün kiracısı vefat ettiğinde eğer ki bir varisi yok ise mülkün tasarruf hakkı, müzayede olunarak başka birinin alması sağlanıyordu. Bu uygulamaya el-Hac Muhammed Vakfı'dan bir bab dükkan ve bir bab iplikçi dükkanının tasarruf hakkına sahip olan Yusuf b. el-Hac Hasan'ın vefatından sonra varisi olmadığından Rukiye bt. Hasan ve Emine Hatun bt. Seydi isimli kadınlara toplam 27.500 akçelik icare-i muaccele bedeli ile tasarruf hakkının satışı örnek gösterilebilir.²⁶²

Vakıf mütevellilerinin, kiraladıkları dükkanların faaliyet göstermediklerinde mahkemeye gelerek bu konuda şikayette bulunmaları sicillere yansıyan bir başka husustur. Şekli itibariyle mefkud kayıtlarından²⁶³ farklı ancak aynı amaçla yazılan bu kayıtlar işlemeyen dükkanların vakıflara getireceği maddi zararın engellenmesi üzerine kaleme alınmıştır. Mütevellilerin bu durumlarda şikayetlerinin, dükkan boş kaldığından dolayı başka birine kiralama istekleri olarak düşünülebilir. Bu gerekçe ile Galata Mahkemesi'ne şikayete gelen mütevellilerden birisi Üsküdari eş-Şeyh Mahmud Efendi Vakfı mütevellisi Fatma Hatun bt. eş-Şeyh Mahmud Efendi'dir.²⁶⁴ Fatma Hatun yerine mahkemeye gelen vekili Gazi Ahmed Dede, vakfın kiracısı olan Bolohoroni? isimli zimminin kiraladığı balıkçı dükkanında eşyalarını dükkan içerisinde kilitleyerek yirmi gündür kayıp olduğunu ve bu yüzden dükkanın battal yani işlemez durumda olduğunu beyan ederek dükkanın başka birine kiralınması için kendine teslim edilmesini istemiştir. Bu istek karşısında mahkeme, dükkana bir heyet göndererek dükkanın içindeki eşyaları saydırmış, eşyaların balıkçı taifesinin ihtiyarı ve kethüdası marifetiyle yine balıkçılık yapan Nikola v. Dimyo isimli zimmiye emanet edilmesini istemiştir.

²⁶¹ GŞS, no. 64, s. 6b/1.

²⁶² GŞS, no. 64, s. 31b/1.

²⁶³ Mefkud kayıtları hakkında ayrıntılı bilgi hakkında bakınız; Fatih Bozkurt, "Şer'iyye Sicilleri'ndeki Mefkud Kayıtları ve İstanbul'un Kayıp Bakkalları", *Akademik İncelemeler Dergisi* 11/1 (2016), 121-144.

²⁶⁴ GŞS, no. 64, s. 20b/1.

Dükkanların dışında menzil ve arsaların da icareteyn ile kiralandığı görülmektedir. Dükkanların kiralınmasında görülen yöntemlerin aynısına menzil ve arsalarda da rastlanmaktadır. Vakıflardan kiralanan mülklerin tasarruf hakkı alınıp satılabilir, başkasına kiralabilir, miras bırakılabilir. Hem menzil hem de arsaların satış işlemine örnek vermek işlemlerin nasıl yürütüldüğünü göstermesi açısından faydalı olacaktır.

Galata'nın Cami-i Kebir mahallesinde sakin olan Raziye bt. Abdullah, Berri Bey Evkafı'ndan icare-i muaccele ve günlük 2 akçe icare-i müeccele ile elinde bulundurduğu menzilin tasarruf hakkını yine Fatma bt. Arslan isimli kadına müteveli izni ile 3.700 akçeye satmıştır.²⁶⁵ Arsaların tasarruf hakkının satılmasına örnek olarak ise aktif bir devlet görevlisi olan Mustafa Paşa'nın kiraladığı arsa gösterilebilir.²⁶⁶ Bu kiralama işleminde Ayasofya-ı Kebir Vakfı'na ait olup, tasarruf hakkı Ahmed Çelebi b. Mehmed isimli kişinin elinde olan 60,5 ziralık arsanın, 25 kıta riyali kuruşa (2.000 akçeye) Mustafa Paşa'ya satıldığı görülmektedir. Bu satış işleminde ayrıca satılan arsa belge üzerinde tanımlanırken arsanın Ayasofya-i Kebir Vakfı'na senede on akçelik mukataa kirası olduğu belirtilmiştir.

3.1.2. Vakıf Kurucularının Sosyal Statüleri

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde gerek yalnızca ismi belirtilen gerekse vakfiyelerden ve işlemlerinden ayrıntılarına sahip olduğumuz vakıfların kimler tarafından kurulduğu üzerine birtakım çıkarımlar yapılabilir. Bu isimlere bakarak vakıf kuranların cinsiyetleri, kullandığı unvanlar üzerinden vakıf kurucularının hangi sosyal statüye sahip oldukları belirlenebilir.

Cinsiyet bağlamında vakıf kurucularına bakıldığı zaman belirlenebilen 80 vakıftan 16'sının yani yaklaşık %20'sinin kadınlar tarafından kurulduğu görülmektedir. Bu kadınların tümünün kullandığı unvanlara bakılacak olursa 14'ünün isimlerine bitişik bir şekilde "hatun" unvanı ile anıldığı görülmektedir. Diğer iki kadından biri "hâce" unvanı ile anılırken diğer kadının ise herhangi bir unvan ile belirtilmediği görülmektedir. İncelenen deftere yansıyan 10 adet vakfiyeden 4 tanesinde kadınların mülklerini vakfettikleri görülmektedir.

²⁶⁵ GŞS, no. 64, s. 33b/2.

²⁶⁶ GŞS, no. 64, s. 66a/1.

İncelenen sicilde bir gayrimüslimin kurduğu vakfa rastlanmamaktadır. Ancak isimlerine bakıldığında bazı kiliselerin vakıfları olduğu görülmektedir. Bu vakıflar Hıdrellez Kenisesi Vakfı²⁶⁷, Kenise Vakfı²⁶⁸ ve Efrenc Kenisesi Vakfı²⁶⁹ olarak incelemekte olduğumuz sicile yansımıştır. Ancak bu vakıfların faaliyetleri hakkında bilgimiz oldukça sınırlıdır. Yalnızca Hıdrellez Kenisesi Vakfı'nın yine gayrimüslim mütevellisi Yorgi v. Hristo vasıtasıyla Ergeri v. Todori isimli zimmi ile yaptığı mülk satışı görülmektedir.

Kurucuların unvanlarına bakıldığı zaman Galata 64 numaralı şer'iyye sicilinde Bey, Paşa, Katib, Ağa ve Kethüda gibi askeri unvanların yansıra eş-Şeyh, el-Hac ve Dede gibi dinsel altyapısı olan unvanların kullanıldığı görülmektedir. Yine Efendi, Çelebi ve Katib vb. halk arasında saygınlığı olan unvanların vakıf kurucularının isimlerinde yer aldığı görülen bir başka husustur.

Tablo 6: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilinde İsmi Geçen Vakıflar

1b/1	Hıdrellez Kenisesi Vakfı
1b/1	Mehmed Bey Vakfı
1b/1	Saray Vakfı
2b/2	Şehzâde Sultân Mehmed Han Vakfı
3b/3	Galatasaray Vakfı
4a/3	Yükçüzade Vakfı
5b/3	Terk? Ali Vakfı
6a/1	Hadim () Vakfı
6b/1	Ayas Paşa Vakfı
8a/3	Ayasofya-ı Kebir Vakfı
9a/2	Pertev Paşa Vakfı

²⁶⁷ GŞS, no. 64, s. 1b/1.

²⁶⁸ GŞS, no. 64, s. 9a/2.

²⁶⁹ GŞS, no. 64, s. 43a/2.

9a/2	Kenise Vakfı
9b/2	() Vakfı
14a/4	Katib Mustafa Vakfı
14b/2	bi-Zaman (...) Ağa Vakfı
14b/3	Kamer Hatun
16b/1	Mahmud Bey b. Mustafa Paşa
17b/3	Tuti Hatun Vakfı
19a/2	Halil Ağa Vakfı
19b/1	Hüseyin Ağa Cami Vakfı
20b/1	Üsküdari eş-Şeyh Mahmud Efendi Vakfı
20b/2	El-Hac Kasım Vakfı
21b/1	Cemal Bey Vakfı
21b/3	Ali Reis Vakfı
25a/1	Ali Ağa Mescidi Vakfı (İstanbul'da)
25b/3	Emine Hatun Vakfı
25b/3	Hacer Hatun Vakfı
26b/2	Kaşıkcı Vakfı
27b/1	Dizdar Mehmed Bey Vakfı
30a/1	Medîne-i Münevvere Vakfı
31a/3	el-Hac Yusuf Vakfı
31b/1	el-Hac Muhammed Vakfı
33b/2	Berri Bey Vakfı

35b/1	eş-Şeyh Alâeddin Vakfı(İstanbul'da)
36a/4	el-Hac Mehmed Vakfı
36b/1	Katib Mehmed Vakfı
37a/1	Kasımpaşa Câmî' Vakfı
38a/1	Cafer Ağa Vakfı
38a/1	Çolak Ağa Vakfı
38b/1	el-Hac Mustafa b. Ali
39a/1	el-Hac Kemal Vakfı
40a/1	Ali Ağa Vakfı
43a/2	Efrenc Kenisesi Vakfı
43b/1	Merhum Ağa Vakfı
44a/1	Şah Dide Hatun Vakfı
44a/3	Mihrimah Hatun Vakfı
44b/2	Ali Kırk Vakfı
46b/1	Mustafa Paşa Vakfı
48b/2	Ali Reis Vakfı
49a/1	Mustafa Dede b. Abdullah
51a/4	Acem Vakfı
51b/1	Ebe Rahime Hatun
53a/3	Bereketzade Vakfı
53a/4	Kapu Ağası Vakfı
53b/2	Molla Gürani Vakfı

53b/2	Sefer Kethüda Vakfı
54a/1	Mehmed Beşe b. Cafer
58a/1	Katib Mustafa Çelebi Vakfı
59a/2	Sultân Bayezid Han Evkafı
59b/3	Mustafa Bey Mescid Evkafı
61a/2	Nuri Hatun Vakfı
62a/1	Hunbar vakfı
62b/1	Bekıs Hatun bt. Abdullah
63b/2	Eski Anadolu Kazaskeri Mahmud Efendi hazretlerinin Vakfı
64b/2	Ayni Hatun Vakfı
66b/3	İsmail Çelebi Vakfı
67a/2	Ömer Reis Vakfı
67b/2	Mehmed Paşa Evkafı
72a/2	Aişe Hatun Vakfı
72a/3	Aişe Hatun Vakfı
73a/2	Mehmed b. Abdullah ve karısı Hüsni bt. Abdullah
74b/1	İbrahim Efendi Vakfı
79a/1	Hace Mülayim bt. Abdullah
80b/1	Ömer Paşa Vakfı
83a/1	Sultân Mehmed Han (İstanbul'da)
83b/1	Koca Mehmed Paşa Vakfı

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2. Mülk Satışı

İncelemekte olduğumuz 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde en çok rastlanan kayıt çeşitlerinin arasında mülk satışları hatırı sayılır bir yere sahiptir. Şer'i mahkemelerin noterlik görevi içerisinde yer alan mülk satış hüccetleri, belirli usullere göre yapılan satışları taraflara belgelemek adına verilmekteydi. Arapçada satın alma eylemini, İslam hukukunda satım akdini tanımlayan “bey” terimi²⁷⁰, şer'iyye sicillerinde satışı belirten terim olarak kullanılmıştır. Bey' akitleri Osmanlı şer'i mahkemelerinde gerçekleşen satışlardaki usule binaen farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Ancak bu bölümde satış akitlerinin tümünün tanımına yer vermek yerine incelemekte olduğumuz 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde yer alan “bey'-i bat”, “bey' bi'l-vefâ” ve müzayede satışlarının tanımlamanın yeterli olduğu düşünülmektedir.²⁷¹ Satış çeşitlerinden biri olan “bey'-i bat”, taraflar arasında anlaşılan miktar dahilinde yapılan ve geri dönüşü mümkün olmayan satış türüdür.²⁷² Sicilde yer alan bir diğer satış akdi türü olan “bey' bi'l-vefâ” ise bedelinin iadesi durumunda geri alınmak üzere yapılan satış türüdür.²⁷³ Müzayede türü satışlar ise genellikle terekelerde gördüğümüz bir satış yöntemidir. Bu yöntemde vefat eden kişinin terekesinde yer alan mülkler, açık artırma usulü ile belirli sebepler neticesinde satılmaktaydı. Bu sebeplere kişinin terekesinde olan borcun ödenmesi, çocuklarının nafakasının karşılanması ve terekenin vârisiz oluşu örnek gösterilebilir. Elimizdeki örneklerle bakarak bu satışın “suk-ı sultani”de gerçekleştiği görülmektedir.

64 numaralı Galata şer'iyye siciline göre gerçekleşen mülk satışları içerisinde menzil yani ev, hadika, bağ/bahçe, arsa ve dükkanların satışı yapıldığı görülmektedir. Mülk satış hüccetleri, satılacak mülk ve satış türünün farklılığının gerektirdiği ufak değişiklikler dışında genel itibariyle aynı usullere göre kaleme alınmaktaydı. Mülk satışları standardize edildiği zaman şu sırayla kaydedilmekteydi; ilk olarak satış işlemini gerçekleştirecek kişilerin isimleri ile varsa unvan veya elkabı, satıcının ikamet bilgileri²⁷⁴, daha sonra

²⁷⁰ Ali Bardakoğlu, “Bey”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 6/s. 13.

²⁷¹ Bey' akitlerinin türleri üzerine tafsilatlı inceleme için bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1993, I/s. 214-215.

²⁷² Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1993, I/s. 214.

²⁷³ İslam Hukuku içerisinde tartışmalı bir mevzu olan bey' bi'l-vefâ akdi üzerine tartışmalar için ayrıca bkz. Abdülaziz Bayındır, “Bey' bi'l-vefâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1992), 6/s. 20.

²⁷⁴ Mülk satışlarında genellikle alıcıların ikametlerinin belirtilmediği görülmektedir. Örneğin akrabalar arasındaki bir satışta alıcının ikametinin satıcı ile aynı olduğu düşünülebilir. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentiler: Kent Mekanında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi 1550 - 1650*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004), s. 303.

satışa konu olan mülke komşu olan mülklerin tarifi ile sınırlarının belirlenmesi, mülkün türü, ardından satış türü ile bedelinin belirtilmesi ve son olarak satıcı ile alıcı tarafların satışı doğrulaması. Bunlara ek olarak her kayıtta gördüğümüz şuhudul-hal kısmı ve tarih yazılarak hüccet tamamlanmaktadır.²⁷⁵

Mülk satışlarını içeren hüccetlerde verilen bilgiler ile Galata'nın deftere yansıdığı kadarıyla ekonomik ve sosyal hayatı hakkında belirli çıkarımlar yapılabilir. Satış hüccetleri mülkün konumu ve çevredeki komşuları, alıcı ve satıcı hakkındaki bilgileri, mülk özellikleri, satış miktarlarındaki kullanılan para birimleri gibi bilgileri ihtiva ettiğinden bu bilgilerin çalışılması ile Galata'daki mahallelerin nüfus yoğunluğu, mülk fiyatları ve piyasada dolaşımı gerçekleşen para birimleri gibi pek çok konu üzerine birtakım tahminler yürütülebilir.

Sicildeki mülk satışlarının tahlilini gerçekleştirmeden evvel daha başarılı sonuçlar çıkarabilmek adına kendimize belirli sınırlamalar getirdiğimizi belirtmemiz gerekir. İlk önce miri toprak statüsünde olup halktan kimselerin yalnızca tasarruf haklarını aldığı araziler, vakıfların tasarruf hakkını sattığı mülkler, yine vakıfların istiglal yolu ile aldığı ve kiraladığı mülkler²⁷⁶, borca karşılık rehin olarak verilen mülkler ve çeşitli sebeplerle sağlıklı veriler elde edilemeyen hibe kayıtları değerlendirmeye katılmamıştır. Bu kısımda yalnızca özel mülk satışları üzerine yoğunlaşmaya çalışılmıştır.

Yukarıda belirtilen parametrelerin uygulanmasının ardından 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde incelenmeye hazır 102 adet mülk satışı hüccetine rastlanmaktadır. Satışı yapılan mülklerin arasında 77 adet “menzil” yani ev, 20 adet bağ/bahçe, 5 adet arsa, 3 adet değirmen ve 1 adet dükkana rastlanmaktadır. Mülk satış hüccetlerinin incelenen defter içindeki yeri %17 oranındadır. Satışı yapılan mülklerin 79 tanesi Galata'ya bağlı yerlerde, 23 tanesinin Galata dışındaki vilayet ve kazalarda olduğu kaydedilmiştir. Bu mülkler her ne kadar Galata'da olmasa da satış işlemini gerçekleştiren çoğu kişinin Galata ile bir ilişkisi olduğu görülmektedir. Örneğin babasının Galata'da vefat etmesinden dolayı

²⁷⁵ Örnek bir mülk satışı için bkz. *Galata'da Göz Kıran Mahallesi'nde sakin olan Aişe Hatun bt. Hasan isimli kadının Saliha bt. Ali isimli kadına aynı mahalledeki mülkünü bey'-i bat yoluyla 7.750 akçeye satması*. GŞS, no. 64, s. 20/3.

²⁷⁶ Bu manada yapılan satışlar için bkz. Vakıflar kısmı.

burada ikamet ettiği anlaşılan Aişe bt. Mehmed isimli kadın, babasından kalan Konya'daki mülkü halasının vekillik yapması ile satmıştır.²⁷⁷

1642-1643 yılları arasında Galata'da gerçekleştirilen mülk satışlarının türlerine bakıldığı zaman baskın çoğunluğun “bey‘-i bat” türü akitlerle satıldığı görülmektedir. Mahkemeye yansıyan 102 adet satış davasından 92 tanesinde “bey‘-i bat” ibaresine rastlanmaktadır. Bu tür satışlarda “bey‘-i bat-ı sahîh-i şer‘i”²⁷⁸ veyahut “bâttan bey”²⁷⁹ terimleri bu tür satışları nitelemek adına kullanılmıştır. Geriye kalan 10 adet satıştan ise 6’sı “bey‘ bi’l-vefâ” türü satışlar olurken sicile yine aynı terimle kaydedilmiştir. Kalan 4 satıştan 3’ü müzayede usulü ile gerçekleşirken 1 tanesinde taraflar takas usulü ile işlemlerini gerçekleştirmişlerdir.

3.2.1. Mülk Satışlarının Din ve Cinsiyet Bakımından İncelenmesi

64 numaralı Galata şer‘iyye sicilindeki 102 adet mülk satış işlemine dahil olan tarafların dinsel dağılımı incelendiği zaman karşımıza şu şekilde bir tablo çıkmaktadır: Müslümanların kendi aralarında 53 adet mülk satışının yapıldığı görülmekle beraber bunun tüm mülk satışlarına oranı %51,9 olmuştur. Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki yaptıkları 38 adet mülk satışına rastlanırken bunun tüm mülk satışlarındaki yeri %37,25’tir. Dinsel grupların kendi aralarındaki mülk satışları oldukça yoğun görülmekle birlikte bu grupların diğer gruplar ile etkileşimi oldukça azdır. Öyle ki Müslümanlardan gayrimüslimlere yapılan satış sayısı yalnızca 7 (%6,8) iken gayrimüslimlerden Müslümanlara yapılan satış sayısı yalnızca 4 (%3,9)’tür. Mülk satışlarında görülen bir başka istatistik ise Yahudilerin mülk satış davalarında hiç satıcı konumunda görülmemesidir. Mülk alım işlemine kaydettirmek üzere mahkemeye gelen 3 Yahudi’nin mülk satın aldıkları kişiler ise zimmi olarak kaydedilmiştir.

Bu istatistiklere ek olarak ise müstemenlerin isimleri hiçbir mülk satış davasında geçmemektedir. Zimmi statüsünde olmayan tek yabancı Barondi Sakville Koro isimli İngiliz elçisidir.²⁸⁰ Kethüdası Duma Nikola v. Antuvan vasıtasıyla mahkemede mülk

²⁷⁷ GŞS, no. 64, s. 65a/3.

²⁷⁸ “...mülk-i menzilimi mezbûr Bendazi ‘ye râyic fi’l-vakt iki bin sekiz yüz akçeye bey‘-i bat-ı sahîh-i şer‘ ile teslîm...” GŞS, no. 64, s. 28b/1.

²⁷⁹ “menzil-i mesfûrun ebniye-i memlûkesi işbu hâzır bi’l-meclis Mehmed Bey b. Ali nâm kimesneye on iki bin akçeye bâttan bey” GŞS, no. 64, s. 48a/1.

²⁸⁰ GŞS, no. 64, s. 39b/2.

satışını gerçekleştiren elçi, Antuvan isimli Ermeni'den Galata'nın İstinye nahiyesine bağlı Tarabya karyesinde olan içinde 7 odayı, mahzeni, ahır, havuzu ve bahçesi vb. yapıları barındıran evi 3.900 riyali kuruşa yani yaklaşık 312.000 akçeye satın almıştır.

Mülk satış kayıtlarındaki tarafların cinsiyet dağılımına bakıldığı zaman 102 adet mülk satış kaydında kadınların taraf olduğu satış sayısı 46 olarak tespit edilmiştir. Bunun oransal karşılığı ise %45'tir. Bu istatistikler bize kadınların hatırı sayılır bir oranda mülk sahibi olduğunu göstermektedir. Bunlardan 8 tanesi aralarında akrabalık ilişkisi olan erkeklerle ortak mülklere sahip olan kadınlardır. Kenan İnan'ın 1648-51 tarihli 1831 numaralı Trabzon şer'iyye sicili üzerine yaptığı çalışmasında Müslümanlar arasında gerçekleşen mülk satışlarının %42,05'inde kadınların taraf olduğunu belirtmiştir.²⁸¹ İnan'ın verileri ile incelemekte olduğumuz defterin verileri karşılaştırıldığında Galata sakini kadınlar ile Trabzon sakini kadınların mülk sahibi olma konusunda bir paralellik olduğu görülmektedir. Suraiya Faroqhi'ye göre kadınların mülk satışı işlemlerinde sıkça görülmesinin sebebi kadınların vasilik rolüdür. Nitekim iyi tanınan bir dul kadın, çocuklarının mülklerinin idaresinden sorumlu vasi olarak atanabilir ve onlar adına miras kalan mülk satışlarını gerçekleştirebilirdi.²⁸²

İncelediğimiz yıllar arasında Galata'da kadınlar genellikle mahkemeye mülklerini satmak amacıyla geliyorlardı. Öyle ki elimizdeki verilere göre kadınların satıcı olduğu 36 adet davaya rastlanırken alıcı pozisyonda oldukları kayıt sayısı 16'dır. Bu istatistik kadınların mülklerini elden çıkarma yönünde bir eğilimde bulunduklarını göstermektedir. Satış işlemi yapan kadınların ise mülklerini genellikle erkeklere satmıştır. Nitekim alıcı ve satıcının kadın olduğu mülk satış davasının sayısı yalnızca 4 olarak belirlenirken, 1 satışta satıcı pozisyonundaki kadının mülkü erkek ve kadına ortak şekilde sattığı görülmektedir. Kadınlar arasındaki satış davalarına; miras kalan menzilin bir kısmını Emine bt. Abdullah'a 9.000 akçeye satan Vasfihan isimli kadın²⁸³, Hadice Hatun bt. Himmet isimli kadının Saliha bt. Musli'ye menzilini 22.000 akçeye satması²⁸⁴, Aişe Hatun'un Saliha bt. Ali'ye menzilini 7.700 akçeye satması²⁸⁵ ve Lişaro bt. Yorgi isimli kadının Ortaköy

²⁸¹ Kenan İnan, "1831 Nolu Şeriye Siciline Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Mülk Satışları", *Türk Dünyası Araştırmaları* 120 (Haziran 1999), s. 106-107.

²⁸² Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentiler*, s. 304.

²⁸³ GŞS, no. 64, s. 50a/1.

²⁸⁴ GŞS, no. 64, s. 73a/1.

²⁸⁵ GŞS, no. 64, s. 20a-3.

karyesindeki evini kızı Kasandıra'ya 1.110 kıta riyali kuruşa yani yaklaşık 88.800 akçeye satması²⁸⁶ örnek olarak gösterilebilir. Kadının, erkek-kadın ortaklığına mülkü sattığı tek kayıтта Güllü Hatun bt. Ali isimli kadının Mustafa, Ali, Muharrem ve Ümmü Hatun isimli kişilere, sahibi olduğu arsasını 5.000 akçeye sattığı görülmektedir.²⁸⁷

Kadınların mülk satışı yaptıkları isimler genellikle akrabalık bağı olmayan kişilerdir. Belgelerde kadınların mülk satışı yaptığı erkek akrabaları çoğunlukla kendilerine kalan mirasta pay sahibi olanlardır. Mesela vefat eden annesinden miras olarak payına düşen evin üçte birine sahip olan Altın isimli Ermeni kadın, mülkteki hissesini kardeşi Papa Garabit'e 10.000 akçeye satmıştır.²⁸⁸ Ancak elbette tüm aile içi satışlar miras üzerinden yapılmıyordu. Kişilerin anneleri²⁸⁹, evlatları²⁹⁰, eşleri²⁹¹ ve damatları²⁹² ile miras payı dışında mülk satışı içerisine girdikleri görülmektedir.

Kadınların mülk satış hüccetlerinde satıcı pozisyonunda iken daha fazla vekil kullanmayı tercih ettikleri görülmektedir. Mülkünü satmak için mahkemeye gelen 36 kadından 13'ünün mahkemede vekilleri tarafından temsil edildiği görülürken alıcı pozisyonundaki 16 kadından ise yalnızca 4 kadının vekil kullandığı görülmektedir. Vekil kullanan 17 kadından 5'inin zimmi, kalan 12'sinin ise Müslüman olduğu görülen bir başka olgudur.

İncelenen defterdeki satışların az miktarının akrabalar arasında gerçekleştiği görülmektedir. Mahkemeye yansıyan 102 mülk satışından yalnızca 14 tanesi akrabalar arasında gerçekleşirken bunun oransal karşılığı %13,7'dir. Bu tür satışlar genellikle birinci dereceden akrabalar arasında gerçekleştirmiştir. Akrabalar arasındaki satışların dinsel dağılımına bakıldığı zaman 9 tanesinin Müslüman, geri kalanlar ise gayrimüslim aileler arasında gerçekleşmiştir. Bu satışlarda bir tarafın kadın olduğu dava sayısı ise 11 olarak görülmektedir.

²⁸⁶ GŞS, no. 64, s. 45a/1.

²⁸⁷ GŞS, no. 64, s. 70a/3.

²⁸⁸ GŞS, no. 64, s. 32a/3.

²⁸⁹ "Hasan b. Mehmed'in el-Hac Ali Mahallesi'ndeki evinin yarısını annesi Fatma bt. Mustafa'ya 8.000 akçeye satması." GŞS, no. 64, s. 31a/2.

²⁹⁰ "Rıdvan b. Abdullah'ın kızı Havva'ya Galata'daki mülkünü 25.360 akçeye satması." GŞS, no. 64, s. 66b/3.

²⁹¹ "Mahmud Beşe b. İsmail'in Bedreddin Bey Mahallesi'ndeki evinin bir bölümünü eşi Fatma bt. Abdullah'a 5.000 akçeye satması." GŞS, no. 64, s. 26b/2.

²⁹² "Aişe bt. eş-Şeyh İbrahim Efendi isimli kadının damadı Hızır Beşe b. Yusuf'a Kasımpaşa'daki Piyale Paşa Mahallesi'ndeki evini satması." GŞS, no. 64, s. 61a/2.

3.2.2. Mülk Satışlarının Yerlerine Göre İncelenmesi

Mülk satış hüccetlerinde incelemeye değer bir başka veri ise satışa konu olan mülkün sınırları belirtilirken yapılan tanımlardır. Bu tanımlar mülkün mahallesi ve komşularının isimlerinden ibarettir. Bu bilgiler kullanılarak Galata’da satış yoğunluğu olan mahalleler ve dinsel grupların yerleşim tercihleri hakkında bir takım görüşler ileri sürülebilir. Osmanlı’daki halkın ana yerleşim birimi olan mahallelere bakıldığında zaman din veya servet dağılımına dayalı bir ayrım gözükmemektedir. Ortaçağ ve Erken Modern Avrupa’daki getto yerleşimlerinden bu manada ayrılan Osmanlı mahallelerinde gayrimüslim veya Müslüman yoğunluklu mahallelerdeki bir mülk diğer dinlere mensup kişilere satılabilir. Kişilerin hangi mahallelere yerleşeceği hakkında katı kurallar bulunmamaktaydı.²⁹³ İncelenmekte olduğumuz sicilde çeşitli dinsel grupların bir arada yaşadığı görülmektedir. 64 numaralı Galata şer’iyye sicilinde tespit ettiğimiz 79 adet mülk satışının mahallelere, alıcı ve satıcının dinlerine göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7: Galata ve Galata’ya Tabi Yerlerdeki Mülk Satışları²⁹⁴

Mahalle/Karye	Satış Sayısı	M>M	G>G	M>G	G>M
Berastayor? Karyesi	1		1		
Toparzade? Mahallesi	1	1			
Aktun? Karyesi (Marmara nahiyesine tabi)	2		2		
Alaca Mescid Mahallesi	1	1			

²⁹³ Suraiya Faroqhi, *Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth-century Ankara and Kayseri* (Cambridge [Cambridgeshire] ; New York: Cambridge University Press, 1987), s. 120.

²⁹⁴ M>M= Müslümandan Müslümana, G>G= Gayrimüslimden Gayrimüslime, M>G= Müslümandan Gayrimüslime, G>M Gayrimüslimden Müslümana. Ayrıca mahalleler/karyeler tabloda verilirken aynı zamanda bağlı oldukları birimler parantez içerisinde verilmiştir.

Arnavud Karyesi (Mir Ali nahiyesine tabi)	1				1
Arnavudköy Karyesi (Beşiktaş kasabasına tabi)	1		1		
Bandırma Karyesi (Kapıdağı nahiyesine tabi)	2		2		
Bedreddin Bey Mahallesi	1	1			
Bereketzâde Mahâllesi	2		2		
Beyoğlu Sarayı Kurbu	1	1			
Büyükdere Karyesi (İstinye nahiyesine tabi)	1	1			
Büyükköy Karyesi (Marmara nahiyesine tabi)	1		1		
Câmi'-i Kebîr Mahallesi	2	2			
Cami-i Atik Mahallesi	1	1			

(İstinye nahiyesine tabi)					
Cihangir Mahallesi	1	1			
el-Hâc Ali Mahallesi	1	1			
el-Hac Hüsrev Mahallesi (Kasımpaşa kasabasında)	2	2			
Galata ²⁹⁵	2	2			
Göz Kıran Mahallesi	1	1			
Hacı Memi Mahallesi	1	1			
Hızır İlyas Karyesi (Mir Ali nahiyesine tabi)	1		1		
Hızır İlyas Mahallesi	1		1		
Hoca Ali Mahallesi	2	2			
Hoholi? Karyesi (Marmara nahiyesine tabi)	1			1	
Katip Mustafa Çelebi Mahallesi	3	2		1	

²⁹⁵ Yalnızca *Galata* olarak kaydedilmiştir.

Kulaksız Ahmed Mahallesi (Kasımpaşa Kasabasında)	1	1			
Kuruçeşme Karyesi (Beşiktaş kasabasına tabi)	1		1		
Liman Karyesi (Mir Ali nahiyesine tabi)	1		1		
Lonca Mahallesi	1				1
Meydancık Mahallesi (Kala-i Boğazkesen'de)	2	2			
Meyhaniye(?) Karyesi (Kapudağı nahiyesine tabi)	1		1		
Müezzinzade Mahallesi	1	1			
Okçu Musa Mahallesi	1	1			
Ortaköy Karyesi (Beşiktaş kasabasına tabi)	6		6		
Piyale Paşa Mahallesi	4	4			

(Kasımpaşa kasabasında)					
Sahaf Fahreddin Mahallesi (Kasımpaşa Kasabasında)	1	1			
Sahaf Muslihuddin Mahallesi (Kasımpaşa kasabasında)	2	2			
Saray Mahallesi	1		1		
Selime Hatun Mahallesi	1	1			
Sinan Paşa Mahallesi (Beşiktaş kasabasına tabi)	2	1	1		
Sokakbaşı Mahallesi	1	1			
Sultan Bayezid Mahallesi	5	1	4		
Sururi Efendi Mahallesi	5	1	4		
Süheyl Bey Mahallesinde (Tophane'de)	1	1			
Şahkulu Mahallesi	1	1			

Tarabya Karyesi (İstinye nahiyesine tabi)	2		2		
Uskumru karyesi (İstinye nahiyesine tabi)	1	1			
Yazıcı Mahallesi	2	2			
Yolcuzade Mahallesi	1	1			
Toplam	79	43	32	2	2

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloya bakarak Galata ve Galata'ya bağlı yerlerde gerçekleşen mülk satışlarının toplam satış sayılarında verdiğimiz sayılarla yüksek oranda örtüştüğü görülebilir. Genel toplam ile Galata içerisindeki mülk satışlarının karşılaştırılmasındaki tek değişiklik farklı dinlerdeki kişilerin alışverişleridir. Bu bilgilere göre Galata ve Galata'ya bağlı yerlerdeki 79 adet satışın %54,4'ü Müslümanların kendi aralarında gerçekleşirken %40'ı gayrimüslimlerin kendi aralarında gerçekleşmiştir. Buna ek olarak Müslümanlar tarafından gayrimüslimlere yapılan satışın oranı %2,5 olurken gayrimüslim çevrelerden Müslümanlara yapılan satışın oransal karşılığı yine %2,5 olarak belirlenmiştir.

Galata içerisindeki mülk satışlarının konumlarına bakıldığında zaman 49 adet farklı mahalle/karye ismi ile karşılaşmaktayız. Bu kadar çok yerleşim biriminin ismine rastlanması maalesef mülk satışlarının mahalleler arasında az miktarlarda dağıldığını göstermektedir. Ancak üç ve daha fazlasının gerçekleştiği Katip Mustafa, Sultan Bayezid, Sururi Efendi, Kasımpaşa Kasabası'na bağlı Piyale Paşa ve Beşiktaş Kasabası'na bağlı Ortaköy mahalleleri hakkında bir takım çıkarımlar yapılabilir.

İsmi geçen yerlerde en çok mülk satışının gerçekleştiği mahalle Beşiktaş'a bağlı olan Ortaköy Mahallesi'dir. 6 adet satışın gerçekleştiği bu mahallede, satışların tümünün gayrimüslim halk arasında gerçekleşmesi dikkati çeken bir istatistik olmuştur. Satıcıların

tümü zimmi olarak deftere kaydedilirken bir hükümde²⁹⁶ alıcı Yahudi olarak kaydedilmiştir. Ortaköy Mahallesi'ndeki satışları yapılan mülklerin tarifindeki komşuların isimlerine bakıldığı zaman da tümünün gayrimüslim olduğu görülmektedir. Bu verilere bakarak Ortaköy Mahallesi'nin bu tarihte gayrimüslimlerin yoğunlukta yaşadığı bir muhit olduğu söylenebilir. Nitekim dönem kroniklerinden olan Evliya Çelebi Seyahatnamesi Ortaköy'ün Bizans döneminden itibaren gayrimüslimlerin özellikle de Yahudilerin yoğunlukla yaşadığı gayrimüslim bir bölge olduğundan bahseder.²⁹⁷

Gayrimüslim satışlarının yoğun olduğu diğer iki mahalle ise Sultan Bayezid ve Sururi Efendi mahalleleridir. Bu her iki mahalledeki toplam 10 adet satıştan yalnızca 2'si Müslümanların kendi arasında gerçekleşirken kalan 8 tanesinin gayrimüslimlerin satışlardan oluştuğu görülmektedir. Yine her iki mahalledeki satışı yapılan mülklerin tariflerindeki komşuların isimlerine bakıldığı zaman buraların Ortaköy Mahallesi kadar olmasa da gayrimüslim nüfusun çoğunlukta yaşadığı mahalleler olarak tanımlanabilir.

Kasımpaşa Kasabası'na bağlı Piyale Paşa Mahallesi ise 4 satışın tümünün Müslümanlar arasında gerçekleştiği bir mahalle olarak dikkati çekmektedir. Piyale Paşa Mahallesi'ndeki mülk satışlarının tarafları ve mülklerin komşularının isimleri incelendiği zaman bu muhitin şehrin yönetici kesimi ve esnaflar tarafından tercih edilen bir yer olduğu görülmektedir. Taşıdıkları unvanlardan yola çıkarak bu çıkarımı yaptığımız isimlere Hızır Beşe b. Yusuf²⁹⁸, Mustafa Çelebi b. Kasım²⁹⁹ ve mefharü'l-meşâyihü'l-kirâm unvanını taşıyan es-Seyyid Mustafa Efendi³⁰⁰ örnek olarak verilebilir.

Son olarak; sicile kaydedilen mülk satışlarındaki 23 satışın Galata'ya bağlı olmayan yerlerde gerçekleştiğinden daha önce bahsetmiştik. Galata dışındaki mülklerin Galata Mahkemesi'nde satış işleminin gerçekleşmesinin miras vs. çeşitli sebepleri olmaktadır. Ancak kayıtlarda kişilerin alışverişlerinde genellikle amaçlarını anlayamadığımızdan miras dışındaki sebeplerin neler olduğu hakkında bilgi sahibi olamıyoruz. Lakin farklı yerlerdeki satışlara dair elimizdeki sınırlı sayıda örneğe bakarak bir takım Galata eşrafının diğer yerlerle bağlantı içinde olduğu söylenebilir. Galata dışındaki mülklerin

²⁹⁶ GŞS, no. 64, s. 52b/1.

²⁹⁷ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - dizini*, s. 223.

²⁹⁸ GŞS, no. 64, s. 67a/3.

²⁹⁹ GŞS, no. 64, s. 61a/3.

³⁰⁰ GŞS, no. 64, s. 35b/1.

satışları hakkında ayrı bir değerlendirme yapılmayacak olup mülklerin nerede yer aldıkları ile alıcı ve satıcıların dinleri tablo üzerinde gösterilecektir.

Tablo 8: Galata Dışındaki Mülklerin Satışları

Mülkün Yeri	Satış Sayısı	M>M	G>G	M>G	G>M
Diyar-ı Mağrib/Cezire-i Cerbe/Yeni (...) Mahallesi	1	1			
İstanbul/Tahta Matara? Mahallesi	1		1		
Üsküdar/Mal diye? Karyesi	1				1
Midilli Adası/Molon Kasabası	4			4	
Midilli Adası/Molova Kasabası	1		1		
Vilayet-i Anadolu/Antakya Kazası/İstranos? Kasabası/Kavak Yalısı Mahallesi	1	1			
Vilayet-i Anadolu/Ekin? Kazası/Kamer Bey Karyesi	1		1		
Vilayet-i Anadolu/Gemlik	3	3			

Kazası/Kabaklı Karyesi					
Vilayet-i Anadolu/Kastamonu Sancağı/Hoşalay Kazası/Kızıl Karı Karyesi	1	1			
Vilayet-i Anadolu/Kastamonu Sancağı/Sahi Kasabası/Foni Karyesi	1	1			
Vilayet-i Anadolu/Konya/Kara Ağa Han Mahallesi	1	1			
Vilayet-i Anadolu/Sinop Kasabası/Saray Mahallesi	1	1			
Vilayet-i Rumeli/(...) Kasabası	2		2		
Vilayet-i Rumeli/ Uyar Kazası/ Toşar Karyesi	2		2		
Vilayet-i Rumeli/ Uyar Kazası/ (...) Karyesi	1			1	

Vilayet-i Rumeli/İskarpar Kazası/Üskürpe Karyesi	1	1			
Toplam	23	10	7	5	1

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.3. Mülk Satışlarının Para Birimi ve Değeri Bakımından İncelenmesi

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinin ihtiva ettiği mülk satışlarının ücretleri incelenerek 1642-1643 tarihleri arasında Galata'da olan mülklerin hangi fiyatlara satıldığı ve hangi para biriminin kullanıldığı gibi sorulara cevaplar bulunabilir. Mülk değerlerinin incelenmesinden önce 17. yüzyıl Osmanlı para biriminin durumu hakkında kısa bir özet yapmak halk arasında hangi para birimlerinin kullanımda olduğunu anlamak adına faydalı olacaktır.

17. yüzyıl Osmanlı ana para birimi olan akçenin istikrarsızlığının hat safhada olduğu bir yüzyıldı. Bu iktidarsızlığın ana sebepleri kıtalararası gümüş akışı ve devletin iç ve dış sahadaki siyasi sıkıntılarının getirdiği mali zorluklardı. 1580'lerden itibaren başlayan bu sıkıntılar, Osmanlı akçesinin ana maddesi olan gümüşün içeriğinin sık sık dalgalanmasına sebep olmaktaydı. Buna ek olarak devletin tedavülden kalkan sikkeleri toplamada ve her tağşişten sonra resmi kur değerini ayarlama zamansal başarısızlıkları eski ve yeni akçelerin piyasada beraber dolaşımına neden olarak akçenin istikrarsızlığına yol açıyordu. Yapılan her tağşişten sonra Osmanlı akçesi oldukça küçük bir sikke haline gelmeye başladı. Üstelik 17. yüzyılda Osmanlı'nın para konusunda yaşadığı bir başka sıkıntı ise bir önceki yüzyılda var olan yaklaşık 40 adet darphanenin 17. yüzyıla gelindiğinde oldukça azalmasıdır. Gümüş kıtlığının getirdiği bu sıkıntıyla birlikte Osmanlı, piyasadaki gümüş arzını karşılamakta zorlandı. Bu problemler Osmanlı akçesine olan güveni azalttı ve akçenin yavaş yavaş piyasadan kaybolmasına katkıda bulundu. İmparatorluğun neredeyse her yerinde piyasada akçenin yerini yabancı paralar almaya başladı. Bu paralardan en çok dolaşımda olan ikisi Osmanlı belgelerinde esedi gurus veyahut aslanlı gurus olarak adlandırılan Hollanda taleri ile riyali gurus olarak

adlandırılan İspanyol realiydi. Özellikle riyalı guruş 16. ve 17. yüzyıllarda dünya genelinde kullanılan para birimiydi.³⁰¹

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde yabancı para olarak riyalı ve esedi guruşa rastlanmaktadır. Tedavüldeki yabancı para birimlerinin ise akçe ile neredeyse aynı miktarda kullanıldığı görülmektedir. Öyle ki deftere konu olan 102 mülk satışındaki 49 satışta Osmanlı para birimi olan akçe, 52 satışta riyalı guruş ve yalnızca 1 satışta esedi guruş para birimi olarak kullanılmıştır. İncelediğimiz sicilde akçenin riyalı ve esedi guruş karşısındaki değerini belirten kayda rastlanmamaktadır. Bu yüzden defterdeki yabancı para birimlerinin akçe karşılığını belirlemek için Halil Sahillioğlu'nun 68 numaralı Galata sicili ve 41 numaralı Yeniköy sicili içerisinde yer alan listelerden yararlanarak ortaya çıkardığı tablodan³⁰² 1641 yılındaki durum dikkate alınarak 1 riyalı guruşun karşılığı 80 akçe, 1 esedi guruşun karşılığı ise 70 akçe olarak hesaplanmıştır. Her ne kadar elimizde bir ferman olmasa da 64 numaralı Galata sicilindeki belgelerden Halil Sahillioğlu'nun tablosunu doğrulayabiliyoruz. Nitekim el-Hâc Ali Ağa b. Mehmed ile Mustafa b. Ahmed arasında geçen borç kaydında el-Hâc Ali Ağa'nın Mustafa'dan borcunun bir kısmını tahsil ederken 50 riyalı kuruşu 4.000 akçe olarak aldığını beyan etmesi³⁰³ Sahillioğlu'nun tablosunu doğrulayan bir örnektir.

Mülklerin satış değerlerine gelince; Galata 64 numaralı şer'iyye sicilinde yapılan satışların 400 akçe ile 312.000 akçe arasında değiştiği görülmektedir. En büyük satış İngiliz Elçisi Barondi Sakville Koro'nun aldığı menzildir.³⁰⁴ Galata'nın İstinye Nahiyesi'ne tabii Tarabya Karyesi'nde bulunan bu mülkü elçi, Antuvan isimli Ermeni'den 3.900 riyalı guruşa yani yaklaşık olarak 312.000 akçeye satın almıştır. Müslümanlar arasındaki en büyük satış ise “fahrü'l-emâcid zübdetü'l-muvakkarât” unvanını taşıyan Aişe Hatun bt. merhûm el-mağfûr-leh Salih Efendi'nin Veli Bey b. Hasan'a sattığı hadikadır.³⁰⁵ Hadika olarak betimlenmesinden ve içerisinde hamam, bahçe gibi tesisleri barındırmasından³⁰⁶ gayet büyük olduğunu anladığımız Sururi Efendi

³⁰¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), s. 156-161.

³⁰² Halil Sahillioğlu, “XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'da Tedavüldeki Sikkelerin Râici”, *Belgeler* 1/2 (Temmuz 1964), s. 233.

³⁰³ GŞS, no. 64, s. 71a-2.

³⁰⁴ GŞS, no. 64, s. 39b/2.

³⁰⁵ GŞS, no. 64, s. 5b/1.

³⁰⁶ “...üç fevkânî ve dört tahtânî beyti ve hamamı ve dört bi'r-i mâyı ve zevât-ı eşcâr müsmire bağçemi müştemil menzil...” GŞS, no. 64, s. 5b/1.

Mahallesi'ndeki bu mülk, Aişe Hatun tarafından 2.450 riyali guruşa yani 196.000 akçeye satılmıştır.

Deftere yansıyan en büyük bağ satışı ise Galata dışında gerçekleşmiştir. Midilli Adası'nda Molon Kasabası'nda olan ve içerisinde bir evi bulunduran bu bağ, Yusuf Bey b. İlyas tarafından Sovane isimli zimmiye 300 riyali guruşa yani yaklaşık 24.000 akçeye satılmıştır.³⁰⁷ Satışı gerçekleşen 4 adet arsanın tümü Galata dahilinde yer alırken en yüksek satış 400 riyali guruşa yani 32.000 akçeye yapılmıştır. Kasımpaşa Kasabası'nda Sahaf Muslihuddin Mahallesi'nde gerçekleşen bu satışta mefharü'l-a'yân Mehmed Ali b. Ahmed tûlen otuz dokuz zirâ', arzen bir başı yirmi sekiz buçuk ve bir başı yirmi altı buçuk zirâ' boyutundaki arsasını umdetü'l-a'yân Hüseyin Ağa b. Abdulmenan'a satmıştır.³⁰⁸

Yapılan satışlar arasında 4 adet değirmene rastlanmaktadır. Bu değirmenden 3 tanesi Galata dışında yer alırken 1 tanesi Galata içerisinde yer almaktadır. Değirmenlerin genellikle yüksek fiyatlarından dolayı birden çok kişinin belirli hisselerle satın aldığı görülmektedir. Değirmen satışlarındaki en büyük miktar değirmenin hisseler bölünmeden satılmasından dolayı 550 riyali guruş yani 44.000 akçedir.³⁰⁹ Diğer değirmenler hisse olarak satılmıştır. Örneğin Ali b. el-Hac Mehmed isimli kişi Mehmed Beşe'ye 30 hisseden oluşan değirmenin 2 hissesini 5 riyali guruşa yani 400 akçeye satmıştır.³¹⁰

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde yalnızca 1 adet dükkanın satıldığı görülmektedir. Anadolu Vilayeti'ndeki Sinop Kasabası'nın Saray Mahallesi'nde bulunan bu dükkan, Galata'da sakin olan Hüseyin Çelebi ve Mehmed Çelebi isimlerindeki kardeşler tarafından Mehmed Bey b. Hızır'a 400 riyali guruşa (32.000 akçe) satılmıştır.³¹¹

Son olarak aşağıda 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde yapılan mülk satışlarının fiyat aralığı tablosu çıkarılmış ve incelenen dönemde insanların mülklere ne kadar para harcadığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

³⁰⁷ GŞS, no. 64, s. 54b/2.

³⁰⁸ GŞS, no. 64, s. 39b/1.

³⁰⁹ GŞS, no. 64, s. 11a/2.

³¹⁰ GŞS, no. 64, s. 28b/2.

³¹¹ GŞS, no. 64, s. 66b/2.

Tablo 9: 64 Numaralı Galata Şer’iyye Sicilinde Yapılan Satışların Fiyat Aralığı
(Akçe cinsinden)

Fiyat Aralığı	Satış Sayısı	Oransal Karşılığı
1-4.999 akçe	22	%21,5
5.000-9.999 akçe	23	%22,5
10.000- 29.999 akçe	28	%27,4
30.000-49.000 akçe	11	%10,7
50.000-99.999 akçe	10	%9,8
100.000 akçe ve üstü	8	%7,8
Toplam	102	%100

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.3. Borç Alışverişi

Banka gibi finansal kurumların yeterince gelişmediği dönemlerde nakit paranın temini ve nakli özellikle ticaret ile uğraşan kesim için sıkıntı yaratmaktaydı. Avrupa’da bankacılık sistemleri ve kredi ağlarının gelişmesi Avrupalı tüccarların işlerini kolaylaştırmıştır. Bu gelişmelerin İslam toplumlarında görülmemesi ve İslam’ın faize uzak tutumu özellikle Müslüman tüccarların maddi kaynak konusunda çaresiz olduklarını düşündürse de İslam medeniyetinin kendi içerisinde oluşturduğu ve tümünün İslam dini tarafından kabul edildiği iş ortaklıkları, kredi düzenlemeleri, borç alışverişi ve kredi mektupları gibi yöntemler bulunmaktaydı. Bu alternatif finansman yöntemleri toplumsal olarak daha uygun görüldükleri için faizli borçlanma yerine sıkça tercih edilmiştir. Osmanlı’nın kredi ve finans kurumları ise 17. yüzyılın sonlarına kadar Avrupa’daki gelişmelerden pek de etkilenmeyerek İslam geleneği içerisinde kalmıştır.³¹²

Galata’nın ülkenin iç ve dış ticaretinde önemli bir rol oynaması şehirde Osmanlı finans yöntemlerinden biri olan kredi ve borç alışverişinin belirli seviyede yoğunluk

³¹² Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), s. 75-76.

kazanmasına sebep olmuşa benzemektedir. Galata 64 numaralı şer'îyye sicilinde kredi ve borç ilişkileri ile alakalı pek çok kayda rastlanmaktadır. Sicillere kaydedilen bu borç işlemleri sayesinde borçlanan ve borç verenlerin dini ve etnik aidiyetleri, sosyal statüleri, borç davalarının neden mahkemeye taşındığı, borç miktarları, borç alma ve ödeme yöntemleri gibi konularda bilgi sahibi olmak mümkündür.

Geniş manada iki veya daha fazla kişinin arasında karşılıklı edimin taahhüdünü belirten hukuki bağ olarak tanımlanan borç terimi, dar manada taahhüdün parasal manasını tanımlayan bir terim olarak yaygın şekilde kullanılagelmıştır.³¹³ Bu bölümde biz de borç teriminin dar manasına uygun olarak parasal borçlar üzerine ve bu borçların alışverişi üzerine 64 numaralı Galata şer'îyye sicilini kaynak olarak kullanmaya çalışacağız. Belki de paranın tarihi kadar eski olan borç mefhumu, paranın egemenliğinin yaşandığı geçmişte ve günümüzde oldukça önemli bir hale gelmiş ve tıpkı bugün olduğu gibi Osmanlı mahkemelerini de ziyadesiyle meşgul etmiştir. Borçla ilgili mahkemeye gelen davalar borç ikrarı ve borçla ilgili çeşitli anlaşmazlıkları ve zaman zaman içerisinde kadının kararını da ihtiva eden davalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Galata Mahkemesi'nin alacak-verecek kayıtlarında borç terimini belirtmek adına genellikle deyn, karz, hak ve zimmet terimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Deyn, Arapça'da ödünç almak ve vermek anlamına gelmektedir. Terim olarak ise kişinin zimmetindeki sabit borçları tanımlamaktadır.³¹⁴ Deyn teriminin sicilde "cihet-i deyn-i şer'îyye"³¹⁵ veya daha basit bir şekilde "deynim vardır"³¹⁶ olarak deftere yansıdığı da görülmektedir. Arapça sözlükte "kesip koparmak ve karşılık vermek" hatta mekan ile kullanıldığı zaman "çaprazından dolaşıp gitmek" manalarına gelen karz ise terim olarak "geri ödenmek üzere verilen mal veya borç verme" manasını taşımaktadır.³¹⁷ İncelemekte olduğumuz deftere karz teriminin "cihet-i karz-ı şer'îyye"³¹⁸ şeklinde yansıdığı

³¹³ M. Akif Aydın, "Borç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/s. 285.

³¹⁴ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız; M. Akif Aydın, "Deyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/s. 266.

³¹⁵ Örnek olarak bakınız; "...mezbûr Şaban Kapudan zimmetinde cihet-i deyn-i şer'îyyeden üç yüz kıt'a riyâlî gurus hakkım olup..." GŞS, no. 64, s. 27b/3.

³¹⁶ Örnek olarak bakınız; "...Mehmed'e zimmetinden lâzım'ül edâ ve vâcibü'l-kazâ deynim vardır..." GŞS, no. 64, s. 5b/2.

³¹⁷ Karz terimi üzerine ayrıntılı bilgi için ayrıca bakınız; H. Yunus Apaydın, "Karz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/s. 520.

³¹⁸ Örnek olarak bakınız; "...mezbûr Yakomi zimmetinde cihet-i karz-ı şer'îyyeden yigirmi altı kıt'a riyâlî gurus hakkım olup taleb ederim.." GŞS, no. 64, s. 23b/3.

görülmektedir. Çoğunlukla kullanılan bu iki terime ek olarak hak terimi, genellikle zimmet terimiyle birlikte³¹⁹ borcun tanımlanması için kullanılmıştır.

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde borç alışverişini içeren kayıtlar genel toplam içerisinde oldukça hatırı sayılır bir yere sahiptir. Öyle ki 589 adet kayıt içerisinde alacak-verecek davalarının sayısı 108 olarak hesaplanmıştır. Bunun oransal karşılığı ise %18,33'tür. Ancak bu sayı incelediğimiz 1642-1643 yıllarında gerçekleşen borç alışverişinin tümü hakkında bilgi sahibi olacağımız anlamına gelmez. Nitekim borç davalarının hepsinin mahkemeye yansması bir zorunluluk değildir. Bireyler kendi aralarındaki hukuka binaen borç alışverişi gerçekleştirebilirdi. Borç davalarının mahkemeye yansına sebepleri ise genellikle kişilerin ödeme konusunda yaşadıkları anlaşmazlıklardı. Bu anlaşmazlıklara borcun inkârı ve tahsil edilememesi, borç karşılığında rehin bırakılan şeylerin borç ödendikten sonra geri alınamaması gibi durumlar örnek olarak verilebilir. Ayrıca borçlunun ölümü üzerine borcun muhalefatından tahsil edilmesi, borcun ertelenmesi, taksitlendirilmesi ve borç karşılığında takas yoluna gidilmesi amacıyla tarafların mahkemeye başvurduğu görülmektedir.

Yukarıda zikredilen örneklere ek olarak bazen kişiler, borcun ikrarını beyan eden hüccetleri alma talebiyle de mahkemeye gelmişlerdir. Elimizdeki bazı örneklerde kişilerin hüccet alma niyetlerine dair ipuçlarına rastlanmaktadır. Örneğin İsmail b. Şaban isimli kişi sefinesine mahkeme yetkilileri ile gelen Piyale b. Abdullah isimli kişiye 6.200 akçe borcunu olduğunu ikrar etmiş bunun üzerine borçla ilgili başka bir işlem yapılmamıştır.³²⁰ Örnek olarak verilen bu davanın satır araları okunduğunda Piyale'nin neden yalnızca borcu olduğunu kayıtlara geçirmek amacıyla İsmail'in ayağına kadar gittiği anlaşılabılır. Deftere kaydedilen hükümde İsmail tanımlanırken "sâhibü'l-firâş" yani "yatağa düşmüş" sıfatının kullanıldığı görülmektedir. Bu ayrıntı dikkate alındığı zaman Piyale'nin zaten ölüm döşeginde olan İsmail'den borcunu almak adına alacağını kaydettirdiği anlaşılabılır.

³¹⁹ Örneğin; "...Mencal v. () nâm zimmi zimmetinde mikdârı beynimizde ma'lûm hamr bahâsından otuz kât'a ri'yâlî gurus hakkım olmağla..." GŞS, no. 64, s. 9a/3.

³²⁰ GŞS, no. 64, s. 7b/4.

3.3.1. Borç Davalarının Din ve Cinsiyet Bakımından İncelenmesi

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde 108 adet borç davasının 54'ünde yani %50'sinde taraflardan birinin Müslüman olduğu görülmektedir. Müslümanların borç ilişkisinde bulunduğu çevreler ise yine çoğunlukla Müslümanlar olmuştur. Bir Müslümanın taraf olduğu 54 davanın 27'sinde (%50) diğer tarafın da Müslüman olduğu görülmektedir. Müslümanlar 23 kayıta (%42,6) gayrimüslimlerden 4 kayıta (%7,4) ise para vakıflarından borç almışlardır.

Müslümanlar dâhil oldukları 54 davanın 45'inde (%83) borç veren konumundadır. Müslümanların 27 davada (%60) yine Müslümanlara borç verdiği görülürken 18 davada (%40) borç alan tarafın gayrimüslim olduğu görülmektedir.

Müslümanların çoğunlukla dindaşlarından borç almayı tercih ettikleri görülmektedir. Borçlu konumdaki 36 Müslümandan 27'si (%75) yine bir Müslümandan borç almıştır. Geriye kalan 9 Müslüman ise 4'ü vakıflara (%11), 5'i (%13) ise gayrimüslim çevrelere borçlanmıştır.

Yukarıdaki istatistiksel özeti verilen verilere bakarak Müslümanların borç alışverişindeki refleksleri adına birtakım çıkarımlar yapılabilir. 64 numaralı Galata şer'iyye siciline göre Müslümanların borç verme konusunda nispeten kapalı bir görüntü çizmediği, alacaklılarının %40'ını gayrimüslimlerin oluşturduğu görülmektedir. Ancak iş borç almaya geldiği zaman tercihlerinin yüksek oranda Müslümanlar olmuştur. Ayrıca Müslümanların bir finans kaynağı olarak para vakıflarına yönelmesi bu savı destekler niteliktedir. 17.yüzyıl Osmanlı kentlerindeki borç ve kredi hareketlilikleri üzerine yapılan çalışmalar da bu ilişki adına birtakım veriler sunmaktadır. Jennings, 17. yüzyıldaki Kayseri sicilleri ağırlıklı olmak üzere Karaman, Trabzon ve Amasya sicillerini inceleyerek 1400 alacak-verecek davasından yalnızca 48'inde (%3,42) Müslümanların zimmilerden borç aldığını tespit etmiştir.³²¹ Kenan İnan ise, gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı Trabzon'da 231 kayıt içerisinde yalnızca 3 kayıta (%1) Müslümanların gayrimüslimlerden borçlanmayı tercih ettiğini belirtmiştir.³²² 17.yüzyıl Kayseri ve Trabzon örneği ile 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinden elde ettiğimiz veriler

³²¹ Jennings, "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", s. 215.

³²² Kenan İnan, "Trabzon Şer'îye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri", *İslâmiyât* 2/4 (Aralık 1999), s. 98.

karşılaştırıldığında Müslümanların borçlanma konusunda oransal olarak (%14) nispeten daha esnek bir görüntü sergilediği söylenebilir.

Borç davalarında gayrimüslimlerin ilişkileri incelendiğinde ise karşımıza şu şekilde bir tablo çıkmaktadır; 108 adet borç davasının içerisinde bir tarafın gayrimüslim olduğu dava sayısı 78'dir. Bu sayı bize gayrimüslimlerin %72'lik bir oranda alacak-verecek davalarında mahkemeye geldiklerini göstermektedir. 57 kayıta (%52) borç veren konumunda olan gayrimüslimlerin borç verdikleri kesim 52 kayıta (%91) yine gayrimüslimler olmuştur. 5 kayıta ise (%9) da Müslümanlara borç vermişlerdir. 73 kayıta borçlu olarak görülen gayrimüslimler %71'lik oranda (52 kayıt) gayrimüslimlere borçlanmışlardır. 19 kayıta (%26) borçlandıkları kısım Müslümanlar olurken 2 kayıta (%3) para vakıfları gayrimüslimlere borç vermiştir.

Şer'iyye sicillerinde Yahudilerin de borç alışverişinde bulundukları görülmektedir. Genellikle şer'i mahkemeleri mali işlerini halletmek için kullanan Yahudiler borç davalarının 24'ünde (%22) taraflardan birini oluşturmaktadır. Diğer topluluklar içerisinde gördüğümüzün aksine Yahudilerin dindaşları ile olan borç alışverişi oldukça az miktardadır. Nitekim her iki tarafın Yahudi olduğunu gördüğümüz tek dava İstanbul'da Alman Cemaati'nden David v. İlya'nın Şiro v. () isimli Yahudi'ye verdiği 32 riyalı kuruluşluk borçtur.³²³ 14 davada alacaklı olarak mahkemeye gelen Yahudilerden 11'inin borç verdikleri kişiler zimmi olarak kaydedilmiştir. Yukarıda örneğini verdiğimiz Yahudiler arasındaki borç alışverişinden başka 2 Yahudi de Müslümanlara borç tahsis etmiştir.

Mahkemede 11 davada borçlu olarak rastladığımız Yahudilerin ise genellikle borç almak adına Müslümanlara müracaat ettiği görülmektedir. Borçlu 11 Yahudi'nin borçlandıkları kesimlerden 5'i Müslüman, 2'si zimmi ve yukarıda örneğini verdiğimiz gibi yalnızca 1'i Yahudi'yi olarak kaydedilmiştir. Diğer çevrelere nazaran borç davalarında oldukça az görülen Yahudiler adına dikkat çeken başka bir istatistik ise müstemenler ile olan ilişkilerdir. Öyle ki 2 adet Yahudi'nin müstemenlerden borç aldığı görülmektedir.

Yukarıda özetini verdiğimiz gayrimüslim çevrelerin hareketleri incelendiğinde; Gayrimüslimlerin tıpkı Müslümanlar gibi borç verirken yine kendi dinlerine mensup insanları tercih ettiği görülmektedir. Borç alma konusunda Müslümanlara nazaran daha

³²³ GŞS, no. 64, s. 41b/5.

serbest bir eğilim sergileyen gayrimüslimler, yine yüksek oranda kendi dindaşlarından borç almayı tercih etse de Müslümanlardan da hatırı sayılır bir şekilde borç almışlardır. Bu eğilimde istisnayı oluşturan Yahudilerin kendi aralarındaki borç alışveriş sayısının yalnızca 1 olması oldukça ilginç bir istatistiktir. Yahudiler arasındaki davaların Osmanlı mahkemelerine az yansımalarının sebebi Yahudi cemaatinin kendi içerisindeki dinamiklerde aranabilir. Bilindiği üzere Osmanlı içerisindeki her gayrimüslim topluluğun kendi cemaat mahkemeleri bulunmaktaydı. Yahudilerin kendi cemaat mahkemeleri ise şer'i mahkemelerinin kullanımı konusunda nispeten katı kurallara sahipti ve her iki tarafın Yahudi olduğu davalar genellikle cemaat mahkemelerinde görülüyordu.³²⁴ İncelemekte olduğumuz defterde her iki tarafın da Yahudi olduğu tek borç davasına rastlanması bu durumun bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Daha önceki bölümlerde de sık sık bahsedildiği üzere Osmanlı kadınları mahkemeyi herhangi bir sınırlama olmaksızın kullanabiliyordu. Borç davalarında da kadınları az da olsa görebiliyoruz. 108 adet borç davasının içerisinde 11 kadın yer almaktadır. Mahkemeye gelen 11 kadından 7'si Müslüman, 3'ü Hristiyan ve yalnızca 1 tanesi Yahudi'dir. Bu kadınlardan 4'ü borç veren konumda iken 7'si borçlu konumdadır. Her iki tarafı da kadınların oluşturduğu herhangi bir davaya rastlanmamıştır. Kadınların borç hususunda genellikle kendi dinlerinden kişilerle borç alışverişi yaptıkları görülmektedir. Öyle ki bu manada istisnayı bozan tek kişi Galata'nın Lonca Mahallesi'nde sakin olan Astoro bt. Divori isimli Yahudi kadındır.³²⁵ Oğlu ve kızının Galata'nın pazarcı esnaflarından olan Hasan Çelebi b. İbrahim'den aldıkları 45 riyalı kuruşa kefil olan Astoro, borcu tahsil etmek için mahkemeye başvuran Hasan Çelebi'ye karşın kefilliğini inkar etse de kefaleti şahitlerle doğrulandığından borcu ödemesine hüküm verilmiştir.

Vakıflar konusu içerisinde para vakıflarından bahsedilirken görüldüğü gibi kadınların borç almak amacıyla vakıflara da başvurduğu görülmektedir. Bu konudaki ilk örneğimizde Aişe bt. eş-Şeyh İbrahim Efendi isimli kadının İstanbul'daki Nuri Hatun Vakfı'na olan borcunu, damadına yaptığı mülk satışından öğreniyoruz.³²⁶ Mülk satışı

³²⁴Ancak bu katı kuralların fiiliyatta dikkate alınmadığı zamanlar olmaktadır. Müslüman (Osmanlı) mahkemelerinin dine göre ayırım yapılmadığı fark edildiği için Yahudiler bilhassa kazanma şanslarının yüksek olduğunu düşünerek, her iki taraf Yahudi olsa dahi şeriat mahkemelerine başvuruyordu. Minna Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi (1453 - 1566)*, çev. Serpil Çağlayan (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), s. 26.

³²⁵ GŞS, no. 64, s. 4b/2.

³²⁶ GŞS, no. 64, s. 61a/2.

sonrasında mahkemeye gelen Memi b. Muharrem isimli vakıf mütevellisi, evin 200 riyalı kuruş karşılığında rehinli olduğunu belirtmiş ve borcu mülk satışından gelen parayla tahsil edip rehini kaldırmıştır. Borç almak amacıyla vakıflara müracaat eden bir başka kadın ise Galata'nın Piyale Paşa Mahallesi sakinlerinden olan Sabiha bt. Hüseyin'dir.³²⁷ Sabiha'nın İstanbul'daki eş-Şeyh Alaaddin Vakfı'na olan 100 riyalı kuruşluk borcunu ise yine bir mülk satışından öğreniyoruz. es-Seyyid Mehmed Efendi'ye evini satan Sabiha, mülk satışından gelen 100 riyalı kuruşun vakıf mütevellisine havale edilmesini istemiştir.

Mahkemede alacaklı olarak kaydedilen 4 kadından 2'sinin eski kocasından alacağının olması ise kadınların alacaklarının türünü görmek adına önemlidir. Buna dair ilk örneğimizde Leman bt. Nikola isimli kadın mahkemede, eski kocası Sarandi v. İstimat'ın kendisine 9.500 akçe borcu olduğunu ve bunu tahsil ettiğini beyan etmiştir.³²⁸ İkinci örneğimiz ise Anadolu Vilayeti'nde İznik Kasabası'nda sakin olan Emine bt. Hüseyin kocası Seydi Ali b. Mehmed'e daha önce farklı miktarlarda borçlar verdiğini belirterek, boşanmanın ardından bu borçların ödenmesini istemiştir. Taraflar arasında yaşanan anlaşmazlık, Seydi Ali'nin eski eşi Emine'ye 3.000 akçe vermesi üzerine sulh yoluyla çözülmüştür.³²⁹

Kadınların erkeklere nazaran borç davalarında az boy gösterse de içerisinde oldukları davalardaki miktarların büyüklüğü dikkati çekmektedir. Buna örnek olarak Firuz Ağa Mahallesi sakinlerinden olan Hadice bt. Hasan isimli kadın verilebilir.³³⁰ Hadice'nin borçlu olduğu isim olan Dulkadir Ağa b. Abdullah, bu borcu Hadice'nin borcuna kefil olan oğlu Mehmed Ağa b. Ali isimli kişiden istemiştir. Dulkadir Ağa'nın ikrarına göre Hadice'nin borcu tamı tamına 1.500 riyalı kuruş yani yaklaşık olarak 120.000 akçedir. Hadice kadar olmasa da yüksek miktarda borcu olan bir diğer kadın ise Aişe bt. Mustafa'dır. Firuz Ağa Mahallesi sakinlerinden olan Aişe, evini rehin bırakarak Abdi Beşe ve Ebubekir Beşe isimli iki kişiden 630 riyalı kuruş yani yaklaşık olarak 50.400 akçe borç aldığını mahkemede belirtmiştir.³³¹ Bu miktarlar göz önüne alındığında Galata'da para dolaşımında kadınların az sayıda ancak yüksek meblağlarda borç ilişkileri içerisinde yer aldıkları görülebilir.

³²⁷ GŞS, no. 64, s. 35/1.

³²⁸ GŞS, no. 64, s. 49a/2.

³²⁹ GŞS, no. 64, s. 77a/3.

³³⁰ GŞS, no. 64, s. 37a/2.

³³¹ GŞS, no. 64, s. 58a/1.

3.3.2. Borç Davalarının Sosyal Statü Bakımından İncelenmesi

Kişilerin sicildeki tanımlamalarından mahkemeye gelen kişilerin sosyal statüleri dikkate alınarak belirli çıkarımlar yapılabilir. Bu ifadeler aracılığı ile Galata'nın ileri gelenleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Galata'nın ileri gelenleri olarak tanımladığımız kişileri askeri, esnaf, resmi görevliler ve sicillerde sıkça rastlanan el-Hâc unvanını taşıyan kişiler olarak incelemeye çalışacağız.

Bilindiği üzere sosyal statüsünü direkt sultandan alan askeriler, bu avantajlarını ticari hayatta da kullanan ve yatırımlarını güçleri ile birleştirerek yeri geldiğinde iktisadi hayatta tüccar ve esnafların önüne geçen bir sınıftı.³³² İncelediğimiz deftere baktığımızda 108 borç davasının 24'ünde yani yaklaşık %22'sinde tarafların birisi veya her ikisi askeri kökenlidir. Askerilerin arasında geçen borç alışverişi ise oldukça az miktarda olduğu saptanmıştır. Yalnızca 5 kayıta her iki tarafın askeri kökenli olduğu görülmektedir. Buna ilk örnek H. 6 Cemaziyülevvel 1052 (M. 2 Ağustos 1642) tarihinde gerçekleşmiştir.³³³ Alacaklı ve borçlunun vefat etmesinden ve miktarın yüksekliğinden dolayı ilginç olan bu örnekte, mahkemede her iki tarafın varisleri hesaplaşmıştır. Babalarının Hasan Beşe b. Mehmed'den alacağı olduğunu belirterek mahkemeye başvuran Osman Beşe'nin varisleri, 1.500 riyalı kuruşluk borcu Hasan Beşe'nin muhalefatından tahsil etmişlerdir. Verilen bu örnekte borcun miktarı oldukça yüksek gözükmektedir. Ancak her iki tarafın askeri oldukları diğer davalarda miktarların yukarıdaki örneğe nazaran düşük oldukları görülmektedir. Örneğin Galata'da Müezzinzade Mahallesi sakinlerinden Mustafa Çelebi b. Ali'nin Mustafa Beşe'den alacağı 100 riyalı kuruştur.³³⁴ Anadolu'da ikamet ettiğini bildiğimiz Mahmud Çelebi'nin ise Ahmed Bey'den alacağı yalnızca 30 riyalı kuruş olarak kaydedilmiştir.³³⁵

Askeriler, -arada her ne kadar çok fark olmasa da- genellikle alacaklı olarak mahkemeye geliyorlardı. 16 askerinin alacaklı konumunda mahkemeye geldiği görülmektedir. Askerilerin borç verdikleri kişiler ise genellikle statülerini kayıtlardan saptayamadığımız sıradan insanlardı. Öyle ki askeri kökenli kişilerin borç veren olarak mahkemede

³³² Halil İnalçık, "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü", *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, ed. Tülay Artan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), s. 11.

³³³ GŞS, no. 64, s. 5a/3.

³³⁴ GŞS, no. 64, s. 64a/2.

³³⁵ GŞS, no. 64, s. 31b/2.

bulundukları 16 davanın 7'sinde borçlu tarafın statüsü belirtilmemiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi askerilerin askerilere borç verdiği kayıt sayısı 5 iken askerilerin 2 davada resmi görevlilere, 1 kez esnafa borç verdiği görülmektedir. Geriye kalan 1 davada ise askerin borç verdiği kişinin unvanı el-Hâc olarak kaydedilmiştir.

Elimizdeki kayıtlardan kişilerin hangi amaçlarla borç verdiklerini veya aldıklarını çok az görebiliyoruz. Bu nadir kayıtlardan birinde alacaklı olan tarafın askeri olarak zikredilmesi önemlidir. Galata'nın Şehsuvar Mahallesi'nde sakin olan Ahmed Beşe b. Arslan isimli askeri, daha önce bakkallık işinde ortak oldukları Piyale b. Abdullah isimli kişiden alacağını istemek için mahkemeye gelmiştir. Ahmed Beşe'nin beyanına göre bakkallık işi için daha önce Piyale'ye 5.500 akçe sermaye vermiş, 4.000 akçesini tahsil etmiş ve tarafların ortaklıkları sonlandırmasından sonra kalan 1.500 akçelik miktarı Piyale'den talep etmiştir. Kalan meblağı ödeyen Piyale, ortaklığın son bulunduğunu mahkemede belirtmiştir.³³⁶ Bu örneği zikredilecek kadar değerli kılan başka bir özellik ise askeri kesimden olan ve "beşe" unvanını ile kaydedilmesinden yeniçeri kökenli olduğunu anladığımız³³⁷ Ahmed Beşe'nin bir esnafla kurduğu ticari ilişkidir. 17.yüzyıl'da yeniçerilerin artık esnaflar arasına karıştığı ve önceki yüzyıllara nazaran esnafların bu konuda rahatsızlık duymadığı bir yüzyıl olarak bilinmektedir.³³⁸ Yeniçerilerin esnaflar arasına katılmasının en büyük sebeplerinden birisi sabit olan maaşlarının taşşışlerden sonra değerinin düşmesi idi.³³⁹ Nitekim Ahmed Beşe'nin bir bakkal dükkanına ortak olarak belirtilmesi Yi ve Pamuk'un çıkarımlarına uygun bir şekilde yeniçerilerin artık esnaflık yapmaya başladığı veya esnaflara maddi yatırımlar yaptığını kanıtlar niteliktedir.

Borçlu olarak mahkemeye gelen 13 askerin borç verenler ile aynı eğilimde bulunduğu görülmektedir. Mahkemeye borçlu olarak kaydedilen askerilerden 5'i yine askerilerden, 1'i hacı unvanını taşıyan birinden ve 1'i vakıftan borç almayı tercih ederken geriye kalan 6 kişinin statüsü kayıtlardan anlaşılamamaktadır. Askerilerin borç aldıkları kişiler ise

³³⁶ GŞS, no. 64, s. 76b/1.

³³⁷ Her ne kadar tüm beşe unvanı taşıyan kişilerin yeniçeri kökenli olmasa da yüksek oranda bu unvanın yeniçeri menşeli kişiler tarafından kullanıldığı açıktır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Turan Açıık, "Beşe Unvanı Hakkında", *Tarih Dergisi* 62 (2015), 37-64.

³³⁸ Eunjeong Yi, *Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage* (Leiden; Boston: Brill, 2004), s. 137.

³³⁹ Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları Seçme Eserleri I* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), s. 28.

genellikle Müslümanlar olmuştur. Askerilerin 9'u Müslümanlardan, 3'ü ise gayrimüslimlerden borç almayı tercih etmiştir.

Askerilerin borçlanma yöntemlerine bakıldığı zaman bazen evlerini veyahut eşyalarını rehin olarak bıraktığı görülmektedir. Örneğin Ahmed Beşe b. Hızır isimli askeri, Rumeli'de ikamet ettiğini öğrendiğimiz Hüseyin b. Ali isimli kişiden 4.000 akçe borçlanırken borç miktarı ile aynı değerde giyecek eşyası ile 5 kuruşluk bir çukayı Hüseyin Beşe'ye rehin olarak bırakmıştır.³⁴⁰ Başka bir örnekte ise Berri Çelebi b. Selim isimli askeri Dulkadir Ağa b. Abdulmenan'dan aldığı 580 riyali kuruşluk borca karşın Galata'da Yolcuoğlu Mahallesi'ndeki evini rehin olarak bırakmıştır.³⁴¹ Ödeme yöntemlerine bakıldığı zaman askeri statüsündeki kişilerin aralarında borçlarını nakit olarak ödeme konusunda sıkıntı yaşayanlara rastlanmaktadır. Borçlanan askeriler bazen borçlarını hayatlarında ödemeye imkan bulamıyor ve borçların tahsilleri onların ölümünden sonra muhalefatlarından gerçekleşiyordu. Buna örnek olarak Salamon v. Yasef isimli Yahudi'den 50.000 akçe borç alan es-Seyyid Ali Çelebi b. es-Seyyid İsmail verilebilir. Bu borcu sağlığında ödeyemeyen Ali Çelebi'nin borcu uzlaşma yoluyla 15.000 akçe sulh bedeline dönüşmüş lakin yine de ödenmemiştir. Borç daha sonra Salamon tarafından Ali Çelebi'nin muhalefatından tahsil etmiştir.³⁴² Bazen de askeriler borçlarını nakit ödeyemiyor, karşılığında mülklerini alacaklılara veriyordu. Örneğin Yusuf Bey b. İlyas, Sovane isimli bir zimmiden aldığı 800 riyali kuruşluk borcun 300 riyali kuruşunu Midilli Adası'nda bulunan ev ve bağını vererek ödemiştir.³⁴³

Esnaflar ise askeri kesimden sonra borç davalarında en çok gözüken kesimdir. Elimizde var olan 108 adet borç davasının 25'inde (%23) tarafların en az biri esnaf olarak kaydedilmiştir. Borç davalarındaki esnafların çukacı, hayyat, mellah, meyhaneci, pazarcı, örücü, kürekçi, kuyumcu, iplikçi, ekmekçi, demirci dellal ve tüccar olarak kaydedildiği görülmektedir. Bu davalarda kaydedilen esnafların dinsel dağılımına bakıldığı zaman ise gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. 25 esnaftan 17'sinin zimmi, 6'sının Müslüman ve 2'sinin Yahudi olduğu tespit edilmiştir.

³⁴⁰ GŞS, no. 64, s. 81a/1.

³⁴¹ GŞS, no. 64, s. 3b/1.

³⁴² GŞS, no. 64, s. 3a/3.

³⁴³ GŞS, no. 64, s. 54b/2.

Esnaflar mahkemeye neredeyse eşit miktarda borçlu ve alacaklı olarak gelmiştir. Alacaklı olarak kaydedilen esnaf sayısı 13 iken borçlu esnaf sayısı 12'dir. Esnafların dahil oldukları borç davalarında kendi aralarında gerçekleşen etkileşim oranı oldukça azdır. Öyle ki yalnızca 2 davada tarafların her ikisi esnaktır. Bu davaların ilkinde çukacı İskevli v. Sırbino, kuyumcu taifesinden Yoncivan v. Nikola'ya verdiği 120 riyalı kuruşluk (yaklaşık 9.600 akçelik) borcunu tahsil etmek için mahkemeye gelmiştir. Ancak İskevli borcu Yoncivan'ın kendisinden tahsil edemediğinden borca kefil olan Avraham v. Ezkiya isimli Yahudi'den istemiştir. Kefil olduğunu kabul eden Avraham, mahkeme tarafından borcu ödemekle yükümlü tutulmuştur.³⁴⁴ Bir diğer örnek ise her iki tarafın meyhaneci olduğu bir borç ikrarıdır. Bu örnekte mahkemeye gelen Yani v. Yorgi isimli zimmi, meslektaşısı Giryani v. Demiryo'ya iki farklı zamanda aldığı 73.5 riyalı kuruşu mahkemeye kaydettirmiş ve kardeşi Menol'u borca kefil etmiştir.³⁴⁵

Alacaklı olarak mahkemeye gelen 13 esnafa bakıldığı zaman; kendi aralarında geçen 2 dava çıkarıldığında diğer borçları belge üzerinde statüsü belli olamayan kişilere verdiği görülmektedir. Ayrıca bu borçların miktarlarına bakıldığı zaman 13.000 akçeyi geçmeyen küçük miktarlar olduğu görülmektedir. Bu da bize sıradan insanların borç almak adına ilk başvurduğu kişilerin esnaflar olduğunu göstermektedir. Alacak-verecek işlemleri içerisinde bazen esnafların alışverişlerine dair işlemler de görülmektedir. Örneğe göre; Galata'ya bağlı Marmara Nahiyesi'ne tabii Akşe Karyesi'nde sakin olan Behaki v. Kostantin isimli zimmi, mahkemeye gelerek Galata'da meyhanecilik mesleğini sürdüren Nikola v. Yani'den ev ve bağını rehin göstererek 13.000 akçe borç aldığını ikrar etmiştir. Buna ek olarak borç miktarı karşılığında her medresi³⁴⁶ 17'şer akçeden 771 medre hamr yani şarap vereceğini taahhüt ettiğini belirtmiştir.³⁴⁷ Özeti verilen örnek her ne kadar bir borç işlemi olarak kaleme alınsa da meyhaneci Nikola'nın Behaki'den şarap aldığı görülüyor. Bu alışverişin borç davası olarak kaydedilmesinin sebebi yüksek ihtimalle Behaki'nin yaşadığı nakit darlığı olarak yorumlanabilir. Behaki'nin rehin bıraktığı bağdan ve şarap temin etme sözünden yola çıkarak Behaki'yi bir şarap imalatçısı olarak değerlendirelim. Nikola'nın şarap almak adına Behaki'ye başvurduğu ancak şarapları

³⁴⁴ GSS, no. 64, s. 25a/2.

³⁴⁵ GSS, no. 64, s. 27b/2.

³⁴⁶ Meyhanecilerin büyük fiçılardan şarap taşımak için kullandıkları altı okkalık kaplara verilen isim. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993), II/s. 436.

³⁴⁷ GSS, no. 64, s. 13a/1.

temin etmeden de parayı verdiği görülüyor. Behaki'nin parayı peşinen istemesinin sebebini kesin olarak bilemiyoruz. Bunun sebebi piyasaya olan borcu veya ürün tedarik etmek için sermaye ihtiyacı olabilir. Nikola ise ürünü almadan verdiği parayı güvenceye almak için Behaki'den ev ve bağını rehin göstermesini istemiştir. Eğer Behaki ürünü zamanında getirirse yüksek ihtimalle üründen daha pahalı evini kurtarabilecek ancak getirmezse mülkler resmi olarak Nikola'nın olacaktı.

64 numaralı Galata şer'iyye siciline 12 esnaf borçlu olarak kaydedilmiştir. Bu 12 esnaf yine tıpkı borç veren esnaflarda görüldüğü gibi sıradan insanlar ile borç ilişkisine girmiştir. Esnafların 7 davada borç aldıkları kesim sicillerden tespit edilemezken 2 esnaf, 1 askeri, 1 hacı ve 1 müstemenin esnaflara borç temin ettiği görülmektedir. Borç alan esnaflar arasındaki bir örnek diğerlerinden taşıdığı farklı özelliklerle dikkati çekmektedir. Bu örneği özel kılan husus, 1 kişi borç verirken borçluların sayısının 10 olmasıdır. Davaya göre Cami-i Kebir Mahallesi'nde ikamet eden Yusuf b. Abdullah'ın mirasçısı olan Havva'nın vasisi Süleyman b. Abdullah, tümü iplikçi taifesinden olan Mehmed b. el-Hac Hüseyin, Yusuf Hoca b. Abdullah, Mehmed Çelebi b. Yusuf, Hasan b. Abdullah, Şamlı Hüseyin b. Mustafa, el-Hac Nasır b. Ahmed, Mustafa b. Ahmed, Rıdvan b. Abdullah, Mehmed Çelebi b. el-Hac Ali ve Ahmed b. Ali'nin her birine Havva'nın malından 50'şer bin züyuf akçe borç verdiğini ve bu kişilerden borcu tahsil ettiğini mahkemede beyan etmiştir.³⁴⁸ Bu borcun alınma sebebi iplikçi esnafının ihtiyaç duyduğu bir hammaddenin alınması olabilir.

İnceleyeceğimiz bir diğer grup, genellikle sicillerde el-Hâc kelimesi ile tanımlanan hacılardır. Konuşma dilinde kullanılmayan, ancak Osmanlı belgelerinde sık sık geçen el-Hâc terimi, hac vazifesini gerçekleştiren kişilerin kullandığı unvandır.³⁴⁹ Tereke çalışmalarına göre el-hac unvanını taşıyan kişilerin ticaret erbabı oldukları düşünülmekle beraber bu konuda bir kesinlik bulunmamaktadır. Ayrıca hacca gitmenin belirli bir servet sahibi olmayı gerektirmesinden dolayı hacıların varlıklı kişiler oldukları düşünülebilir.³⁵⁰

İncelenen sicilde borç alışverişine giren 7 kişinin isminin önünde hacı unvanının yer aldığı görülmektedir. Bu kişilerden 6'sı borç veren, 1'i ise borçlu konumdadır. Hacılardan 4'ü

³⁴⁸ GŞS, no. 64, s. 21b/2.

³⁴⁹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1993, I/s. 518.

³⁵⁰ Nevzat Erkan, "Siciller Işığında Meşakkatli Bir İbadet Olan Hac ve Osmanlı Hacıları", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (2019), s. 428-429.

sıradan kişilere borç verirken 1'i askeri sınıfa, diğeri ise esnafa borç vermiştir. Elimizdeki kayıtlara göre borçlu konumundaki tek hacı olan Hacı Şaban b. Ahmed ise Mehmed Çelebi isminde bir askeriden borç almıştır.³⁵¹ Hacı unvanlı kişiler, genellikle Müslümanlar ile borç alışverişine girmiştir. Sadece 1 kayıтта Galata'da Selime Hatun Mahallesi'nde ikamet eden el-Hâc Abdurrahim b. Yunus isimli hacı, boyacı esnaflarından Giryako v. Yani isimli zimmiye 60 riyali kuruş borç vermiştir.³⁵²

3.3.3. Borç Alma Yöntemleri

Şer'iyye sicillerine yansıyan borç kayıtları içerisinde kişilerin borç alma ve ödeme yöntemlerine dair bilgiler bulunmaktadır. Bu kısımda 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde tespit edilen borç alma yöntemleri değerlendirilecektir.

Rehin, incelemekte olduğumuz defterde en sık başvurulmuş yöntem olarak göze çarpmaktadır. Borcu alan kişi açısından bir risk, borcu veren kişi açısından ise bir güvence olarak görülen rehin sistemi, sıradan bir borç teamülü olarak görülebildiği gibi ayrıca kişilerin borç alırken yaşadıkları para darlığını da simgeleyebilir. Defterde tespitini yapabildiğimiz 108 borcun 20'sinin yani oransal olarak %18,51'nin rehin yöntemiyle alındığı görülmektedir.

Rehin yöntemi ile borç alan kişiler genellikle mülk veya eşyalarını rehin bırakıyorlardı. Basit bir tanımlama ile bu yöntemde borçlu kişi evini/bağını veyahut bir emtiayı bazen süre belirterek genelde ise belirli bir süre taahhüdü vermeden borçlanacağı kişiye rehin olarak bırakıyordu. Örneğin Yanaki v. Hasuk isimli bir zimmi Yasef v. Sami'den aldığı borca karşın mülkünü rehin bırakmayı tercih etmişti. Yanaki, Yasef'ten aldığı 190 riyali kuruşluk borcu doksan güne kadar ödeyeceğini taahhüt etmiş ve eğer ödemez ise evinin satılması için Yasef'i vekil tayin etmiştir.³⁵³ Borç almak için kişiler her zaman mülklerini güvence olarak göstermiyordu. Eşyalar da borç edinmek adına rehin olarak gösterilmekteydi. Bu eşyalar bir sefinenin içindeki eşyalardan ziynet eşyalarına kadar her şey olabilirdi. Örneğin Marmara Nahiyesi'ne tabii Bergos karyesi sakinlerinden olan Dimitri v. Vekanos isimli zimmi Menol v. Nikola'dan aldığı 360 riyali kuruş borca karşın sefinesini ve içindeki aletleri rehin olarak bırakmıştı.³⁵⁴ Başka bir örnekte ise Kiroz

³⁵¹ GŞS, no. 64, s. 12b/4.

³⁵² GŞS, no. 64, s. 1a/3.

³⁵³ GŞS, no. 64, s. 2a/1.

³⁵⁴ GŞS, no. 64, s. 22b/1.

Cemaati'nden olan David v. Yasef isimli Yahudi, Covani v. Golef isimli müstemenden aldığı 3.375 riyali kuruş (270.000 akçe) gibi büyük miktardaki borca karşılık elli sekiz adet elmas, murassa yani değerli taşlarla çevrilmiş bir ziynet eşyasını ve bir çift altın bileziği rehin bırakmıştı.³⁵⁵

Rehin yoluyla yapılan borçlanmalara bakıldığı zaman satır aralarında birtakım ayrıntılar olduğu görülmektedir. Rehin bırakma yönteminin detayları genellikle kişilerin ikili görüşmeleri ile belirleniyordu. Örneğin borcun tamamı ödenmeden de rehin bırakılan eşya veya mülk geri alınabilirdi. Bu olaya Menol v. Nikola isimli zimminin Yani v. Yorgi'den aldığı 2.000 akçelik borç örnek olarak verilebilir. Mahkemeye gelen Menol, Yani'den aldığı borca karşın önceden belirli kıyafetleri rehin bıraktığını ve borcun yarısından biraz fazlasını yani 1.100 akçesini ödemesi karşılığında rehin bıraktığı eşyaları geri aldığını, kalan 900 akçenin hala zimmetinde olduğunu mahkemede beyan etmiştir.³⁵⁶

Rehin olarak verilen malların geri verilmemesi durumunda nasıl bir muamelenin gerçekleştiğini de kayıtlardan öğrenebiliyoruz. 18 Zilhicce 1052 (M. 9 Mart 1643) tarihinde Galata dışında ikamet eden Hüseyin b. Ali isimli alacaklı, mahkemeye gelerek Ahmed Beşe b. Hızır'a 4.000 akçe borç verdiğini ve yine 4.000 akçe kıymetinde balık dişi sapından bir sim karsağı ve 5 kuruş kıymetli iskerlet çukayı rehin olarak aldığını beyan etmiştir. Buraya kadar sıradan bir rehin yöntemi olduğu görülen davada asıl mesele Ahmed Beşe'nin borcu ödediği halde rehin bıraktığı eşyaları geri alamamasıdır. Bu sıkıntının yine ikili görüşmeler ile çözüldüğü ve mahkemeye yalnızca bu görüşmenin kaydı için gelindiği anlaşılmaktadır. Mahkemede Hüseyin, Ahmed Beşe'den rehin olarak aldığı eşyaların "mahfuz" yani saklandığını beyan etmiş ve altmış gün içerisinde eşyaları getireceğini eğer getiremez ise eşyaların kıymeti olan 4.000 akçe ve 5 kuruşu Ahmed Beşe'ye teslim edeceğini taahhüt etmiştir.³⁵⁷

Hüseyin ve Ahmed Beşe arasındaki davada dikkati çeken bir başka nokta ise rehin bırakılan malların kıymetleri ve borç ile rehin bırakılan eşya arasındaki değer farkıdır. Yukarıda verilen özetten de görüldüğü gibi borç miktarı 4.000 akçe iken rehin bırakılan eşyanın kıymeti 4.000 akçe ve buna ek olarak 5 kuruşluk bir miktardır. Bu örnek akla vakıfların istiğlal yoluyla yaptığı satışları getirmektedir.³⁵⁸ Bilindiği üzere vakıflar

³⁵⁵ GŞS, no. 64, s. 15a/3.

³⁵⁶ GŞS, no. 64, s. 15a/1.

³⁵⁷ GŞS, no. 64, s. 81a/1.

³⁵⁸ Vakıfların verdikleri faizli borçlar için bkz. Vakıflar bölümü.

kişilerin aldıkları borca karşılık mülklerini istiğlal yöntemi adı altında satın alıyor ve borçlulara toplamda %10'u gibi bir farkla kiralıyordu. Ahmed Beşe ve Hüseyin arasında geçen bu davada borç miktarı 4.000 akçe iken yine aynı miktarda eşyanın verilmesi ve ek olarak 5 kuruşluk başka bir malın rehin bırakılması sonradan verilen malın bir faiz miktarı olup olmadığını akla getirmektedir. Ancak elimizdeki örnekteki bilgiler kısıtlı olduğundan bu 5 kuruşluk miktarın alacaklı tarafın bir güvencesi mi olduğu yoksa bir kredi işleminin mi gerçekleştiği konusunda hükme varmayı zorlaştırıyor. Üstelik burada karşılaştığımız başka bir sıkıntı ise kuruş olarak kaydedilen birimin türünün verilmemesidir. Defterdeki para birimlerinin kullanım sıklığını göz önüne alarak bahsi geçen kuruşun riyalı kuruş olduğunu varsayarsak 5 kuruşun karşılığı 400 akçeye tekabül etmektedir. 400 akçenin de borcun ana miktarı olan 4.000 akçenin %10'u olduğundan burada bir kredi işlemi uygulandığına dair şüpheleri arttırmaktadır. Daha önce para vakıfları kısmında da görüldüğü gibi faiz oranı genellikle %10 civarıydı. Buna ek olarak İnalçık da Osmanlı'da uygulanan normal faiz oranının %10 olduğundan bahseder.³⁵⁹ Nitekim elimizdeki sicilde buna uygun tek bir kayıt mevcuttur.

Her ne kadar Hasan Beşe'nin belirli bir faiz karşılığı borç alıp almadığı hakkında kesin bir hükme varamasak da para vakıflarının verdiği faizli borçları çıkardığımızda elimizdeki 1 adet kayıta belirli bir faiz karşılığında borç alındığı görülmektedir. Oldukça kısa bir şekilde kaydedilen bu davada İstanbul'da ikamet eden Edirne Cemaati'nden Avraham v. Salamon isimli Yahudi, Dimitri v. Matayo isimli zimmeden cihet-i karzdan 70 riyalı kuruş, muamele-i şer'iyyeden ise 17 riyalı kuruş hakkı olduğunu ve bu borcun tahsilatını gerçekleştirdiğini mahkemeye kaydettirmiştir.³⁶⁰ Bu davada dikkati çeken şey muamele-i şer'iyye ibaresidir. Bilindiği üzere muamele-i şer'iyye, ribh, istirbah ve ayrıca devr-i şer'iyye tabirleri Klasik İslam Hukuku'nun reddettiği ancak 17.yüzyıl Osmanlı şer'i mahkemelerinde sık sık yer alan, faizi tanımlamak için kullanan ifadelerdir.³⁶¹ Yukarıdaki kayıta ise Avraham'ın Dimitri'ye 70 riyalı kuruş verdiğini ve faiz olarak 17 riyalı kuruş aldığını görmekteyiz. Başka bir ifade ile Dimitri, Avraham'dan yaklaşık %24 oranda bir faiz ile borç almıştır.

³⁵⁹ İnalçık normal faiz oranının %10 olarak belirlerken %20'lere kadar çıktığından bahseder. İnalçık, "Capital Formation in the Ottoman Empire", s. 139.

³⁶⁰ GŞS, no. 64, s. 48a/4.

³⁶¹ Jennings, "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", s. 187.

3.3.4. Borç Ödeme Yöntemleri

Borç alırken borçlanan kişilerin yüksek oranda rehin sistemini kullandığı oldukça az miktarda ise faiz ödemeyi kabul ettiği yukarıda açıklamaya çalıştığımız ana konulardan biriydi. Peki borçlar hangi yollarla ödeniyordu? Her ne kadar ödeme bilgisi her borç davasının içeriğinde bulunmasa da elimizde değerlendirilebilecek bilgiler bulunmaktadır. Deftere yansıyan 108 borç davasından 50'sinde yani yaklaşık %46'sında borçluların nasıl borçlarını ödeyebildiğini görebiliyoruz.

Sorunsuz gerçekleşen ödemelere baktığımızda 1642-1643 tarihlerinde Galata sakinlerinin mahkemeye konu olan borçlarını büyük oranda nakit olarak ödediği ve borçlu olduğu kişiyle hesaplaştığı görülmektedir. Ödemenin gerçekleştiği 50 davanın 22'sinde başka bir ifadeyle %44'ünde alacaklılar borçlarını sorunsuz bir şekilde tahsil etmiştir. Nakit ödeme yapılan davalarda maalesef hangi sosyal statüden kişilerin ödemeyi bu şekilde gerçekleştirdiği konusunda yorum yapmak zor olabilir. Bunun sebebi her sınıftan insanın belirli oranlarda nakit ödeme yapmış olmasıdır.

Sorunsuz yapılan nakit ödemeler maalesef çıkarım yapmamız adına çok az veri içermektedir. Bunun sebebi tekdüze bir işlemin gerçekleştiğidir. Borçlu veyahut alacaklı mahkemeye gelerek borcun ödendiğini beyan ediyor ve mahkeme bunu kayıt altına alarak aralarında bir alacak-verecek olmadığını temsil eden belgeleri veriyordu. Borçlu ve alacaklı arasındaki anlaşmazlıkları içeren kayıtlar daha zengin bilgilere sahiptir. Bu bilgileri özetleyerek bir Osmanlı bireyinin verdiği borcu alamadığında nasıl bir yöntem izlendiği veyahut borcunu ödeyemeyen bir borçlunun nasıl bir yöntem izlediğini görebiliriz. Ancak bu yöntemlerden bahsetmeden evvel borcun henüz ödenmediği ancak borçlunun ödeme konusunda da sıkıntı sinyallerinin gözüktüğü birkaç kayıttan bahsetmenin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Büyük ihtimalle borçlular borçlarını ödemeyeceğini anladıkları zaman alacaklılara başvurup erteleme talep ediyordu. Bu prosedür yine ikili görüşmeler sonucunda halledilip mahkemeye yalnızca kaydedilmek üzere geliniyordu. Bazen alacaklılar buna ancak borcun bir miktarının ödenmesi karşılığında kabul ediyordu. Örneğin Mustafa b. Ahmed isimli kişi İstanbul'un Nişancı Paşa Mahallesi sakinlerinden el-Hac Ali Ağa b. Mehmed'den aldığı 200 riyalı kuruş borcun 50 riyalı kuruşunu ödemiş ve el-Hac Ali Ağa

kalan 150 riyalı kuruşu doksan gün ertelediğini beyan etmiştir.³⁶² Ancak erteleme her zaman borcun bir miktarının ödenmesi karşılığında gerçekleşmiyordu. Örneğin Galata'da Kalora Cemaati mensuplarından İlya v. Lazari isimli Yahudi, Ahmed b. Seyyid'den aldığı 32,5 riyalı kuruşluk borcu yüz seksen gün ertelendiğini beyan etmiştir.³⁶³ Koşulsuz gerçekleşen başka bir tescil işleminde ise Manik v. Aslan isimli Ermeni, Rikardo v. İstavret isimli müstemenden aldığı 150 riyalı kuruşluk borcun Rikardo tarafından beş ay ertelendiğini beyan etmiştir.³⁶⁴ Örneklerden de görüldüğü gibi erteleme işlemleri taraflar arasındaki görüşmelerden sonra belirlenen şartlara göre gerçekleşmiştir. Borç erteleme davalarında görülen bir başka olay ise erteleme işleminden sonra borçluların bir kefil göstermeleridir.

Borçlarını ödemekte zorlanan kişilerin ödemelerini kolaylaştırmak için kullanılan yöntemlerden biri de borçların taksitlendirilmesidir. Elimizdeki kayda göre Mehmed Çelebi b. İbrahim'den 32 kıta riyalı kuruş borç alan David v. Kemal isimli Yahudi mahkemeye gelerek borcunu ikrar etmiş ve Mehmed Çelebi ise cevaben David'in bir "tavassut" yani uzlaşma istediğini söyleyerek 32 riyalı kuruşluk borcu on üç aylığına aylık 200'er akçe (2,5 riyalı kuruş) olmak üzere taksite bağladığını beyan etmiştir.³⁶⁵ Burada açık görülen bir şey varsa o da Mehmed Çelebi'nin bir bakıma bu taksitlendirmeyi David'e ihsan ettiği. Nitekim belge üzerinde David'in uzlaşma isteğinin vurgulanması bunu kanıtlar niteliktedir. Diğer göze çarpan unsur ise aylık 2.5 riyalı kuruşa anlaşılan borcun on üç aylık toplamının 32.5 riyalı kuruşa denk gelmesidir. Taksitlendirilmemiş tutardan yarım riyalı kuruş fazla olan bu meblağdaki fark, taksitlendirmenin getirdiği bir faiz veyahut riyalı kuruşa çevirirken oluşan fark olabilir. Nitekim belgede ana paranın cinsi riyalı kuruş olarak verilirken taksitlerin tutarı akçe olarak verilmiştir.

Şimdi de borcun taraflar arasında nakit olarak ödenmesi planlandığı halde alacaklıların pek de arzu etmedikleri şekilde gerçekleştirilen ödemelere göz atalım. Borçlu kişilerin borç aldıkları meblağları aldıkları biçimde yani nakden ödeyemedikleri durumda başka ürünlerle takas etmeyi denedikleri görülmektedir. Takas yöntemi ile ödenen 7 adet kayda rastlanmaktadır. Borçla takası yapılan şeylerin başında mülkler geliyordu. Bu mülkler bazen borç alınırken rehin verilen mülklerdi. Örneğin Rican v. Sekel isimli Ermeni,

³⁶² GŞS, no. 64, s. 71a/2.

³⁶³ GŞS, no. 64, s. 18b/2.

³⁶⁴ GŞS, no. 64, s. 7b/1.

³⁶⁵ GŞS, no. 64, s. 6b/4.

Haçok v. Gengel isimli Ermeni’den aldığı 60 riyalı kuruş miktarındaki borca karşın bağına rehin olarak bırakmış ve borcunu ödeyemeyince bağına Haçok’a aynı miktara satıldığını beyan etmiştir.³⁶⁶ Bazen ise rehin haricindeki mülklerin, borcun nakit olarak ödenememesinden dolayı borca karşılık olarak verildiği görülmektedir. Örnek olarak Yusuf Bey b. İlyas isimli kişi Sovane isimli zimmiden aldığı 800 riyalı kuruşluk borcun 300 riyalı kuruşunu bağ ve bahçesini Sovane’ye satarak ödemiştir.³⁶⁷

Borçlar, mülk teslimi dışında farklı yöntemlerle de ödenebiliyordu. Örneğin İstanbul’da Alaman Cemaati’nden David v. İlya isimli Yahudi, bir başka Yahudi Şiro’dan 32 riyalı kuruş alacağı olduğunu ve Şiro’nun da Yusuf b. Harir isimli kişiden aynı miktarda alacağını olduğunu beyan ederek Yusuf’un borcunun kendisine havale edildiğini söylemiştir.³⁶⁸ Bu devir esnasında üç tarafın da mahkemede hazır olduğu ve Şiro’nun artık bu borçla herhangi bir ilişkisinin kalmadığını onayladıkları görülmektedir. Bir diğer örnekte alacaklının ödemeyi takasla almayı bizzat kendisinin istediğini görüyoruz. Nikola v. Yani isimli meyhaneci, Behaki v. Kostantin isimli zimmiye verdiği 13.000 akçeyi Behaki’nin şarapla ödemesini istemiştir.³⁶⁹

Şimdiye kadar verilen örneklerde genellikle tarafların ödeme yöntemlerini kendi aralarında belirlediklerini ve ödeme şartlarını tescil ettirmek amacıyla mahkemeyi kullandıklarını gördük. Ancak bazen taraflar ödeme konusundaki anlaşmazlıklarının çözümü sulh yöntemi ile gerçekleştiriyordu. Sulh yöntemi, İslam geleneği içerisinde sıkça başvurulan ve tarafların sorunun çözümü adına orta yolu bulmasının sağlandığı bir yöntemdir. Sulh, hadd cezaları dışındaki diğer anlaşmazlıklar için İslam’ın cesaretlendirdiği bir yöntem olarak kullanılmıştır. Tabii olarak alacak-verecek anlaşmazlıklarında da gerek mahkeme içinde gerekse dışında sorunlar sulha bağlanmıştır.³⁷⁰ Alacak-verecek davalarındaki sulh pratiği genellikle alınamayan borçların daha düşük miktarlardaki sulh bedellerine dönüşmesi şeklinde işlemekteydi. Örneğin Alaca Mescid Mahallesi sakinlerinden Bedreddin b. Abdülaziz, Şaban Kapudan b. Ali isimli kişiye 300 riyalı kuruş borç vermiş, ardından borcun ödenmemesi üzerine

³⁶⁶ GŞS, no. 64, s. 25b/1.

³⁶⁷ GŞS, no. 64, s. 54b/2.

³⁶⁸ GŞS, no. 64, s. 41b/5.

³⁶⁹ GŞS, no. 64, s. 13a/1.

³⁷⁰ Mahkemelerdeki davalarda atıf yapılan sulh anlaşmalarının çoğunun mahkeme dışında yapıldığı ve yalnızca kayıt adına mahkemeye başvurulduğu görülmektedir. Işık Tamdoğan, “‘Sulh’ and the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana”, *Islamic Law and Society* 15/1 (2008), s. 63.

taraflar uzlaşarak Şaban Kapudan'ın Bedreddin'e 110 riyalı kuruş sulh bedeli vermesi üzerine anlaşılmıştır.³⁷¹

Yukarıda verilen örnekte tarafların herhangi bir şikayette bulunmadan verilen karara uydukları ve mahkemeye gelme niyetlerinin sulh tescili olduğu görülüyor. Sulh ile sonuçlanan anlaşmazlıkların bir diğer konusu borç inkarıydı. Örneğin Galata'da Arnavudköyü isimli karye sakinlerinden Moskof Reis b. Karaca isimli zimmi Menol v. Tiro isimli zimmiye 50 riyalı kuruş borç vermiş, borcu talep ettiğinde ise Menol, borcu inkar etmiştir. Daha sonra taraflar muslihun tavassutu ile uzlaşmış ve Menol'un Moskof Reis'e 30 riyalı kuruş sulh bedeli ödemesine karar verilmiştir.³⁷²

Borç davalarında mahkemenin sulh kararı verdiği diğer konu ise eskiden alınan borçlarının ödenmesi hususuydu. Bu davalarda asıl sıkıntı yaratan şey önceden alınan borcun para birim değerinin yeni akçe çıktığında yaşadığı düşüştür. Taraflar bu konu üzerine anlaşmaya varamayıp mahkemeye geldiğinde mahkeme kasid akçe üzerinden verilen borcun cedit akçe üzerinden değerini belirleyip tarafları uzlaştırıyordu. Bu konuda ilk örnek İlbarez isimli Yahudi'nin Siroylu isimli zimmiye kasid akçe olarak verdiği 10.000 akçe borcun cedit akçe üzerindeki değerini 6.400 akçe olarak belirlenmiş ve Siroylu borcunun ödemesini cedit akçe üzerinden yapmıştır.³⁷³ Başka bir örnekte ise Kosta v. Yorgi, Yorgi v. Yani'ye daha önce "her iki yüz ellisi bir altına râyic olan derâhim-i kâside" zamanda 5.000 akçe borç verdiğini ve bu borcun şimdiki kıymetini talep etmiştir. Yorgi ilk başta borcu inkar etmiş ancak mahkeme tarafları 30 riyalı kuruş sulh ettirmiş ve borç sulh bedeli olarak ödenmiştir.³⁷⁴

Sulh bedeli şeklinde ödeme yöntemi özetle borçlu tarafların ödemekte güçlük çektiği borçlarının ödenmesi, tarafların borçlarını inkar etmesi veyahut alacaklıların daha önce verdikleri borçlarının dalgalı ekonomi içerisinde aynı meblağa tekabül etmediğini düşünerek mahkemeye başvurduğunda gerçekleşen uzlaşmalardı. Bu davalarda bir gerçek vardır ki o da alacaklıların hiçbir şekilde verdikleri meblağları tam olarak geri alamadığıdır. Mahkemenin kararı çoğunlukla ana borç miktarının altında kalıyordu.³⁷⁵

³⁷¹ GSS, no. 64, s. 27b/3.

³⁷² GSS, no. 64, s. 84a/2.

³⁷³ GSS, no. 64, s. 41b/3.

³⁷⁴ GSS, no. 64, s. 35b/3.

³⁷⁵ Üsküdar ve Adana örneklerinde de alacak-verecek meseleleri üzerine yapılan sulh anlaşmalarındaki sulh bedellerinin genellikle ana borç miktarının %50'sinin altına tekabül ettiği görülmektedir. Tamdoğan, "Sulh' and the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana", s. 71.

Ancak alacaklıların bu sulhları kabul etmesinin sebebi borçlarını hiç alamamalarındansa en azından bir miktarını geri alma istekleri olarak yorumlanabilir.

Sorunlu olarak nitelendirebileceğimiz son ödeme yöntemi ise muhallefattan yapılan borç tahsilatlardır. Muhalllefât, kelime manası olarak geride kalan, geriye bırakılan manalarına gelmekle birlikte Osmanlı şer’i mahkemelerindeki pratiği manasında vefat eden kişinin bıraktıkları malların dökümünü belirten belge türleridir. Tereke ve metrukat kelimeleri de aynı manaya gelmektedir.³⁷⁶ 64 numaralı Galata şer’iyye sicili bir tereke defteri olmadığı için herhangi bir muhallefat veyahut tereke dökümüne rastlanmamaktadır. Ancak muhallefatlardan borç tahsillerinin yapıldığı ayrı kayıtlar bulunmaktadır.

Muhallefattan yapılan tahsilatların sıkıntılı olarak değerlendirmemizin sebebi bu ödemelerin kişilerin sağlığında yapılmaması yani alacaklıların borçlarını bir nevi zamanında alamamasıdır. Borçlu kişilerin vefatından sonra mahkemeye başvuran alacaklılar, verdikleri paraları talep ediyordu. Örneğin Galata’da hayyatlık mesleğini sürdüren Vasil v. Yorgi isimli zimmi, Sultan Bayezid Mahallesi’nde sakin iken vefat etmiş olan Sade v. () isimli zimmiye verdiği 20 riyali kuruşluk borcu ölümünden sonra mirasçılarından almıştır.³⁷⁷ Bazen borçluların varisleri alacaklılara ödeme yapmakta ayak diretebiliyordu. Galata’da Lonca Mahallesi’nde sakin olan Lefteri v. Giryako isimli zimmi Arnavudköyü isimli karyede sakinken vefat eden Giryako v. Polo’ya daha önce 53 riyali kuruş borç verdiğini ve sağlığında bu borcu ödemedi vefat ettiğini hatta sağlığında da bu borcu şahitler karşısında kabul ettiğini mahkemeye gelerek beyan etmiştir. Lefteri’nin talebi Giryako’nun sağlığında ödemediği borcunu varislerinden almaktır. Ancak Giryako’nun varisleri bu borcu inkar edilmiştir. Lefteri ise daha önce huzurlarında borcun beyan edildiği şahitleri kullanarak borcu tahsil edebilmiştir.³⁷⁸

Borçlu kişinin vefatının ardından borçlandıkları vakıflar da muhallefatlarından ödeme almak adına mahkemeye başvuruyordu. Örnek olarak 4 Şaban 1052 (M. 28 Ekim 1642) tarihinde gerçekleşen dava verilebilir. Eyüp’te Ali Ağa Vakfı mütevellisi olan Hasan Çelebi, mahkemeye gelerek evini rehin bırakması karşılığında daha önce Françesko v. Duma isimli zimmiye 2.000 akçe borç verdiğini ve Françesko’nun vefat etmesi üzerine

³⁷⁶ Tahsin Özcan, “Muhallefât”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 2005), 30/s. 406.

³⁷⁷ GŞS, no. 64, s. 19a/3.

³⁷⁸ GŞS, no. 64, s. 64b/1.

borcun muhalefatından tahsil edildiğini beyan etmiştir. Ayrıca borç alınırken rehin bırakılan evin rehni kaldırılmıştır.³⁷⁹

Bazen de alacaklılar vefat ediyor, varisleri ölen yakınlarının muhalefatına alacak olarak kaydedilen paraları borçlulardan tahsil etme yoluna gidiyordu. Örneğin İstanbul sakinlerinden iken vefat eden Yahya v. Netan isimli Yahudi'nin varisi olan kardeşi İlyâ, mahkemeye gelerek Üsküdar'a tabii Kara Ada isimli karye sakinlerinden Totri v. Tranos, Kostantin v. Niyaki ve Kostantin v. Yorgi isimli zimmilere Yahya'nın verdiği 21.000 akçelik borçtan kalan 2.500 akçeyi tahsil etmiştir.³⁸⁰ Başka bir örnekte ise Galata'nın Yolcuzade Mahallesi'nde vefat eden Musli b. Abdullah'ın çocuklarına vasi olan Memi Beşe b. Abdullah Diyarinos v. Adyanos'tan Musli'nin 40 riyalı kuruşluk alacağından kalan 10 riyalı kuruşu tahsil etmiştir.³⁸¹

Her iki tarafın da vefat etmesinden dolayı varislerin mahkemede karşılaştığı son bir davayı örnek vererek muhalefattan yapılan ödeme ve tahsilatlar bahsine son vermek istiyoruz. Davaya göre Galata haricinde Mustafa Ağa Mahallesi'nde vefat eden Osman Beşe isimli kişinin veraseti karısı ve evlatlarına kalmıştır. Varislere kalan bu varlıklar arasında Osman Beşe'nin Belgrad'da vefat eden Hasan Beşe b. Mehmed'den aldığı 1.500 riyalı kuruşluk borç da bulunmaktadır. Büyük miktardaki bu borcun tahsil edilmesi amacıyla mahkemeye başvuran Osman Beşe'nin varisleri, borcu Hasan Beşe'nin vefat etmesinden dolayı varislerinden talep etmiştir. Ancak Osman Beşe'nin hal-i sıhhatinde Hasan Beşe'ye borcun 500 riyalı kuruşunu ödediği şahitler aracılığıyla ispatlanmış ve geriye kalan 1.000 riyalı kuruş Hasan Beşe'nin muhalefatından tahsil edilmiştir.³⁸²

3.4. Esnaflar/Loncalar

Osmanlı şehir hayatının iktisadi manada en etkin gruplarından birisi esnaflardır. Genel itibariyle esnaflar, belirli bir hizmet veya mal tedarikinde profesyonel manada uzmanlaşmış kişilerin oluşturduğu örgütlenmeler olarak tanımlanabilir. Esnaflar, hammaddeyi üreticiden satın aldıktan sonra mamul mala çevirerek veyahut şehir dışından gelen ürünleri belirli oranda karla halka satarak şehirlerin tedarik kısmında önemli bir

³⁷⁹ GŞS, no. 64, s. 40a/1.

³⁸⁰ GŞS, no. 64, s. 51a/1.

³⁸¹ GŞS, no. 64, s. 5a/1.

³⁸² GŞS, no. 64, s. 5a/3.

görev üstlenmekteydi.³⁸³ Esnafların oluşturduğu örgütlenmelere lonca ismi verilmektedir. Loncaların kökeni hala karanlık olmakla beraber genel itibar Grek-Romen dönemi lonca sistemlerinin İslam yönetimi altında devam ettirildiği yönündedir. Osmanlı loncalarının istifade ettiği kaynaklar ise fütüvvet ve ahiliktir. Ahilik kültürü, 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu'da önemli bir yere sahip olmuş ancak merkezi yönetim içerisinde gitgide eriyerek loncalar içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.³⁸⁴

Loncaların temel örgütlenme biçimini uzmanlık alanları oluşturmaktadır. Hammaddeden mamul mal haline gelen bir ürün belirli safhalarda farklı esnafların elinden geçmekteydi. Hatta ürünün çeşidine göre de farklı loncaların ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin bir ayakkabının üretiminde canlı hayvan ticaretini yapan celepler, ham deriyi işleyen debbağlar, işlenmiş deriyi ayakkabıcıya satan tacirler ve deriyi bir ayakkabıya çeviren esnafların her biri birbirinden bağımsız şekilde örgütlenerek malın imalinde rol almaktaydı.³⁸⁵

Lonca yönetiminin başında altı kişilik bir idare heyeti bulunmaktaydı. Beslendiği kaynaklar itibariyle dini bir yana sahip olan loncaların maddi ve manevi kimliklerini örgütlenme içerisinde de görebiliyoruz. Manevi olarak loncaların reisliğini yapan kişilere şeyh denilmektedir. Arap ülkelerindeki loncalarda yönetimin en tepesinde yer aldığını gördüğümüz şeyhler, Rumeli ve Anadolu topraklarında bir manevi lider konumundaydı. Fütüvvet ahlakını bilen şeyhler, yardımcısı nakib ile birlikte lonca içerisindeki ustalık ve çıraklık törenlerini yönetmek, lonca içi cezaları bildirmek ve uygulamak ile görevliydi. Loncaların maddi lideri olarak değerlendirebileceğimiz kethüdalar ise devlet-lonca arasındaki bağlantıyı kurmaktaydı. Kethüdaların devlet ile ilişkisi genellikle vergi teslimi ile gerçekleşmekteydi.³⁸⁶ Loncanın içişleri ise yiğitbaşı eliyle yönetilmekteydi. Kethüdanın yokluğunda yerini alabilecek bir salahiye sahip olan yiğitbaşı; hammadde taksimi, ürün denetim ve dağıtımı gibi işlerden sorumluydu. İdare heyetinin son iki kişisini ehl-i hibre denilen kişiler oluşturmaktaydı. Her loncanın ihtiyar ustalarından

³⁸³ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi 2 (1453 - 1559)* (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995), s. 145.

³⁸⁴ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer (İstanbul, 2016), s. 157-158.

³⁸⁵ Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, s. 289-290.

³⁸⁶ İnalçık, şeyhin manevi lider konumunda olduğunu söylerken; Kal'a, şeyhin esnaf teşkilatın en üst noktasında olan kişi olduğunu, kethüdaların 18. yüzyıldan sonra şeyhlerin yerini aldığından bahseder. Ahmet Kal'a, "Esnaf", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1995), 11/s. 424.

seçilen bu kişiler, bilirkişilik görevini üstlenmekteydi. Mesleğin inceliklerini bilen ehl-i hibre üyeleri; üretilen mallar hakkında yorumlar yapar, fiyat anlaşmazlıklarını çözer, pazar fiyatını belirler ve işçileri seçerdi.³⁸⁷

Loncaların örgütlenmeleri her ne kadar bağımsız bir görüntü çizse de yaptırım ve uygulama gücünün temeli kadı vasıtasıyla devlete bağlıydı. Nitekim her lonca kurallarını kendi aralarında belirler ve tüzüklerini kadıya sunardı. Kadı ise kuralların şeriat ve örfe uygunluğunu denetleyerek onaylardı. Esnaf örgütlerinin içerisindeki herhangi bir anlaşmazlıkta sorun ancak kadıya taşınarak çözülebilirdi. Öyle ki loncaların kendi içerisindeki cezai yaptırım gücü telkin, nasihat ve uyarıdan öteye gitmezdi. Bir anlaşmazlık ortaya çıktığında loncanın temel yaptırımı durumun kadıya taşınmasıydı.³⁸⁸ Kadıların loncalar ile koordineli bir şekilde çalışmasından dolayı esnaflar hakkında şer'iyye sicillerinde pek çok bilgiye rastlanmaktadır. İncelemekte olduğumuz şer'iyye sicilinde loncaların başrolde olduğu davalarda ana konu genellikle kadının çözmesi gereken sorunlar ve atamalarla ilgidir.

64 numaralı Galata şer'iyye siciline yansıyan her iki atama da yiğitbaşına aittir. İlk örnekte bezirci esnafına yapılan yiğitbaşı ataması görülmektedir. Örneğe göre 4'ü Müslüman, 6'sı zimmi toplam 10 bezirci mahkemeye gelerek işlerinin görülmesi adına yiğitbaşı ataması yapılması gerektiğini bildirmiş ve kendi aralarında Pire Kob isimli zimmiyi uygun gördüklerini beyan etmişlerdir. Kadıdan istekleri ise uygun gördükleri kişinin resmi olarak tasdik edilmesidir. İstekleri karşılık bulan bezircilere, Pire Kob yiğitbaşı olarak atanmıştır.³⁸⁹ Diğer örnek ise abacı taifesinden tamamı zimmi olan 5 esnafın mahkemeye gelerek yiğitbaşılarını değiştirme talebidir. Mahkemeye gelen abacılar, önceki yiğitbaşılarını Kostantin'in yiğitbaşılık görevini bıraktığını ve kendi aralarında bu işe layık gördükleri Dimo v. Yorgi'nin atanmasını talep ettiklerini söylemişlerdir. İstekleri mahkeme tarafından kabul edilmiş ve Dimo, abacı esnafına yiğitbaşı olarak atanmıştır.³⁹⁰ Örneklerin gösterdiği gibi lonca içinde atamalar gerçekleştiriliyor ve mahkemeye bunun kaydedilmesi amacıyla geliniyordu. Bu da bize

³⁸⁷ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, s. 158-159; Kal'a, "Esnaf", 11/s. 424.

³⁸⁸ Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, s. 292-294.

³⁸⁹ GŞS, no. 64, s. 35a/2.

³⁹⁰ GŞS, no. 64, s. 53a/1.

loncaların kendi örgütlenmesi içerisinde işleri hallettiği kadının ise bu işlerin denetleyicisi ve onaylayıcısı olduğunu göstermektedir.

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde esnafların şikayetlerine de rastlanmaktadır. Şikayetlerin ana konusu genellikle mesleklerini icra ederken yapılan müdahaleler ve lonca dışı kaçak dükkanların faaliyetleri hakkındaydı. Örneğin merkeze yapılan bir şikayette sicile tatlı boza işleyen esnaflar şeklinde kaydedilen bozacılar, Galata naibini şikayet etmiştir. Şikayetlerine göre İstanbul'daki narha uygun şekilde boza satan bozacılardan Galata naibi aylık adı altında ödeme talep ederek zor durumda bırakmaktaydı. Divan-ı hümayundan bunun kaldırılması istenmiş ve bozacılardan bahsedilen ödemenin alınmaması adına emir verilmiştir.³⁹¹ Merkeze yapılan bir başka şikayet ise şişeci esnafı tarafından yapılmıştır. İçerisinde pek ayrıntı bulunmayan kayıta; şişeciler eskiden beri yaptıkları işe bazı kimesneler tarafından mani olunduğunu belirtmiş ve çıkan karar şişecilerin rencide edilmemesi yönünde olmuştur.³⁹²

Lonca dışı dükkanların faaliyetleri esnafların şikayet konusu olan diğer bir meseleydi. Yukarıda örneklere nazaran daha fazla ayrıntı barındıran ve merkez yerine kadiya yapılan bu şikayette; şikayetçi, mumcu esnafının kethüdası ve yiğitbaşısı önderliğindeki 4 esnaktır. Narhları üzerine işlerini yaptıklarını beyan eden mumcular, Galata civarında koltukçu ve madrabaz esnafının dışarıdan yağ alıp, evleri ve dükkanlarında mum dökerek sokakta sattıklarını söyleyerek bu kişilerin engellenmesini istemişlerdir. Bu şikayetlerine ek olarak İskerlet ve Todori isiminde iki zimminin de Sultan Bayezid Mahallesi'nde kaçak bir mumhane kurduğunu ve Kemal v. Avraham isimli Yahudi'nin de sokakta narha aykırı bir şekilde mum sattığını beyan etmişlerdir. Durumu müşahade eden mahkeme, yasa dışı kurulan mumhanenin ortadan kaldırılmasını ve narha aykırı mum satılmamasını İskerlet, Todori ve Kemal'e tembih etmiştir.³⁹³

3.4.1. Galata'da Faaliyet Gösteren Esnaf Grupları

Esnaf loncalarının mahkemede taraf oldukları davaların dışında münferit şekilde mahkemeye gelen esnaf gruplarının isimlerine rastlayabiliyoruz. Aşağıdaki tabloda incelenen dönemde mahkemeye yansıyan esnaf gruplarının listesi verilmiştir.

³⁹¹ GŞS, no. 64, s. 85b/2.

³⁹² GŞS, no. 64, s. 88a/3.

³⁹³ GŞS, no. 64, s. 68b/1.

Tablo 10: 64 Numaralı Galata Şer’iyye Siciline Göre Galata’da Faaliyet Gösteren Esnaf Grupları

Abacı	Bakkal	Balıkçı	Berber
Bezirci	Boyacı	Bozacı	Çukacı
Dellak	Dellal	Demirci	Gemici
Haffaf	Hayyat	İplikçi	Kapıcı
Keresteci	Koltukçu	Kuyumcu	Kürkçü
Madrabaz	Mellah	Meyhaneci	Mumcu
Örücü	Pazarcı	Peremeci	Şişeci
Tüccar	Varilci		

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

64 numaralı Galata şer’iyye sicilindeki bazı kayıtlarda esnafların kullandıkları ve sattıkları eşyalara da rastlanmaktadır. Örneğin Mahmud Paşa Vakfı’na ait bir bozahane dükkanının satışında içindeki eşyaların da dükkanla birlikte satıldığı görülmektedir. Satışa konu olan bozahanenin içinde kurgan, fıçı, kova vb. eşyalar bulunmaktaydı.³⁹⁴ Esnafların kullandıkları eşyaları gördüğümüz diğer örnekler mefkud kayıtlarında rastlanmaktadır.³⁹⁵ Üsküdarı eş-Şeyh Mahmud Efendi Vakfı mütevellisi tarafından yapılan başvuruda daha önce balıkçı dükkanını kiralayan Bolohoroni v. Hristodoni isimli zimminin yirmi gündür kayıp olduğu bildirilmiş ve dükkanın boşaltılması istenmiştir. Dükkan içerisindeki balık tablası, hasır, tekne, şemsiye vb. eşyalar balıkçı taifesinin kethüdası ve ihtiyarları nezaretiyle başka bir balıkçıya emanet edilerek dükkan tekrar vakfa teslim edilmiştir.³⁹⁶ Diğer mefkud kaydında ise dükkanını terk eden kişi Ali isimli bir pazarcıdır. Dükkan içerisinde sabun, sirke, eyer demiri, balık oltası, balmumu,

³⁹⁴ GŞS, no. 64, s. 67b/2.

³⁹⁵ Mefkud kayıtları; kiraladıkları dükkanlarını, han odalarını ve evlerini terk eden kişilerin ardından tutulan kayıtlara verilen isimdir. Bu kayıtlarda meskenini veya dükkanını terk eden kişilerin kimlik bilgileri ve geride bıraktıkları eşyalar hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Bozkurt, “Şer’iyye Sicilleri’ndeki Mefkud Kayıtları ve İstanbul’un Kayıp Bakkalları”, s. 124-125.

³⁹⁶ GŞS, no. 64, s. 20b/1.

sarımsak gibi satışa konu olan ürünlere rastlanmaktadır.³⁹⁷ Yukarıda verilen üç örneğin her ne kadar yazılma amaçları farklı olsa da verdikleri bilgiler esnaf yaşamının farklı noktalarını görmemize olanak sağlaması açısından önemlidir.

Esnafların mekânsal olarak nerelerde toplandığı hakkında elimizdeki kayıtlar nispeten az bilgiler vermektedir. Bazı dükkanlar tanımlanırken bulundukları yerlerle birlikte kaydedilmişlerdir. Bu kayıtlar içerisinde ticari hareketliliğin yüksek oranda gerçekleştiği kapılara³⁹⁸ rastlanırken ayrıca az sayıda mahallelere de rastlanmaktadır. 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde en çok dükkanın yer aldığını gördüğümüz yer Balıkpazarı Kapısı'dır. Kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla meyhane, iplikçi ve balıkçı dükkanlarının burada konumlandığı görülmektedir. Azap Kapı, Yağkapanı ve Kurşunlu Mahzen kapılarında da çeşitli türlerden esnaflar yer almaktaydı.

İncelemekte olduğumuz deftere yansıyan bazı dükkanların da mahallelerde konumlandıkları görülmektedir. Bu mahallelerin en başında Galata'nın önemli ticari merkezlerinden biri olan Lonca Mahallesi gelmektedir. İsmi Latince loggia³⁹⁹ kelimesinden alan bu mahalle, bünyesinde mütevazi vakıfların yanında Ayasofya, İbrahim Paşa ve Rüstem Paşa gibi büyük vakıfları da bulunduruyordu. 16. yüzyılda ziyadesiyle ticari bir kimliğe bürünen Lonca Mahallesi'ndeki dükkanların çoğu vakıflara aitti. Özellikle yukarıda ismi geçen vakıfların içerisindeki bedesten ve kervansaraylar Lonca Mahallesi'nin ticari etkinliğinde önemli bir rol oynamaktaydı.⁴⁰⁰ 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde de meyhane ve çukacı gibi dükkanların Lonca Mahallesi'nde yer aldıkları görülmektedir. Elimizdeki kaynağa göre zikredilen dükkanların içerisinde bazılarının vakıflara ait olması Lonca Mahallesi'ndeki vakıfların ticari hayatta hareketliliğini göstermesi açısından önemlidir. Fetih ile birlikte ticari kapasitesini arttıran Karaköy ise Lonca'dan sonra Galata'nın yoğun alanlarından biriydi. Özellikle Ayasofya

³⁹⁷ GŞS, no. 64, s. 4a/3.

³⁹⁸ Galata'nın karada Tophane Kapısı, Kasımpaşa (Meyyit) Kapısı, Kule (Büyük Kule) Kapısı, Küçük Kule (Hasan Ağa) Kapısı olmak üzere 4, denizde ise Azap Kapı, Kürkçü Kapı, Yağkapanı (İskele) Kapısı, Balıkpazarı Kapısı, Karaköy Kapısı, Kurşunlu Mahzen Kapısı, Mumhane Kapısı, Kireç (Debbağhane) Kapısı ve Domuz (Eğri) Kapısı olmak üzere 8, toplam 12 kapısı bulunmaktaydı. Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 76-77.

³⁹⁹ Loggia terimi, 13. yüzyılda Bizans ve Doğu Akdeniz'deki Latin topraklarında, han veya kervansaray manasına gelen *fondaco* terimi ile eşanlamlı olarak kullanılmaktaydı. 14. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise loggia, *fondaco*'dan ayrılarak daha kompleks ticari yapıları ifade etmek için kullanılmaya başladı. Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 92.

⁴⁰⁰ Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 91-99.

Vakfı'na ait Karaköy Çarşısı ise bölgenin en önemli ticari merkeziydi.⁴⁰¹ 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde de Karaköy Çarşısı'na ait dükkanlara rastlanmaktadır. Göze çarpan bu mahallelerden başka çeşitli amaçlarla kaydedilen dükkanların Sultan Bayezid ve Müeyyedzâde gibi mahallelerde de yer aldıkları görülmektedir. Ayrıca Galata içerisinde konumu hakkında bilgi sahibi olamadığımız Haffaflar Çarşısı gibi ticari mekanlara da rastlanmaktadır.

3.5. Narhlar

Osmanlı şehir piyasasının önemli parçalarından birisi devlet tarafından ürünlerin üst fiyatlarının belirlendiği narhlardır. Halk arasındaki telaffuzu ile nark olarak da anılan bu uygulama, kelime manası olarak piyasada olan mallara fiyat biçilmesi ve sınırlandırması manasına gelmektedir.⁴⁰² Halkın refahı düşünülerek birçok medeniyet tarafından uygulanan narh sistemi, İslam hukukunda tartışılan bir uygulama olsa da Osmanlı Devleti tarafından titizlikle uygulanmıştır.⁴⁰³

Piyasadaki malın fiyatının yani narhının belirlenmesi Osmanlı Devleti'nde belirli zamanlarda belirli usullere göre yapılmaktaydı. Narh verilme zamanları olağan ve olağanüstü haller olarak ayrılabilir. Olağan hallerin başında ilk kuzu kesiminin yapıldığı ruz-ı hızır ayı gelmektedir. Kesimden birkaç gün önce etin narhı belirlenir daha sonra gereken hallerde fiyatta tekrar bir düzenlemeye gidilirdi.⁴⁰⁴ 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde yer alan H. 3 Safer 1052/M. 3 Mayıs 1642 tarihli ve içerisinde hayvansal gıdaların kaydedildiği narh kaydının yanındaki “ruz-ı hızır” ibaresi bu bilgiyi doğrular niteliktedir.⁴⁰⁵ Sebze ve meyve fiyatları ise hasat mevsimlerine göre belirlenmekteydi. Ürünler turfanda iken narha sık sık başvurulurken bollaştıktan sonra son turfana kadar fiyatı sabit kalmaktaydı. Sene içerisinde yiyecek maddelerinin fiyatlarının sabitlendiği bir diğer ay ise Şaban ayıydı. Ramazan içerisinde halkın sıkıntı çekmemesi adına bu ayda fiyatlara narh konmaktaydı. Olağanüstü narh uygulamalarının yaşandığı zamanlar ise olumsuzlukların ürün tedarikini etkilediği dönemlerdi. Kuraklık ve fazla yağış fiyatların

⁴⁰¹ Bulunur, *Osmanlı Galatası, 1453-1600*, s. 103-104.

⁴⁰² Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 1993, II/s. 654.

⁴⁰³ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983), s. 3-8.

⁴⁰⁴ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 9.

⁴⁰⁵ Ayrıca bu örneğe 5 Safer 1052 ve 8 Safer 1052 tarihli kayıtlar eklenebilir. GŞS, no. 64, s. 90a/8, 90a/9, 90a/12.

kötü manada dalgalanmasına sebep olurken ürünün beklenenden fazla hasat yapması narhı düşüren bir sebepti. Ayrıca savaşların getirdiği lojistik sıkıntılar ı ve para değerinin düşüşü fiyatların yeniden tespiti gerektiren hallerdi.⁴⁰⁶

Fiyatların tespiti kadıların muhtesip eliyle yürüttüğü görevlerinden birisiydi. Osmanlı'nın başkenti İstanbul'un fiyat tespitinden İstanbul kadısı yükümlüydü. Yukarıda sayılan bir hal durumunda narh tespiti yapılacağı zaman İstanbul kadısına bağlı muhtesip, ilgili ürünün loncalarından oluşan komisyonla görüşür, fiyatı belirler, kadıya onaylatır ve bilad-ı selase olarak adlandırılan Eyüp, Galata ve Üsküdar kazalarının kadılıklarına gönderirdi. Narh listelerinin diğer kadılıklara teslimi Çardak Naibi⁴⁰⁷ tarafından gerçekleştiriliyordu. Listeleri alan kadılar ise bunları kendi sicillerine kaydediyordu. Fiyatların belirlenmesinde esnafın şikayetleri etkili olsa da halkı sıkıntıya sokmayacak şekilde güncellemeler yapılıyordu.⁴⁰⁸

Sicillerdeki narh kayıtlarına bakıldığı zaman genellikle olağan hallerde tutulan kayıtların defterin sonuna gelişigüzel şekilde kaydedildiği görülmektedir.⁴⁰⁹ 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde de narh kayıtları aynı şekilde kaydedilmiştir. Defterdeki narh kayıtlarındaki ürünlerin büyük çoğunluğunu gıda maddeleri oluşturmaktadır. Çoğunlukla gıda maddelerinin kaydedilmesi diğer ürünlerin piyasada olmayışı veya narha tabii olmadıklarını anlamına gelmemektedir. Diğer ürünlere her ne kadar narh listelerinde rastlanmasa da piyasada satılıyorlardı. Arif Bilgin'e göre narh kayıtlarında her ürüne rastlanmamasının sebebi devletin 16. yüzyılda var olan fiyatlara müdahale politikasının 17. yüzyıla gelindiğinde terkedilmeye başlamasıdır. Böyle durumlarda narh kayıtlarında isimleri olmayan malların fiyatları piyasadaki arza göre belirlendiği düşünülebilir. Üstelik ürünlerin fiyatları loncalarla yapılan işbirlikleri ile belirlendiği için kayıtlı olmayan malların lonca yönetiminde tutulması muhtemel bir deftere kaydedilmesi ihtimal dahilindedir.⁴¹⁰

⁴⁰⁶ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 9-11.

⁴⁰⁷ Büyük bir kapan olan Çardak, şehre deniz yoluyla gelen malların indirilip esnafa dağıtıldığı yerd. Bu manada İstanbul muhtesibinin fiyatları burada belirlediği Çardak Naibi eliyle İstanbul'a bağlı diğer üç kadılığa gönderdiği düşünülebilir. 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde Çardak Naibi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmasa da Üsküdar'a gönderilen narh kayıtlarında isminin geçtiği görülmektedir. Arif Bilgin, "Narh Listeleri ve Üsküdar Mal Piyasası", *Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler*, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2006), II/s. 156.

⁴⁰⁸ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 12-19.

⁴⁰⁹ Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 26.

⁴¹⁰ Bilgin, "Narh Listeleri ve Üsküdar Mal Piyasası", II/s. 156.

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde 55 adet ürünün kaydına rastlanmaktadır. Bu ürünlerin çeşitleri dikkate alındığı zaman ise 112 adet ürünün fiyatını defterden tespit edebiliyoruz. Kaydedilen fiyatların büyük çoğunluğu gıda maddelerine aittir. Bundan başka sabunlara ait fiyatlara da rastlanmaktadır. Ürünlerin grupları ve sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 11: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilindeki Narh Kayıtlarının Ürün Gruplarına Göre Dağılımı

Grup	Ürün Sayısı	Ürün + Çeşit Sayısı
Sebze ve Yeşillikler	15	16
Meyve	15	31
Et ve Et Ürünleri	3	7
Süt ve Süt Ürünleri	4	19
Yağ ve Sabun	3	12
Unlu Mamuller	8	20
Diğer	7	7
Toplam	55	112

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Narh kayıtlarına göre bir ürünün bazen farklı çeşitleri ile kaydedildiği görülmektedir. En fazla çeşide sahip ürün peynirdir. Peynirin; tulum, Anabolu, dil, lor, Midilli, teleme, kaba peynir, dolama ve mandıra olmak üzere 8 çeşidi kaydedilmiştir.

İncelemekte olduğumuz sicilde 35 adet fiyat listesine (narh kaydı) rastlanmaktadır. Kayıtlarda genellikle aynı türden ürünler bir arada kaydedilmiştir. Ancak bazı listelerde farklı türden ürünlere de rastlanmaktadır. Buna örnek olarak 5 Safer 1052/M. 5 Mayıs 1642 tarihindeki narh kaydı verilebilir.⁴¹¹ 21 adet ürüne rastlanan kayıta 18 unlu mamul (ekmek, poğaça, börek, simit vs.), 1 adet et (lahm-ı ganem) ve 2 tane sebze ve yeşillik (bağ yaprağı, bakla) ürünü bulunmaktadır. Narh kayıtlarının en erken tarihlisi Nisan 1642

⁴¹¹ GŞS, no. 64, s. 90a/9.

tarihlidir. En geç tarihli olanı ise Mart 1643 tarihinde tutulmuştur. Bazı kayıtlarda tarih yazılmazken bazılarında yalnızca günü ifade eden “yevm'il-samin” gibi tabirlere rastlanmaktadır.

Tablo 12: 64 Numaralı Galata Şer'iyye Sicilindeki Narh Kayıtlarının Tarih Aralığı

Tarih (Ay/Yıl)	Liste Sayısı	Ürün Sayısı
Nisan-Mayıs 1642	8	44
Haziran-Temmuz-Ağustos 1642	13	33
Ekim-Kasım 1642	3	8
Ocak-Şubat 1643	2	3
Mart 1643	4	12
Tarihsiz/Eksik tarihli	4	16

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tablo incelendiği zaman en çok ürün fiyatına rastladığımız mevsimler ilkbahar ve yaz ayları olmuştur. Ruz-ı hızır dönemini kapsayan bu mevsimler, daha önce bahsedildiği gibi hayvan kesiminin yapıldığı aylardı. Nitekim bu tarihlerde et fiyatlarına rastlanması bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Ayrıca bu mevsimlerdeki kayıtların içerisinde pek çok meyve ve sebzeye de rastlanmaktadır.

Narh bahsine son vermeden önce son olarak 64 numaralı Galata şer'iyye siciline yansıyan fiyatların türlerine göre ayrıntılı tablosu aşağıdadır;

Tablo 13: 64 Numaralı Galata Şer’iyye Sicilindeki Ürünlerin Narh Fiyatları

Sebze ve Yeşillikler				
Hüküm Numarası	Tarih	Ürün	Birim	Fiyat
86a/4	H.16 Zilhicce 1052/M.7 Mart 1643	Taze Soğan	Dirhem	225-150
90a/1	H. 18 Zilhicce 1052/M. 9 Mart 1643	Taze Soğan	Dirhem	150
90a/8	H. 3 Safer 1052 ruz-ı hızır/ M. 3 Mayıs 1642	Taze Soğan	Dirhem	300-200
86a/4	H.16 Zilhicce 1052/M.7 Mart 1643	Taze Sarımsak	Dirhem	180-120
90a/1	H. 18 Zilhicce 1052/M. 9 Mart 1643	Taze Sarımsak	Dirhem	125
90a/8	H. 3 Safer 1052 ruz-ı hızır/ M. 3 Mayıs 1642	Taze Sarımsak	Dirhem	300-200
89b/1	H.15 Rebiyülevvel 1052/M.13 Haziran 1642	Tane Sarımsak	Dirhem	20-25
88a/4	Tarihsiz	Havuç	Dirhem	500-400
89b/1	H.15 Rebiyülevvel	Pancar	Dirhem	800-600

	1052/M.13 Haziran 1642			
89b/1	H.15 Rebiyülevvel 1052/M.13 Haziran 1642	Pazı	Dirhem	800-600
89b/2	H.26 Rebiyülevvel 1052/M.24 Haziran 1642	Hıyar	3 Adet	2
89b/5	H.11 Rebiyülahir 1052/M.9 Temmuz 1642	Yerli Hıyar	3 Adet	2
89b/5	H.11 Rebiyülahir 1052/M.9 Temmuz 1642	Lahana	Kıyye	2-3
89b/7	H.25 Rebiyülahir 1052/M.23 Temmuz 1642	Kabak	Dirhem	400-300
89b/11	H.25 Cemaziyülevvel 1052/M.16 Ağustos 1642	Kabak	Dirhem	500-400
89b/8	H.26 Rebiyülahir 1052/M.24 Temmuz 1642	Pathıcan	Adet	6-4
89b/11	H.25 Cemaziyülevvel 1052/M.16 Ağustos 1642	Pathıcan		8-6

90a/4	H. Muharrem 1052/M. Nisan ayının başları 1642	Ispanak	Dirhem	600-500
90b/7	Tarihsiz	Ispanak	Dirhem	450-350
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Taze Bağ Yaprağı	Vakıyye	4-6
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Taze Bakla	Vakıyye	3-4
90b/7	Tarihsiz	Turp	Tane	24-25
90b/7	Tarihsiz	Pırasa	Dirhem	400-300
90b/7	Tarihsiz	Marul	6 Adet	1

Meyve				
Hüküm Numarası	Tarih	Ürün	Birim	Fiyat
88a/4	Tarihsiz	Müşafir Elma	Vakıyye	2-3
90a/13	Yevm'il-Cuma	Elma	Kıyye	3-4
88a/4	Tarihsiz	Müşafir Armut (Emrud)		4-5
89b/5	H.11 Rebiyülahir 1052/M.9 Temmuz 1642	Dikenlice Armut (Emrud)	Kıyye	6-8

89b/7	H.25 Rebiyülahir 1052/M.23 Temmuz 1642	Armut (Emrut)	Kıyye	3-4
88a/4	Yevm'il-samin	Menemen İnciri		3-4
89a/5	Fi 11	Menemen İnciri		4
89a/5	Fi 11	Midilli İnciri		3-4
89a/5	Fi 11	Sarı Nazilli İnciri		5-6
89b/8	H.26 Rebiyülahir 1052/M.24 Temmuz 1642	Taze İncir	Kıyye	3-4
89a/4	Yevm'il-samin	Bursa Kestanesi	Vakıyye	5-6
90b/8	H.22 Recep 1052/M.16 Ekim 1642	Bursa Kestanesi	Kıyye	4-5
90a/10	H.18 Safer 1052/M.18 Mayıs 1642	Karadeniz Kestanesi	Vakıyye	3-4
89a/4	Yevm'il-samin	Badem	Vakıyye	3-4
89b/12	H.21 Cemaziyülevvel 1052/M.12 Ağustos 1642	Üzüm	Kıyye	2
89b/9	H.10 Cemaziyülevvel 1052/M.6 Ağustos 1642	Taze Üzüm	Vakıyye	3-4

90b/9	H.28 Recep 1052/M.22 Ekim 1642	Taze Üzüm envaı		2-3
89a/5	Fi 11	Razaki Kızıl Üzüm		5-6
89a/5	Fi 11	Siyah Tabla Üzümü		4-5
90a/7	H.8 Rebiyülevvel 1052/M.6 Haziran 1642	Kiraz	Kıyye	3-4
89b/1	H.15 Rebiyülevvel 1052/M.13 Haziran 1642	Kara Kiraz	Kıyye	2-3
89b/1	H.15 Rebiyülevvel 1052/M.13 Haziran 1642	Dalbastı Kirazı	Kıyye	2-3
90a/12	H. 8 Safer 1052/M.8 Mayıs 1642	Kiraz Nevbave	Vakıyye	3-5
89b/2	H.26 Rebiyülevvel 1052/M.24 Haziran 1642	Aşlama Vişne	Kıyye	3-4
89b/2	H.26 Rebiyülevvel 1052/M.24 Haziran 1642	Siyah Vişne	Kıyye	2-3

89b/5	H.11 Rebiyülahir 1052/M.9 Temmuz 1642	Zerdali	Kıyye	4-6
89b/6	H.21 Rebiyülahir 1052/M.19 Temmuz 1642	Koruk	Kıyye	3
89b/12	H.21 Cemaziyülevvel 1052/M.12 Ağustos 1642	Koruk	Kıyye	2
89b/7	H.25 Rebiyülahir 1052/M.23 Temmuz 1642	Erik	1 Kıyye	2
89b/8	H.26 Rebiyülahir 1052/M.24 Temmuz 1642	Kızılcık		400-300
89b/10	13 () 1052	Kavun		500-300
89b/10	13 () 1052	Karpuz		10-1
90b/8	H.22 Recep 1052/M.16 Ekim 1642	Muşmula	Kıyye	2-3

Et ve Et Ürünleri				
Hüküm Numarası	Tarih	Ürün	Birim	Fiyat
89b/3	H.27 Rebiyülevvel	Lahm-ı bakar	Kıyye	3

	1052/M.25 Haziran 1642			
89b/4	H. Rebiyülahir başı 1052/M. Temmuz başları 1642	Lahm-ı ganem	Vakıyye	8
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Lahm-ı ganem	Kıyye	4
90a/10	H.18 Safer 1052/M.18 Mayıs 1642	Lahm-ı Kuzu	Vakıyye	10
89b/15	H.15 Şevval 1052/M.1 Ocak 1643	Kili Pastırması	Vakıyye	5-6
90b/6	H.22 Cemayizülevvel 1052/M.18 Ağustos 1642	Taze Balık	Kıyye	6

Süt ve Süt Ürünleri				
Hüküm Numarası	Tarih	Ürün	Birim	Fiyat
90a/8	H.3 Safer 1052 ruz-ı hızır/M.3 Mayıs 1642	Leben-i halis	Vakıyye	2
90a/8	H.3 Safer 1052 ruz-ı hızır/M.3 Mayıs 1642	Kasımpaşa Yoğurdu	Vakıyye	3

90a/8	H.3 Safer 1052 ruz-ı hıızır/M.3 Mayıs 1642	Eyüp Yoğurdu	Vakıyye	2
90a/8	H.3 Safer 1052 ruz-ı hıızır/M.3 Mayıs 1642	Tuzla Yoğurdu	Vakıyye	3
90a/8	H.3 Safer 1052 ruz-ı hıızır/M.3 Mayıs 1642	Fıçı Yoğurdu	Vakıyye	3
90a/8	H.3 Safer 1052 ruz-ı hıızır/M.3 Mayıs 1642	Kepçe Tutmaz (Yoğurt)	Vakıyye	2
90a/8	H.3 Safer 1052 ruz-ı hıızır/M.3 Mayıs 1642	Dil Peyniri	Vakıyye	12-14
89b/3	H.27 Rebiyülevvel 1052/M.25 Haziran 1642	Dil Peyniri	Kıyye	9-10
90a/11	H.20 Safer 1052/M.20 Mayıs 1642	Dil Peyniri	Kıyye	10-12
89b/3	H.27 Rebiyülevvel 1052/M.25 Haziran 1642	Tulum Peyniri	Kıyye	7-8
89b/3	H.27 Rebiyülevvel 1052/M.25 Haziran 1642	Anadolu Peyniri	Kıyye	7-8

90a/2	H.25 Zilhicce 1052/M.16 Mart 1643	Midilli Peyniri	Vakıyye	18
90a/11	H.20 Safer 1052/M.20 Mayıs 1642	Midilli Peyniri	Kıyye	10-12
90a/4	H. Muharrem ayı başları 1052/M. Nisan ayı başları 1642	Taze Midilli Peyniri ve Lor	Kıyye	14-16
90a/2	H.25 Zilhicce 1052/M.16 Mart 1643	Lor Peyniri	Vakıyye	20
90a/2	H.25 Zilhicce 1052/M.16 Mart 1643	Teleme Peyniri	Dirhem	35
90a/8	H.3 Safer 1052 ruz-ı hızır/M.3 Mayıs 1642	Kaba Peynir Teleme	Vakıyye	9-10
90a/11	H.20 Safer 1052/M.20 Mayıs 1642	Taze Dolama Peyniri	Kıyye	8-10
90a/11	H.20 Safer 1052/M.20 Mayıs 1642	Kaba Mandıra Peyniri	1 Kıyye	8
89b/3	H.27 Rebiyülevvel 1052/M.25 Haziran 1642	Limni Kaşkaval	Kıyye	9-10

89b/8	H.26 Rebiyülahir 1052/M.24 Temmuz 1642	Çorlu Kaşkavalı	Kıyye	12-14
-------	---	-----------------	-------	-------

Unlu Mamuller				
Hüküm Numarası	Tarih	Ürün	Birim	Fiyat
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Tophane Ekmeği	Dirhem	170
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Çakıl Ekmeği	Dirhem	17
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Dakik Ekmek	Keyl	50
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Kepekli Ekmek	Keyl	30
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Börek	Dirhem	65
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Çakıl Böreği	Dirhem	75
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Dakik Simid	Keyl	50

90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Halka Simid	Dirhem	150
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Yağlı Gevrek	Dirhem	65
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Hurda Halka	Dirhem	65
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Katmer Kahi	Dirhem	65
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Tabe Kahisi	Dirhem	75
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Kaba Çörek	Dirhem	115
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Yağlı Çörek	Dirhem	95
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Gözleme	Dirhem	85
90a/9	H.5 Safer 1052/M.5 Mayıs 1642	Takma	Dirhem	65

Yağ ve Sabun

Hüküm Numarası	Tarih	Ürün	Birim	Fiyat
89a/5	Fi 11	Şir	Vakıyye	16-18
90a/6	H. Muharrem 1052/M. Nisan 1642	Şir-i revgan	Vakıyye	16-18
90a/5	H.13 Muharrem 1052/M.13 Nisan 1642	Revgan-ı zeyt	Kıyye	16-18
89b/14	H.13 Şaban 1052/M.6 Kasım 1642	Sade Yağ	Vakıyye	20-22
90a/3	H.23 Zilhicce 1052/M.16 Mart 1643	Don Yağı	Vakıyye	13
89b/14	H.13 Şaban 1052/M.6 Kasım 1642	Kuds-i Şerif ve Trablus Sabunu	Vakıyye	18-20
89b/14	H.13 Şaban 1052/M.6 Kasım 1642	Urla ve İzmir Sabunu	Vakıyye	12-14

Diğer				
Hüküm Numarası	Tarih	Ürün	Birim	Fiyat
88a/4	Tarihsiz	Şalgam	Dirhem	500-400

88a/5	H.23 Zilkade 1052/M.12 Şubat 1643	Tatlı Şerbet	Dirhem	170/1
88a/5	H.23 Zilkade 1052/M.12 Şubat 1643	Yumurta		2/1
90a/5	H.13 Muharrem 1052/M.13 Nisan 1642	Yumurta	Adet	3
90a/8	H.3 Safer 1052 ruz-ı hızır/M.3 Mayıs 1642	Kasil	Dirhem	200
90a/1	H. 18 Zilhicce 1052/M. 9 Mart 1643	Kavrulmuş esar	Vakıyye	5
90a/1	H. 18 Zilhicce 1052/M. 9 Mart 1643	Sakız		6
90b/8	H.22 Recep 1052/M.16 Ekim 1642	Kaba esar	Kıyye	2

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

SONUÇ

İlkçağlardan itibaren önemli bir coğrafya olan Galata bölgesi, asıl önemini Bizans döneminde Cenevizlilerin buraya yerleşmesi ile kazanmıştır. İmparator'dan ticari imtiyazlar koparan Cenevizliler, bölgenin vermiş olduğu jeolojik avantajları kullanarak bölgenin zenginleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Ticaretin getirdiği bu zenginlik daha sonra siyasi güçlerine katkıda bulunmuş ve Bizans içerisinde zaman zaman siyasi mücadeleler içerisinde yer almışlardır. Özellikle ellerindeki ticari imtiyazların gücünün farkında olan Galatalı Cenevizliler bu gücü kaybetmemek adına Bizans imparatorlarını karşılırlarına almaya çekinmemişler hatta Osmanlı gibi diğer devletlerle de temas halinde kalmışlardır. İstanbul ve Galata'nın 1453'teki fethinde de aynı stratejiyi uygulamışlar ve fetihden sonra da buradaki imtiyazlarını korumaya çalışmışlardır. Bölgenin ticari zenginliğini bilen Fatih Sultan Mehmed ise bölgeyi bir ahidname ile Osmanlı idari sistemi içerisine katmıştır. Ahidnameye göre Galatalı tüccarlar gümrük verme karşılığında ticaretlerine devam etmiş, memleketlerine geri dönmek isteyen Cenevizli tüccarlara serbestiyet sağlanmıştır. Fetihden sonra Osmanlı idare sistemi içerisine katılan Galata'ya iskan faaliyetleri neticesinde birçok bölgeden Osmanlı tebaası göç etmiş ve kozmopolit bir hal almaya başlamıştır.

Galata'nın Osmanlı'ya geçmesinden sonra her Osmanlı kazası gibi buraya bir kadı atanmış ve İstanbul'un "bilâd-ı selâse" (Eyüp, Galata, Üsküdar) denilen idari bölgelerinden birisi olmuştur. Biz de Galata mahkemesinin sicillerinden birisi olan 64 numaralı Galata şer'iyye sicilini incelemeyi tercih ettik. 1642-1643 yılları arasındaki kayıtları kapsayan bu sicil kısa bir süreyi kapsamasına rağmen içerisindeki kayıt çeşitliliği itibariyle birçok konuda bilgi vermektedir. Defterin genellikle hüccetlerden oluştuğu, içerisinde az sayıda merkezden gelen ferman vs. belgeler olduğu görülmüştür. Özellikle kadının kendi elinden çıkan hüccetlere odaklanarak Galata'nın incelenen dönemde sosyal ve iktisadi bir portresini çizmeye çalıştık.

İncelenen dönemdeki aile yapısı nikah ve boşanma hüccetleri üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Gözlemlenen önemli şeylerden birisi evlenme öncesi nişan merasimine atıf yapan bir kayıt türüdür. İslam ve Osmanlı hukuku kapsamında bir zorunluluk olmamasından dolayı şer'iyye sicillerinde fazla yer almayan bu geleneğin mahkemede yer almasının sebebi bozulan nişan arkasındaki maddi kaygılardır. Evlenmeyle ilgili

kayıtlarda ise mehir miktarlarının oldukça değişken olduğu saptanmıştır. Mehir ücretleri 480 ile 40.000 akçe arasında değişmektedir. Boşanma kayıtları incelendiğinde ise Osmanlı aile hukuku pratiğinde yer alan talak, hul ve tefrik yöntemlerinden talak ve hulun 64 numaralı Galata şer’iyye siciline yansıdığđ görölmektedir. Bu kayıtlara ek olarak yine boşanma sonrası yaşanan anlaşmazlıklar mahkemeye getirilmiş ve kadı tarafından çözüme bağlanmıştır.

64 numaralı Galata şer’iyye sicilinde görölen bir başka sonuç ise kadınların sosyal ve iktisadi hayattaki etkinliğidir. Özellikle yabancı seyyahların Osmanlı kadınını harem düşüncesi ile bağdaştırmasından dolayı kadınlar aile dışına çok çıkmayan insanlar olarak algılanmıştır. Ancak şer’iyye sicilleri ve özelde incelediğimiz defterde kadınların sosyal ve iktisadi hayatta oldukça ekin oldukları gözlemlenmiştir.

Galata’nın 1642-43 tarihleri arasındaki toplumsal yapısı ise gayrimüslimler, köleler ve müstemenler üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. Gayrimüslimlerin kadı sicillerine genellikle zimmi bazen de milletleri bazında Ermeni, Yahudi gibi tabirlerle kaydedildiği gözlemlenmiştir. Özellikle mahkemeye gelen her Yahudi’nin bir cemaati olduğu dikkati çekmektedir. İncelediğimiz dönemde mahkemeye gelen halkın %42,5’i gayrimüslimdir. Bu oran göz önüne alındığđ zaman Osmanlı’da her gayrimüslim cemaatin mahkemesi olduğu bilinirken neden şer’i mahkemeleri tercih ettikleri sorusu sorulmuştur. Bu soru daha önce başka araştırmacıların gündemine gelmiş ve kısmi cevaplar verilmiştir. Önceden verilen cevaplar ve elimizdeki veriler değerlendirilerek Osmanlı mahkemesinin resmiliğinin diğer etmenlerle birlikte büyük rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Nitekim Galata Mahkemesi’ne gelen gayrimüslimlerin çoğu ticari işlemlerini halletmek istiyorlardı. Özellikle karşılığında hüccet verilen mülk satışı gibi işlemlerde verilen belgenin resmiliği çok önemliydi. Yahudilerin mahkemeyi kullanımdaki pratiği bunu kanıtlamak adına önemlidir. Yahudiler dışındaki diğer gayrimüslim çevreler evlenme, boşanma gibi sosyal mevzularda mahkemeyi kullanırken Yahudiler yalnızca ticari işlemler için mahkemeye gelmekteydiler. Bu da Yahudilerin sosyal konular mevzu bahis olduğu zaman cemaat mahkemelerini kullanmaya meyilli olduklarını düşündürmüştür.

Osmanlı Devleti ile yapılan çalışmalarda sürekli zikredilen “vakıf medeniyeti” vurgusunun incelediğimiz dönemde Galata’da da aktif işleyen bir sistem olduğu görölmektedir. Vakıflar, Osmanlı halkına hem sosyal hem iktisadi manada yardımcı olan

kurumlar olmuşlardır. Özellikle iktisadi manada vakıfların en etkin olduğu faaliyet parayı işleterek verdikleri kredilerdi. Verdikleri kredilerde belirli miktarda faiz kullanmalarından dolayı Osmanlı uleması tarafından tartışılan para vakıflarının Galata'da etkin bir şekilde kullanıldığı görülmüştür. Neredeyse halkın her kesimi bu kurumlardan nakit temin etmişlerdir. İstiğlal satışlarıyla kredi veren para vakıflarının faiz oranı ise %10 ile %12,5 arasında olduğu gözlemlenmiştir. Galata'daki vakıfların bir başka faaliyet alanı kiraladıkları mülklerdi. 64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde birçok vakfın dükkanları, evleri ve arsaları icare-i sahiha, mukataa ve icareteyn yöntemleri ile kiraladıkları görülmüştür.

Kadınların noterlik görevi neticesinde ortaya çıkan mülk satış hüccetleri ise incelediğimiz defterde hatırı sayılır bir yer kaplamaktadır. Satışların içerisinde çoğunlukla menzil yani meskenlere rastlanırken bahçe, arsa, bağ, dükkan ve değirmen gibi mülklerin de satışlarına rastlanmaktadır. Alıcı ve satıcıların dinleri incelendiği zaman dinsel gruplar arasındaki satışın oldukça az olduğu görülmektedir. Her dinsel grup genellikle kendi arasında satış yaparken Yahudilerin mülk satışı için mahkemeye yalnızca alıcı pozisyonunda gelmesi dikkat çekmektedir. Satışlar cinsiyet bağlamında incelendiği zaman ise kadınların dahil olduğu satışlar %45 oranında olduğu tespit edilmiştir.

İç ve dış ticarete etkinliği açık olan Galata, finans ve kredi yöntemlerinin sıkça görüldüğü bir mekan olmuştur. Borç alışverişi işlemleri 64 numaralı Galata şer'iyye siciline yansımıştır. Elimizdeki borç kayıtları sayesinde hem ilişkide bulunan kişiler hem de borcun çeşidi ve miktarı hakkında önemli bilgiler elde edilmektedir. Kişilerin borç hakkında mahkemeye uğramalarının sebepleri; kişilerin borcun tahsil edilememesi, rehin bırakılan şeylerin geri alınamaması, borçlu kişinin ölümünden sonra kişinin terekesinden borcun tahsilatı, borç erteleme ve taksitlendirilmesi olarak sınıflandırılabilir.

Borç kayıtlarında mahkemeye gelen kişilerin dinsel tasnifine bakıldığı zaman karşımıza şu şekilde bir tablo çıkmaktadır; Müslümanlar borç verme konusunda kapalı bir görüntü çizmemiş ancak iş borç almaya gelince kendi dindaşlarını tercih etmişlerdir. Müslümanlara nazaran kayıtlarda etkinliğini daha fazla gördüğümüz gayrimüslimler ise daha serbest bir görüntü içerisinde. Gayrimüslimler arasında Yahudilerin diğer çevrelere göre kendi aralarındaki hareketliliğin oldukça az olması ilginç bir nokta olarak görülmüştür. Bu tablonun Yahudi cemaatinin kendi içerisinde şer'i mahkemeleri

kullanma tutumundan kaynaklandığı düşünülmektedir. Buna ek olarak Yahudiler, vakıfları bir borç veya kredi kaynağı olarak görmemiştir.

Sosyal statülere göre yapılan tasnifte ise askeri sınıf, esnaflar, hacı unvanı taşıyanlar olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirilmelerde askeri sınıfa mensup kişiler sosyal statüsü belirlenebilen kişiler arasında çoğunluğu oluşturmaktadır. Ayrıca bazı borç davalarında esnaflarla olan borç alışverişlerinde iktisadi hayata yatırım yaptıkları görülmüştür. Esnaflar genellikle sıradan halk ile borç alışverişine girmişlerdir. Statüsü tespit edilemeyen sıradan halktan kişilerin borç alma konusunda ilk tercihlerinin esnaflar olduğu görülmektedir. Bundan başka ticari hayat içerisinde etkinliği aşikâr olan esnafların, hammadde teminini borç işlemleri üzerinden yaptığına dair kayıtlara rastlanmıştır. Son olarak incelenen grup ise el-Hâc unvanını taşıyan hacılardır. Hacılar bir kayıt dışında borç veren konumdadır. Ayrıca borç alışverişine girdikleri çevrelerin tümünün Müslüman olması dikkati çekmiştir.

64 numaralı Galata şer'iyye sicilinde esnaflara ait bilgiler de yer almaktadır. Esnafların şer'i mahkemelere gelme sebepleri ise genellikle atamalar ve şikayetler neticesinde olmuştur. İncelediğimiz sicilde esnafların kendi aralarında yiğitbaşı olarak uygun gördükleri kişiyi kadiya tescil ettirmek geldiği görülmektedir. Bu uygulamada esnafların aslında lonca teşkilatları içerisinde atanacak kişiyi seçtikleri kadiya ise yalnızca onaylatmak için geldikleri görülmüştür. Esnaflarla ilgili mahkemeye yansıyan başka bir konu ise şikayetler olmuştur. Bu şikayetlerin konusu genellikle mesleklerini icra ederken yapılan müdahaleler ve lonca dışı kaçak dükkanların faaliyetleri hakkındaydı. Ayrıca esnafların Galata içerisinde Lonca, Karaköy gibi mahallelerde vakıflardan kiraladıkları dükkanlarda faaliyet gösterdikleri görülmektedir.

İncelenen sicilde 35 adet narh kaydına rastlanmaktadır. Kayıtlarda genellikle aynı türden ürünler bir arada kaydedilmiştir. İncelenen narh listelerinde 55 adet ürüne rastlanmaktadır. Bu ürünlerin çeşitleri dikkate alındığı zaman ise 112 adet ürünün fiyatını defterden tespit edilebilmektedir. Kaydedilen fiyatların büyük çoğunluğu gıda maddelerine aittir. Bundan başka sabunlara ait fiyatlar da bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

Galata Şer'iyce Sicili (H. 1052/ M. 1642-1643), no. 64.

Telif Eserler

Abacı, Nurcan. Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması: 17. yüzyıl. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001.

Açık, Turan. "Beşe Unvanı Hakkında". Tarih Dergisi 62 (2015), 37-64.

Ahışhalı, Recep. "Muhzır". TDV İslâm Ansiklopedisi. 31/85-86. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Akdağ, Mustafa. Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi 2 (1453 - 1559). İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.

Akgündüz, Ahmet. İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), 1996.

Akgündüz, Ahmet. Şer'iyce Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler. 2 Cilt. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988.

Apaydın, H. Yunus. "Karz". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 24/520-525. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Âşık Paşazâde. "Tevârih-i Âl-i Osman". çev. Hüseyin Nihal Atsız. Osmanlı Tarihleri I. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1947.

Atar, Fahrettin. "Kadı". TDV İslâm Ansiklopedisi. 24/66-69. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Aydın, M. Akif. "Borç". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 6/285-291. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Aydın, M. Akif. "Deyn". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 9/266-268. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Aydın, M. Akif. "Mahkeme". TDV İslâm Ansiklopedisi. 27/341-344. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Aydın, M. Akif. "Mehir". TDV İslâm Ansiklopedisi. 28/389-391. Ankara, 2003.

Aydın, M. Akif. "Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma 'Tefrik'". Osmanlı Araştırmaları V (1986), 2-12.

- Aydın, M. Akif. “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü”. Sosyo-kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1992.
- Bardakoğlu, Ali. “Bey’”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 6/13-19. İstanbul, 1992.
- Bardakoğlu, Ali. “Ferâğ”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 12/351-354. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Barkan, Ömer Lütfi - Ayverdi, Ekrem Hakkı. İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1970.
- Bayındır, Abdülaziz. “Bey’ bi’l-vefâ”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 6/20-22. İstanbul, 1992.
- Bilgin, Arif. “Narh Listeleri ve Üsküdar Mal Piyasası”. Üsküdar Sempozyumu IV Bildiriler. ed. Coşkun Yılmaz. II/155-191. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2006.
- Bozkurt, Fatih. “Şer’iyye Sicilleri’ndeki Mefkud Kayıtları ve İstanbul’un Kayıp Bakkalları”. Akademik İncelemeler Dergisi 11/1 (2016), 121-144.
- Bulunur, Kerim İlker. “II. Mehmed Tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnamesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler”. Tarih Dergisi 50 (2009), 59-85.
- Bulunur, Kerim İlker. Osmanlı Galatası, 1453-1600. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.
- Cin, Halil. Eski Hukukumuzda Boşanma. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976.
- Cin, Halil. İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- Çetin, Firdevs. Batılı Seyyahlara Göre İstanbullu Gayrimüslimler (1553-1673). İstanbul: Yeditepe, 1. baskı., 2012.
- Çiçek, Kemal. “İki Toplumlu Bir Şehirde Adalet Arayışları: Lefkoşa Mahkemesinde Rumlar ve Türkler (1698-1726)”. Osmanlı. ed. Güler Eren. IV/334-350. Ankara, 1999.
- Çizakça, Murat. “Cash Waqfs of Bursa, 1555-1823”. Journal of the Economic and Social History of the Orient 38/3 (1995), 313-354.
- Denli, Mehmet Berkun. 17. Yüzyıl Galata ve İstanbul Şer’iyye Sicilleri’nde Bey’bi’l-İstiğlal Akitleri. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Doğan, İsmail. “Aile Kavramının Alanı”. Türk Aile Ansiklopedisi. 1/22-23. Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Aralık 1991.

- Doğru, Halime. “16-17. Yüzyıllarda Şer’iye Sicilleri ve Kanunnamelere Göre Nişanlanma-Evlenme ve Boşanma”. Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 1/1 (1999), 39-55.
- Doukas, Mikhael. Tarih: Anadolu ve Rumeli, 1326- 1431. çev. Bilge Umar. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2008.
- Ekin, Ümit. Tokat’a Dair Bir Sakk Mecmuası. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2010.
- Eldem, Edhem. “Nostaljidten Arındırılmış Bir Bakış: Galata’nın Etnik Yapısı”. İstanbul 1 (1992).
- Ergenç, Özer. Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı: XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya. Ankara: Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995.
- Ergenç, Özer. Osmanlı Tarihi Yazıları: Şehir, Toplum, Devlet. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.
- Erkan, Nevzat. “Siciller Işığında Meşakkatli Bir İbadet Olan Hac ve Osmanlı Hacıları”. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 17/3 (2019), 423-451.
- Evliya Çelebi. Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - dizini. çev. Robert Dankoff vd. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Eyice, Semavi. “Galata”. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. III/348-349. İstanbul: Tarih Vakfı, 1994.
- Faroghi, Suraiya. Men of Modest Substance: House Owners and House Property in Seventeenth-century Ankara and Kayseri. Cambridge [Cambridgeshire] ; New York: Cambridge University Press, 1987.
- Faroghi, Suraiya. Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla. çev. Elif Kılıç. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Faroghi, Suraiya. Osmanlı’da Kentler ve Kentiler: Kent Mekanında Ticaret, Zanaat ve Gıda Üretimi 1550 - 1650. çev. Neyyir Kalaycıoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.
- Fatih Sultan Mehmed. Atam Dedem Kanunu: Kanunnâme-i Âl-i Osman. çev. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Kronik Kitap, 2017.
- Fay, Mary Ann. “Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır’ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı”. çev. Necmiye Alpay. Modernleşme Eşiğinde Osmanlı Kadınları. ed. Madeline C. Zilfi. 27-47. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Genç, Mehmet. Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

- Gerber, Haim. *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*. Jerusalem: Hebrew University, 1988.
- Gerber, Haim. "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City, Bursa, 1600-1700". *International Journal of Middle East Studies* XII/3 (Kasım 1980), 231-244.
- González de Clavijo, Ruy. *Anadolu Orta Asya ve Timur: Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri*. çev. Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Ses Yayınları, 1993.
- Gradeva, Rossitsa. "Orthodox Christians in the Kadi Courts: The Practice of the Sofia Sheriat Court, Seventeenth Century". *Islamic Law and Society* IV/1 (1997), 37-69.
- Hanna, Nelly. *Making Big Money in 1600*. New York: Syracuse University Press, 1998.
- İnalcık, Halil. "Capital Formation in the Ottoman Empire". *The Journal of Economic History* 29/1 (Mart 1969), 97-140.
- İnalcık, Halil. "Eyüp Sicillerinde Toprak, Köy ve Köylü". 18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam. ed. Tülay Artan. 9-15. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- İnalcık, Halil. "Galata". *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. III/349-354. İstanbul: Tarih Vakfı, 1994.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı 'Frengistânı': Galata". *Doğu Batı Makaleler* II. 199-203. Ankara: Doğubatı, 2008.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. çev. Ruşen Sezer. İstanbul, 22. Baskı., 2016.
- İnalcık, Halil. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emegi". *Doğu Batı Makaleler*. II/123-154. Ankara: Doğubatı, 2008.
- İnan, Kenan. "1831 Nolu Şeriye Siciline Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Trabzon'da Mülk Satışları". *Türk Dünyası Araştırmaları* 120 (Haziran 1999), 103-125.
- İnan, Kenan. "Trabzon Şer'iye Sicillerine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Borç-Alacak İlişkileri". *İslâmiyât* 2/4 (Aralık 1999), 91-111.
- İpşirli, Mehmet. "Bilâd-ı Selâse". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 6/151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- İpşirli, Mehmet. "İstanbul Kadılığı". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/305-307. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Jennings, Ronald C. *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and Mediterranean World, 1571-1640*. New York: New York University Press, 1993.

- Jennings, Ronald C. "Kadi, Court and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and Legal System". *Studia Islamica* 48 (1978), 133-172.
- Jennings, Ronald C. "Limitations of the Judicial Powers of the Kadi in 17th C. Ottoman Kayseri". *Studia Islamica* 50 (1979), 151-184.
- Jennings, Ronald C. "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri". *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 16/2/3 (1973), 168-216.
- Jennings, Ronald C. "Pious Foundations in the Society and Economy of Ottoman Trabzon, 1565-1640: A Study Based on the Judicial Registers (şer'i mahkeme sicilleri) of Trabzon". *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XXXIII/3 (1990), 271-366.
- Jennings, Ronald C. "The Office of Vekil (Wakil) in 17th Century Ottoman Sharia Courts". *Studia Islamica* 42 (1975), 147-169.
- Jennings, Ronald C. "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri". *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XVIII/1 (Ocak 1975), 53-114.
- Jennings, Ronald C. "Zimmis (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri". *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XXI/3 (Ekim 1978), 226-293.
- Kal'a, Ahmet. "Esnaf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/423-430. İstanbul, 1995.
- Karimi, Zainullah. *İran Ticareti ve İran Ermeni Tüccarlarının Uluslararası Ticari Bağlantıları (1600-1650)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kazıcı, Ziya. "Hisbe". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/143-145. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Kurat, Akdes Nimet. *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.
- Kütükoğlu, Mübahat. "Berat". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 5/472-473. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kütükoğlu, Mübahat. *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Mandaville, Jon E. "Usurious Piety: The Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire". *International Journal of Middle East Studies* 10/3 (Ağustos 1979), 289-308.
- Mehmed Neşri. *Kitâb-ı Cihan-nüma Neşri Tarihi*. çev. Faik Reşit Unat - Mehmet A. Köymen. II Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014.

- Ortaylı, İlber. Hukuk ve İdare Adam Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı. İstanbul: Kronik Kitap, 2017.
- Ortaylı, İlber. "Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme". Prof. Dr. Bülent N. Esen'e Armağan. 245-264. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977.
- Ortaylı, İlber. "Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri". Türk Aile Ansiklopedisi. 1/74-83. Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Aralık 1991.
- Özcan, Tahsin. "Muhallefât". TDV İslâm Ansiklopedisi. 30/406-407. İstanbul, 2005.
- Özcan, Tahsin. Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- Özcan, Tahsin. "The Legitimization Process of Cash Foundations: An Analysis of the Application of Islamic Law of Waqf in the Ottoman Society". İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18 (2008), 235-248.
- Özel, Ahmet. "Müste'men". TDV İslâm Ansiklopedisi. 32/140-143. İstanbul, 2006.
- Öztürk, Nazif. "Mütevelli". TDV İslâm Ansiklopedisi. 32/217-220. İstanbul, 2006.
- Öztürk, Said. "Kassam". TDV İslâm Ansiklopedisi. 24/579-582. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özvar, Erol - Bilgin, Arif. "Şehir Yönetimi ve Tarihi Üzerine". Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi. ed. Erol Özvar - Arif Bilgin. 15-32. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2008.
- Pakalın, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. I Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993.
- Pakalın, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. II Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993.
- Pakalın, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. III Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993.
- Pamuk, Şevket. Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları Seçme Eserleri I. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. baskı., 2016.
- Pamuk, Şevket. Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Pamuk, Şevket. Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Pierce, Leslie. "Seniority, Sexuality, and Social Order: The Vocabulary of Gender in Early Modern Ottoman Society". Women In The Ottoman Empire. ed. Madeline C. Zilfi. 169-196. Leiden-New York-Köln: Brill, 1997.

- Qattan, Najwa al-. “Textual Differentiation in the Damascus Sijill: Religious Discrimination or Politics of Gender?” Women, the Family, and Divorce Laws in Islamic History. ed. Amira El Azhary Sonbol. New York, 1996.
- Rozen, Minna. İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi (1453 - 1566). çev. Serpil Çağlayan. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 1. baskı., 2010.
- Runciman, Steven. Kostantiniye Düştü. çev. Derin Türkömer. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1972.
- Sahillioğlu, Halil. “XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul’da Tedavüldeki Sikkelerin Râici”. Belgeler 1/2 (Temmuz 1964), 228-233.
- Sak, İzzet. 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya’da Kölelik Müessesesi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1987.
- Sak, İzzet. “Konya’da Köleler (16. yüzyıl sonu - 17. yüzyıl)”. The Journal Of Ottoman Studies IX (1989), 159-197.
- Sak, İzzet - Aköz, Alaaddin. “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi : Muhâla’a (18.Yüzyıl Konya Şer’iye Sicillerine Göre)”. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 15 (2004), 91-140.
- Schweigger, Salomon. Sultanlar Kentine Yolculuk: 1578-1581. çev. Selma Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- Svetlana, Ivanova. “The Empire’s ‘Own’ Foreigners: Armenians and Acem Tüccar In Rumeli In The Seventeenth And Eighteenth Centuries”. Oriente Moderno 22/3 (2003), 681-703.
- Tamdoğan, Işık. “‘Sulh’ and the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana”. Islamic Law and Society 15/1 (2008), 55-83.
- Uğur, Yunus. “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi 6 (2005), 9-26.
- Uğur, Yunus. “Şer’iyye Sicilleri”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 39/8-11. İstanbul: TDV Yayınları, 39.
- Unan, Fahri. “Mevleviyet”. TDV İslâm Ansiklopedisi. 29/467-468. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Osmanlı Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf”. İslâm Ansiklopedisi. 13/153-172. Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı, 1997.

- Yediyıldız, Bahaeddin. “XVII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu”. Vakıflar Dergisi 18 (1984), 5-43.
- Yediyıldız, Bahaeddin. XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- Yılmaz, Coşkun (ed.). İstanbul Kadı Sicilleri İstanbul Mahkemesi 24 Numaralı Sicil (H. 1138-1151 / M. 1726-1738). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2010.
- Yi, Eunjeong. Guild Dynamics in Seventeenth-Century Istanbul: Fluidity and Leverage. Leiden; Boston: Brill, 2004.
- Yüksel, Hasan. “Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI - XVII. Yüzyıllar)”. Osmanlı. ed. Eren Güler. V/49-56. Ankara, 1999.
- Ze’evi, Dror. “Osmanlı Şer’i Mahkemesi Kayıtlarının Ortadoğu Sosyal Tarihi Açısından Kullanımı: Yeniden Değerlendirme”. çev. Erol Patan. Vakıflar Dergisi 32 (2009), 215-230.
- Ze’evi, Dror. “Women in 17th-Century Jerusalem: Western and Indigenous Perspectives”. International Journal of Middle East Studies XXVII/2 (Mayıs 1995), 157-173.
- Zilfi, Madeline C. “‘We Don’t Get Along’: Women And Hul Divorce In The Eighteenth Century”. Women In The Ottoman Empire. ed. Madeline C. Zilfi. 264-296. Leiden-New York-Köln, 1997.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Birkay KÖSE	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Gümüşhane Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih
Makale ve Bildiriler	
1. Köse, Birkay. "Galata'da Alacak-Verecek İlişkileri (1642-1643)". BELLEK Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi 3 / 1 (Haziran 2021): 18-31.	